

mentalități | **filozofie** | religie | eseu

BERTRAND RUSSELL

În căutarea fericirii

Laureat al Premiului NOBEL pentru literatură

Bertrand Russell (1872–1970), matematician, logician, filozof şi scriitor britanic. Nemulţumit de empirismul lui John Stuart Mill, de filozofia transcendentală a lui Kant, ca şi de neohegelianismul englez al vremii (McTaggart, Bradley), Russell le-a opus teoria „atomismului logic", constând în practicarea metodei „analizei" pentru a ajunge la „atomi logici", la o „lume a universaliilor", cărora avea să le atribuie o realitate independentă de existenţa empirică (obiecte fizice, senzaţii) şi de subiectul cunoscător. Descoperirea studiilor logico-matematice ale lui Frege şi mai ales ale lui Peano a dat un impuls decisiv propriilor sale cercetări, ale căror rezultate au fost expuse în diverse lucrări şi articole înainte de a fi dezvoltate sistematic în *Principia Mathematica* (1910–1913), redactată în colaborare cu A.N. Whitehead.
Russell s-a impus în egală măsură prin luările sale de poziţie antireligioase, ca şi prin lucrări etice, sociale şi politice. Primul Război Mondial i-a dat ocazia să-şi manifeste antimilitarismul şi pacifismul: şi-a pierdut postul de la Cambridge (1916) şi a fost condamnat la şase luni de închisoare (1918). Democrat, individualist şi liberal, a împărtăşit vederile socialiştilor englezi, dar a criticat bolşevismul după o călătorie în Rusia (1920). Până la sfârşitul vieţii n-a încetat să lupte pentru pace, opunându-se utilizării militare a energiei nucleare sau denunţând pericolele naţionalismului.
A fost totodată autor al unor romane şi volume de nuvele, care i-au şi adus Premiul Nobel pentru literatură în 1950.

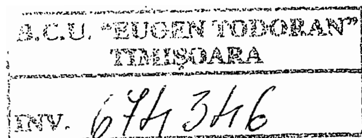
BERTRAND RUSSELL
În căutarea fericirii

Traducere din engleză de
S.G. DRĂGAN

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
TIMIŞOARA

02343492

HUMANITAS
BUCUREŞTI

Redactor: Vlad Russo
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Patricia Rădulescu
DTP: Eugenia Stănciulescu, Carmen Petrescu

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

Bertrand Russell
The Conquest of happiness
© The Bertrand Russell Peace Foundation 1996
All Rights Reserved.
Authorized translation from the English language edition published by Routledge, a member of the Taylor & Francis Group.

© HUMANITAS, 2011, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
RUSSEL, BERTRAND
În căutarea fericirii / Bertrand Russel; trad.: S.G. Drăgan. –
București: Humanitas, 2011
ISBN 978-973-50-2967-8
I. Drăgan, S.G. (trad.)
14

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi Carte prin poștă: tel./fax 021/311 23 30
C.P.C.E. – CP 14, București
e-mail: cpp@humanitas.ro
www.libhumanitas.ro

Cuprins

Prefață

Cartea de față nu se adresează oamenilor foarte școliți sau celor pentru care o problemă practică reprezintă doar un posibil subiect de conversație. În paginile ei nu veți întâlni cugetări filozofice abisale sau ample dezvoltări erudite. Tot ce am urmărit a fost să adun un număr de remarci inspirate din ceea ce, sper eu, reprezintă bunul-simț moral. Despre rețetele pe care le ofer cititorului nu pretind altceva decât că sunt dintre cele ce și-au aflat confirmarea în propria-mi experiență și observație și că ori de câte ori am acționat în conformitate cu ele fericirea mea a avut de câștigat. Pe acest temei mă încumet să sper că, din multitudinea de oameni care au parte de nefericire fără a se complăcea în ea, unii ar putea să afle aici un diagnostic al situației lor și anumite sugestii privind modul de a o depăși. Am scris această carte animat de credința că printr-un efort bine îndrumat mulți dintre cei ce se simt nefericiți ar putea deveni fericiți.

Cred că m-aş întoarce să trăiesc cu animalele,
Sunt atât de placide şi sigure de sine,
Stau şi mă uit la ele îndelung.
Ele nu-şi ies din fire şi nu se plâng de soarta lor,
Nu cunosc nopţile albe de veghe şi lacrimi
pentru păcatele lor,
Nu-mi fac greaţă discutând despre datoria lor
faţă de Dumnezeu,
Nici unul nu-i nemulţumit, nici unul nu-i apucat
de patima proprietăţii,
Nici unul nu-ngenunchează înaintea celuilalt,
Nici înaintea vreunui strămoş care a trăit
cu mii de ani în urmă,
Nici unul pe faţa pământului nu este respectabil
sau mizerabil.

WALT WHITMAN
(trad. rom. Mihnea Gheorghiu)

Partea întâi
CAUZELE NEFERICIRII

1
Ce-i face pe oameni nefericiți?

Animalele sunt fericite câtă vreme sunt sănătoase şi au suficient de mâncare. Făpturile umane ar trebui, parcă, să fie şi ele aşa, dar în lumea modernă, cel puțin în marea majoritate a cazurilor, nu sunt. Dacă tu însuți eşti nefericit, vei fi probabil gata să admiți că nu reprezinți în această privință o excepție. Dacă eşti fericit, întreabă-te câți dintre prietenii tăi sunt şi ei fericiți. Iar după ce ți-ai trecut în revistă prietenii, învață arta de a citi pe chipurile oamenilor, spre a putea desluşi starea sufletească a celor pe care-i întâlneşti în cursul unei zile obişnuite.

„Văd imprimat pe fiecare chip,
Un semn de neputință şi durere",

spune Blake. Vei descoperi că, deşi în ipostaze diferite, nefericirea se întâlneşte pretutindeni. Să ne închipuim că te afli în New York, cea mai tipic modernă dintre metropolele lumii. Du-te pe o stradă aglomerată în orele de lucru sau pe o autostradă în weekend, sau la o serată dansantă; goleşte-ți spiritul de propriul eu şi lasă-te invadat rând pe rând de personalitățile străinilor întâlniți. Vei constata că fiecare din aceste mulțimi umane diferite îşi are grijile şi frământările

ei. La cei întâlniţi în orele lucrătoare vei observa anxietate, concentrare excesivă, dispepsie, lipsă de interes pentru orice nu ţine de treburile în care sunt prinşi, incapacitate de a se amuza, insensibilitate faţă de semeni. Pe autostradă în weekend vei vedea bărbaţi şi femei, toţi de condiţie bună, unii dintre ei foarte bogaţi, porniţi în căutare de plăceri. Toţi merg cu aceeaşi viteză – a celui mai lent automobil din coloană; din pricina maşinilor este cu neputinţă de văzut şoseaua sau peisajul din jur, deoarece privitul într-o parte ar putea provoca accidente; toţi ocupanţii maşinilor sunt absorbiţi de dorinţa de a depăşi alte maşini, dar nu o pot face din cauza aglomeraţiei; dacă se sustrag acestei ocupaţii, cum se întâmplă la răstimpuri celor ce nu stau la volan, sunt cuprinşi de o imensă plictiseală, care le imprimă pe figuri o expresie de nemulţumire trivială. Din când în când apare şi câte o maşină cu oameni de culoare cu adevărat binedispuşi, dar care, prin comportamentul lor excentric, provoacă indignarea celorlalţi şi până la urmă ajung pe mâna poliţiei din pricina câte unui accident: voioşia în zi de sărbătoare este interzisă de lege.

Sau, în fine, uitaţi-vă la figurile oamenilor adunaţi la o petrecere. Toţi vin decişi să fie fericiţi, cu acea determinare încrâncenată a insului care se prezintă la stomatolog preocupat să nu se arate slab de înger. Multă lume crede că băutura şi flirtul sunt generatoare de bucurie, ceea ce explică graba cu care oamenii se îmbată, neluând prea mult aminte la dezgustul pe care-l provoacă astfel partenerilor de petrecere. După ce au băut îndeajuns, oamenii încep să plângă şi să se vaite cât sunt de nedemni moralmente de devotamentul pe care li l-au arătat mamele lor. Alcoolul nu face

în cazul lor decât să descătuşeze sentimentul păcatului, pe care rațiunea îl ține în frâu în momentele mai sobre.

Cauzele acestor diverse feluri de nefericire țin în parte de sistemul social, în parte de psihologia individuală – care, de bună seamă, este ea însăşi, în mare măsură, un produs al sistemului social. Am scris cu alte prilejuri despre schimbările ce trebuie aduse sistemului social pentru a promova fericirea. În volumul de față n-am de gând să vorbesc despre abolirea războaielor, a exploatării economice, a educației dominate de cruzime şi frică. Descoperirea unui sistem de evitare a războiului este o necesitate vitală a civilizației noastre; dar nici un astfel de sistem n-are şanse de dăinuire câtă vreme oamenii sunt atât de nefericiți încât exterminarea reciprocă li se pare mai puțin înfricoşătoare decât să îndure în continuare lumina zilei. A împiedica perpetuarea sărăciei este un lucru necesar, pentru ca de foloasele pe care le aduce producția mecanizată să poată beneficia cât de cât cei care au cea mai mare nevoie de ele; dar la ce bun să îmbogățeşti pe toată lumea dacă cei bogați se simt ei înşişi nefericiți? Educația întru cruzime şi teamă este reprobabilă, dar ce alt fel de educație poate fi dat de cei ce sunt ei înşişi sclavi ai acestor afecte? Aceste considerații ne duc la problema individului: ce poate face un bărbat sau o femeie, aici şi acum, în mijlocul societății noastre nostalgice, spre a dobândi pentru sine fericirea? În discutarea acestei probleme mă voi limita doar la cei ce nu sunt năpăstuiți peste măsură de vreo cauză exterioară. Voi presupune că cei cărora mă adresez au un venit suficient pentru a le asigura hrană şi adăpost, că sunt îndeajuns de sănătoşi pentru a putea presta activități fizice obişnuite. Voi lăsa deoparte şi marile catastrofe, cum ar fi pierderea de către cineva a propriilor copii sau dezonoarea

publică. Şi despre astfel de situaţii se pot spune o seamă de lucuri – lucruri importante –, dar ele sunt de alt ordin decât cele despre care mi-am propus să discut aici. Scopul meu este de a sugera remedii pentru obişnuita nefericire de zi cu zi de care suferă majoritatea oamenilor în ţările civilizate şi care este cu atât mai chinuitoare cu cât, neavând o cauză externă vizibilă, pare a fi de neînlăturat. Eu cred că această nefericire se datorează în foarte mare măsură unor viziuni greşite despre lume, unei etici greşite, unor deprinderi de viaţă greşite, care cu timpul nimicesc savoarea şi apetitul natural pentru lucruri posibile de care depinde în cele din urmă fericirea, atât la oameni, cât şi la animale. Acestea sunt lucruri ce stau în puterea individului, iar eu îmi propun să sugerez anumite schimbări prin care, cu un de pic noroc, se poate dobândi fericirea.

Cea mai bună introducere la filozofia pentru care vreau să pledez ar fi poate să ofer câteva elemente autobiografice. Nu m-am născut sub semnul fericirii. În copilărie, cântecul meu favorit era: „Sătul de lume şi păcătos din fire.“ La vârsta de cinci ani îmi făceam socoteala că, dacă ar fi să trăiesc până la vârsta de şaptezeci, înseamnă că nu parcursesem decât a paisprezecea parte din întreaga-mi viaţă şi simţeam ca pe un lucru aproape insuportabil plictisul traseului ce-mi mai rămânea de străbătut. În adolescenţă uram viaţa şi eram mereu în pragul sinuciderii, de la care mă oprea însă dorinţa de a învăţa mai multă matematică. În prezent, dimpotrivă, mă bucur de viaţă şi mai că aş putea spune că pe fiecare an ce trece mă bucur şi mai mult de ea. Aceasta se datorează în parte faptului că am descoperit care sunt lucrurile cele mai dorite de mine şi că treptat am şi dobândit multe din aceste lucruri. Iar în parte se datorează faptului că am izbutit să

mă detașez de anumite obiecte ale dorinței – precum dobândirea de cunoștințe indubitabile despre indiferent ce –, ca fiind esențialmente inaccesibile. În foarte mare măsură se datorează însă diminuării preocupării pentru mine însumi. Asemeni altora care au avut parte de o educație puritană, aveam obiceiul de a medita la propriile-mi păcate, nesăbuințe și cusururi. Îmi păream – și pe drept cuvânt – o făptură jalnică. Cu timpul am învățat să fiu indiferent față de mine și de defectele mele; am ajuns să-mi concentrez atenția din ce în ce mai mult asupra unor obiecte exterioare: starea lumii, diversele ramuri ale cunoașterii, persoanele pentru care simțeam afecțiune. Ce-i drept, fiecare din aceste lucruri exterioare aduce cu sine posibilitatea unor noi suferințe: lumea poate fi bântuită de războaie, cunoașterea într-o direcție sau alta poate întâmpina mari obstacole, prieteni de-ai noștri e posibil să moară. Dar suferințele de acest gen nu distrug calitatea esențială a vieții, precum acelea izvorâte din dezgustul de sine. Iar fiecare interes exterior inspiră câte o activitate, care, cât timp acel interes rămâne viu, este un antidot al plictisului. Preocuparea pentru sine însuși, dimpotrivă, nu duce la nici o activitate fructuoasă. Ea poate să îndemne la ținerea unui jurnal, la frecventarea cabinetelor de psihanaliză sau, eventual, la călugărire. Călugărul însă nu va fi fericit înainte ca rutina vieții monastice să-l facă să uite de propriul suflet. Fericirea pe care el o pune pe seama religiei ar fi putut-o obține și devenind măturător de stradă, dacă ar fi fost silit să rămână la această ocupație. Disciplina exterioară este singura cale spre fericire pentru acei nenorociți la care preocuparea pentru sine însuși este atât de profundă, încât nu-i chip să fie tămăduită pe altă cale.

Excesiva preocupare pentru sine însuşi este de mai multe feluri. Păcătosul, narcisistul şi megalomanul reprezintă trei tipuri foarte des întâlnite.

Prin „păcătos" nu înțeleg aici omul care săvârşeşte păcate: păcate comite orice om sau nici unul, în funcție de cum definim cuvântul. Ci înțeleg omul covârşit de conştiința păcatului. Un asemenea om are întruna remuşcări, pe care, dacă este religios, le interpretează ca mustrări din partea lui Dumnezeu. El are o imagine despre sine aşa cum crede că ar trebui să fie, imagine ce vine mereu în conflict cu ceea ce ştie că este în fapt. Dacă a alungat demult din gândirea sa conştientă maximele învățate în fragedă pruncie, e posibil ca la el sentimentul păcatului să fie îngropat adânc în subconştient, ieşind la suprafață doar când insul este beat sau doarme. Chiar şi aşa, acest sentiment este uneori suficient pentru a anihila savoarea a tot ce ne oferă viața. În străfundul sufletului un asemenea om continuă să accepte interdicțiile pe care le-a învățat în prima copilărie. E un păcat să înjuri; e un păcat să bei; versatilitatea în afaceri e tot un păcat; şi, mai presus de toate, sexualitatea este un păcat. El, fireşte, nu se abține de la nici una din aceste plăceri, dar în mintea sa toate sunt otrăvite de sentimentul că îl degradează. Singura plăcere pe care şi-o doreşte din tot sufletul este de a fi mângâiat în mod aprobator de către mama sa, plăcere de care-şi aminteşte că a avut parte în copilărie. Nemaiavând acces la această plăcere, el simte că nimic nu mai contează: de vreme ce nu poate să nu păcătuiască, decide să păcătuiască vârtos. Când se îndrăgosteşte, el caută tandrețea maternă, dar nu o poate accepta deoarece, din pricina imaginii mamei, nu simte respect față de nici o femeie cu care are raporturi sexuale. Atunci, dezamăgit, devine crud, apoi se căieşte de

această cruzime şi reintră în ciclul deznădăjduit al păcatului închipuit urmat de remuşcare reală. Aceasta e psihologia marilor depravați. Ceea ce îi împinge într-acolo este devoțiunea față de un obiect intangibil (mama sau un substitut al ei) împreună cu inculcarea, în fragedă copilărie, a unui cod etic ridicol. Eliberarea de tirania credințelor şi afectelor dobândite în primii ani de viață constituie, pentru aceste victime ale „virtuții" materne, primul pas spre fericire.

Narcisismul este, într-un anumit sens, inversul sentimentului obsesiv al păcatului; el constă în obişnuința individului de a se autoadmira şi de a dori să fie admirat. Până la un punct, această nevoie este, de bună seamă, normală şi n-are nimic reprobabil; doar când ajunge excesivă devine un mare rău. La multe femei, îndeosebi din lumea celor bogați, capacitatea de a simți dragoste este total ofilită, fiind înlocuită de o puternică dorință de a fi iubite de toți bărbații. O femeie de acest fel, de îndată ce este sigură că un bărbat o iubeşte, îşi pierde orice interes pentru el. Acelaşi lucru se întâmplă, deşi mai rar, şi la bărbați; exemplul clasic este în această privință eroul din *Liaisons dangereuses*. Când orgoliul atinge asemenea cote, dispare orice interes autentic pentru orice altă persoană, ceea ce face ca dragostea să nu poată oferi o satisfacție reală. Alte preocupări sfârşesc şi mai rău. De pildă, un narcisist, însuflețit de omagiul adus marilor pictori, poate deveni student la arte; cum însă pictura este pentru el doar un mijloc în vederea unui scop, tehnica picturii nu va deveni niciodată pentru el interesantă şi nici un subiect nu va fi privit de el decât în relație cu el însuşi. Rezultatul este eşecul şi dezabuzarea, iar în locul adulației la care năzuia, cel în cauză se face ridicol. Acelaşi lucru li se întâmplă acelor romanciere în ale căror romane apar în mod

invariabil chiar ele în chip de eroine idealizate. Orice succes serios într-o activitate depinde de existența unui interes genuin pentru materialul cu care ea are de-a face. Tragedia multor politicieni de succes constă în instalarea treptată a narcisismului în locul interesului pentru comunitate şi pentru măsurile pe care le preconizează. Omul preocupat doar de sine însuşi nu merită să fie admirat şi nici nu este. Drept urmare, cel a cărui unică preocupare pentru lume este ca aceasta să-l admire are puține şanse de a-şi atinge obiectivul. Dar şi când se întâmplă să-l atingă, nu va fi întru totul fericit, dat fiind că instinctul omenesc nu este niciodată total centrat pe sine, iar omul narcisist se autolimitează în chip artificial, întocmai ca cel dominat de sentimentul păcatului. Omul primitiv se putea mândri de a fi un vânător iscusit, dar lui îi făcea plăcere şi activitatea de a vâna. Vanitatea, când depăşeşte o anume măsură, ucide plăcerea oricărei activități desfăşurate de dragul ei înseşi şi astfel duce inevitabil la apatie şi plictis. Deseori sursa acestora este lipsa încrederii în propriile posibilități, şi atunci remediul constă în creşterea respectului de sine. Dar aceasta nu se poate obține decât printr-o activitate reuşită inspirată de interese obiective.

Megalomanul diferă de narcisist prin faptul că se vrea mai mult puternic decât fermecător şi caută mai degrabă să fie temut decât iubit. Acestui tip îi aparțin mulți lunatici şi majoritatea marilor figuri istorice. Iubirea de putere, aidoma vanității, este un element de vigoare într-o fire omenească normală, şi trebuie ca atare acceptată; ea devine deplorabilă numai când este excesivă sau asociată cu un simț al realității deficitar. Când se întâmplă asta, insul în cauză va deveni nefericit sau nebun, eventual şi una şi alta. Nebunul care se

crede cap încoronat poate fi, într-un anumit sens, fericit, dar în acest caz este vorba de o fericire pe care nici o persoană sănătoasă mintal nu o va invidia. Alexandru cel Mare era din punct de vedere psihologic de acelaşi tip cu lunaticul, deşi a posedat talentul necesar pentru a înfăptui visul lunaticului. Nu şi-a putut împlini însă visul, ale cărui proporţii creşteau odată cu reuşitele. Când a devenit clar că era cel mai mare şi mai vestit cuceritor, a decis că este zeu. A fost oare un om fericit? Aplecarea sa spre beţie, izbucnirile sale de furie, indiferenţa sa faţă de femei şi pretenţia că face parte din tagma nemuritorilor sugerează că n-a fost. Mulţumirea maximă nu se obţine prin cultivarea câte unui singur element din natura umană în dauna tuturor celorlalte, nici prin considerarea întregii lumi drept materie primă menită a sluji preamăririi propriului eu. Megalomanul, fie că este nebun sau nominal sănătos, este produsul câte unei umiliri excesive. Napoleon a suferit la şcoală din pricina inferiorităţii faţă de colegi, care erau nişte aristocraţi bogaţi, pe când el era un băiat sărac care se întreţinea dintr-o bursă de studii. Atunci când, mai târziu, a permis nobililor emigraţi să se întoarcă în ţară, a avut satisfacţia de a-i vedea pe foştii colegi de şcoală făcându-i plecăciuni. Ce bucurie neasemuită! Care a născut însă în el dorinţa de a obţine o satisfacţie similară din partea Ţarului, ceea ce a dus la episodul surghiunirii pe insula Sfânta Elena. Cum nici un om nu poate fi atotputernic, o viaţă dominată exclusiv de setea de putere nu poate să nu întâmpine, mai devreme sau mai târziu, obstacole de nedepăşit. Numai o formă de nebunie poate sta în calea conştientizării acestui fapt, deşi dacă un om este destul de puternic, îi poate întemniţa sau executa pe cei care îi atrag luarea-aminte. Represiunea politică şi refularea psihanalitică

merg astfel mână-n mână. Iar ori de câte ori are loc o refulare psihanalitică, nu mai există fericire autentică. Menținută între hotarele potrivite, puterea poate adăuga mult fericirii, dar ca unic scop în viață duce la dezastru, interior, dacă nu şi exterior.

Cauzele psihologice ale nefericirii sunt, fireşte, numeroase şi variate. Toate au însă ceva în comun. Nefericitul tipic este cel care, fiind privat în tinerețe de vreo satisfacție normală, ajunge să prețuiască acest unic fel de satisfacție mai mult ca pe oricare alta şi, drept urmare, imprimă vieții sale o direcție unilaterală şi în care accentul cade în mod disproporționat pe reuşită, în opoziție cu activitățile legate de ea. Mai există însă şi un alt fenomen, foarte des întâlnit în prezent. Un om poate simți că eșecul său în viață e atât de total, încât nu mai caută nici o formă de satisfacție, ci doar distracție şi uitare. El devine atunci un adept fanatic al „plăcerii". Aceasta înseamnă că încearcă să-şi facă viața suportabilă devenind mai puțin viu. Beția, de pildă, echivalează cu o sinucidere temporară; fericirea pe care o aduce ea este pur negativă, o încetare de moment a nefericirii. Narcisistul şi megalomanul cred în posibilitatea fericirii, deşi s-ar putea să adopte mijloace nepotrivite de a o obține; pe când omul care caută să se îmbete, indiferent sub ce formă, nu mai speră altceva decât să poată uita. În cazul său, primul lucru de făcut este de a-l convinge că fericirea e dezirabilă. Oamenii nefericiți, asemenea insomniacilor, sunt totdeauna mândri de acest fapt. Mândria lor pare a semăna cu cea a vulpii care şi-a pierdut coada; dacă-i aşa, calea de a-i debarasa de ea constă în a le arăta cum pot face ca să le crească o nouă coadă. Foarte puțini oameni, cred eu, vor alege în mod deliberat nefericirea dacă întrevăd vreo cale de a fi fericiți. Nu neg că există şi ast-

fel de oameni, dar ei nu sunt suficient de numeroşi spre a fi importanți. Voi presupune, aşadar, că cititorul meu preferă nefericirii fericirea. Dacă voi izbuti sau nu să-l ajut în a-şi împlini dorința, nu ştiu; oricum însă, o încercare în acest sens nu are cum să strice.

2
Nefericirea byroniană

Există în zilele noastre, după cum a existat şi în atâtea alte perioade ale istoriei, multă lume care îşi închipuie că oamenii cu judecată s-au lămurit cum e cu toate entuziasmele vremurilor trecute şi au ajuns la concluzia că nu a mai rămas nici o cauză pentru care să merite să trăieşti. Cei ce împărtăşesc o astfel de viziune sunt cu adevărat nefericiți, dar sunt mândri de această nefericire, pe care o pun pe seama naturii universului şi o consideră singura atitudine rațională pentru un om luminat. Această mândrie a unora pentru propria nefericire îi face pe oamenii mai puțin rafinați să se îndoiască de autenticitatea ei, crezând că aceia care se complac în a fi nefericiți nu sunt, de fapt, nefericiți. Este un punct de vedere prea simplist; sentimentul de superioritate şi de perspicacitate pe care-l posedă aceşti suferinzi le oferă o oarecare compensație, insuficientă însă pentru a contrabalansa pierderea bucuriilor simple. În ce mă priveşte, nu cred că există vreo raționalitate superioară în faptul de a fi nefericit. Omul înțelept va fi atât de fericit cât i-o îngăduie împrejurările, iar dacă contemplarea universului îl face să sufere peste măsură, îşi va reorienta contemplația spre altceva. Asta e ceea ce îmi propun să dovedesc în acest capitol. Aş vrea să-l conving pe cititor că, oricâte argumente i-ar

furniza rațiunea, ea nu instituie un embargo asupra fericirii; mai mult chiar, eu cred că cei ce cu toată sinceritatea aşază suferințele lor pe seama viziunilor lor despre univers pun carul înaintea boilor. Adevărul e că nefericirea le vine dintr-un motiv de care nu sunt conştienți, iar această nefericire îi face să vadă cu precădere caracteristicile mai puțin agreabile ale lumii în care trăiesc.

Pentru americanii de astăzi, punctul de vedere pe care vreau să-l analizez a fost expus de dl Joseph Wood Krutch într-o carte intitulată *Sufletul modern*; pentru generația bunicilor noştri a fost formulat de Byron; iar pentru toate epocile a fost formulat de către autorul *Ecleziastului*. Dl Krutch spune: „Cauza noastră e pierdută, şi pentru noi nu este loc în universul natural, dar cu toate acestea nu regretăm că suntem oameni. Preferăm să murim ca oameni, decât să trăim precum dobitoacele.“ Byron spune:

„Nu poate lumea bucurii să dea pe cât răpeşte,
Când în tocite simțuri văpaia gândului dintâi păleşte.“

Autorul *Ecleziastului* spune:

„Şi am fericit pe cei ce au murit în vremi străvechi mai mult decât pe cei vii care sunt acum în viață.
Iar mai fericit şi decât unii şi decât alții este cel ce n-a venit pe lume, cel care n-a văzut faptele cele rele care se săvârşesc sub soare.“

Toți aceşti trei pesimişti au ajuns la aceste concluzii sumbre după ce au trecut prin plăcerile vieții. Dl Krutch a trăit în cercuri intelectuale selecte din New York; Byron a

traversat înot Hellespontul şi a avut numeroase aventuri galante; autorul *Ecleziastului* a umblat după plăcere pe căi şi mai variate: s-a desfătat cu vin, cu muzici de tot felul, a făcut iazuri, a avut robi şi roabe şi „feciori născuţi în casă". Chiar şi într-o astfel de viaţă, înţelepciunea nu l-a părăsit. Cu toate acestea, a văzut că totu-i deşertăciune, chiar şi înţelepciunea.

> „Şi mi-am silit inima ca să pătrund înţelepciunea şi ştiinţa, nebunia şi prostia, dar am înţeles că şi aceasta este vânare de vânt,
> Căci unde este multă înţelepciune este şi multă amărăciune, şi cel ce-şi înmulţeşte ştiinţa îşi sporeşte suferinţa."

Înţelepciunea pare că nu i-a priit, şi atunci a depus strădanii să se lepede de ea, dar în zadar.

> „Grăit-am inimii mele: «Vino să te ispitesc cu veselia şi să te fac să guşti plăcerea!» Şi iată că şi aceasta este deşertăciune."

Dar nici aşa înţelepciunea nu l-a părăsit.

> „Deci am zis în inima mea: «Aceeaşi soartă ca şi cel nebun avea-voi şi eu; atunci la ce îmi foloseşte înţelepciunea?» Şi am zis în mintea mea că şi aceasta este deşertăciune.
> Drept aceea am urât viaţa, căci rele sunt cele ce se fac sub soare; şi totul este deşertăciune şi vânare de vânt."

Spre norocul literaţilor, lumea nu mai citeşte scrierile de demult, căci dacă ar face-o, ar ajunge la concluzia că, orice s-ar putea spune despre construirea de iazuri, scrierea de noi cărţi este cu siguranţă o deşertăciune. Dacă vom putea arăta

că doctrina din *Ecleziastul* nu este singura opțiune posibilă pentru înțelept, nu va mai fi nevoie să zăbovim prea mult asupra expresiilor de mai târziu ale aceleiaşi stări de spirit. Într-o argumentare de acest fel se impune să deosebim între o stare de spirit şi expresia ei intelectuală. O proastă dispoziție nu poate fi tratată cu argumente; o schimbare a ei poate surveni în urma unui eveniment fericit, sau a unei schimbări de ordin somatic, nu în urma unei argumentări. La rândul meu am trecut nu o dată prin stări sufleteşti în care simțeam că totul e deşertăciune; am scăpat de ele nu cu ajutorul vreunei filozofii, ci datorită unei necesități imperative de a acționa. Dacă ți se îmbolnăveşte un copil, te vei simți poate nefericit, dar nu vei simți că totul e deşertăciune. Vei simți că însănătoşirea copilului e un lucru de care trebuie să te ocupi indiferent de răspunsul la întrebarea dacă viața umană are sau nu o valoare intrinsecă. Câte un bogătaş e posibil să simtă, şi adesea chiar simte, că totul e deşertăciune, dar, dacă i s-ar întâmpla să-şi piardă avutul, ar simți că întrebarea unde va lua următorul prânz nu-i nicidecum deşartă. Sentimentul zădărniciei a toate se naşte din prea marea uşurință cu care individul îşi satisface trebuințele fireşti. Animalul uman, la fel ca oricare altul, este adaptat la un anumit cuantum de luptă pentru existență, iar atunci când, dispunând de o mare bogăție, *homo sapiens* îşi poate satisface fără efort toate poftele, simpla absență a efortului din viața sa anihilează un ingredient esențial al fericirii. Omul care dobândeşte cu uşurință nişte lucruri pentru care simte doar o dorință foarte moderată trage concluzia că înfăptuirea dorințelor nu aduce fericire. Dacă mai e şi înclinat spre filozofare, va conchide că viața umană este în esență un lucru jalnic, de vreme ce omul care are tot ce pofteşte este totuşi

nefericit. El uită că a fi lipsit de anumite lucruri de care ai nevoie este o componentă indispensabilă a fericirii.

Atât despre dispoziția sufletească. În *Ecleziastul* există însă şi argumente intelectuale.

„Toate fluviile curg în mare, dar marea nu se umple.
Nu este nimic nou sub soare.
Nu ne aducem aminte de cele ce-au fost.
Am urât toată munca pe care am muncit-o sub soare, fiindcă voi lăsa-o omului care va veni după mine."

Dacă am încerca să formulăm aceste argumente în stilul unui filozof modern, ele ar suna aproximativ astfel: Omul trudeşte întruna, iar materia e veşnic în mişcare şi nimic nu e statornic, deşi ceea ce urmează după nu diferă cu nimic de ceea ce a fost înainte. Un om moare şi moştenitorul său culege toate roadele strădaniilor sale; râurile se varsă în mare, dar nu le e dat să rămână acolo. Iar şi iar, într-un ciclu nesfârşit şi fără țel, oameni şi lucruri se nasc şi pier fără vreo ameliorare, fără vreo realizare perenă, zi după zi, an după an. Râurile, dacă ar fi înțelepte, şi-ar ține apele acolo unde sunt. Solomon, dacă ar fi înțelept, nu ar sădi pomi din roada cărora urmează să se bucure fiul său.

Dar, într-o altă stare de spirit, cât de diferit arată toate acestea. Nimic nou sub soare? Dar zgârie-norii, avioanele şi discursurile radiodifuzate ale politicienilor? Ce ştia Solomon[1] despre astfel de lucruri? Dacă el ar fi auzit la radio cuvântarea reginei din Saba către supuşii ei, la întoarcerea acesteia din ținuturile pe care le stăpânea, oare n-ar fi simțit o con-

1. După cum se ştie, *Ecleziastul* nu a fost scris de Solomon, dar pentru comoditate mă exprim ca şi cum el ar fi autorul.

solare printre pomii sădiți de el și iazurile făcute de-a surda? Dacă ar fi putut avea o agenție de cules știrile, prin care să afle ce scriau ziarele despre frumusețea arhitecturii sale, despre deliciile din haremul său și despre cum se pricepea el să-i încolțească cu argumente pe înțelepții rivali, ar mai fi continuat oare să spună că nu-i nimic nou sub soare? Poate că aceste lucruri nu l-ar fi lecuit cu totul de pesimismul său, dar, oricum, l-ar fi silit să-i dea o altă expresie. Apropo! Dl Krutch se lamentează, între altele, că în lumea noastră sunt mult prea multe lucruri noi sub soare. Dacă atât absența cât și prezența de lucruri noi sunt deopotrivă de agasante, nici una din ele, pare-se, n-ar putea fi cu adevărat pricină de deznădejde. Să luăm, tot așa, reflecția că „toate fluviile curg în mare, dar marea nu se umple, căci ele se întorc din nou la locul din care au plecat". Privit ca temei pentru pesimism, acest gând conține presupoziția că a călători e un lucru neplăcut. Lumea se duce vara în stațiuni balneare, de unde se întoarce apoi fiecare în locul de unde a plecat. Asta nu-i o dovadă că mersul estival în stațiuni e un lucru fără folos. Dacă apele curgătoare ar putea simți, probabil că circuitul aventuros le-ar prilejui încântare, precum *Norului* lui Shelley. Cât despre suferința de a-și lăsa bunurile unui moștenitor, e o chestiune ce poate fi privită din două puncte de vedere. Din perspectiva moștenitorului, e limpede că nu e ceva la fel de cumplit. Nici faptul că totu-i trecător nu oferă prin el însuși motive de pesimism. Dacă lucrurilor care pier le-ar succeda altele mai rele, asta ar fi un motiv, dar dacă le urmează lucruri mai bune, e un motiv de optimism. Ce ar trebui să gândim dacă, așa cum susține Solomon, ele sunt urmate de lucruri de exact același fel? Nu înseamnă atunci că tot procesul e zadarnic? Hotărât nu, decât dacă diversele

faze ale ciclului sunt prin ele însele dureroase. Obiceiul de a privi spre viitor şi a gândi că întregul sens al prezentului rezidă în ceea ce îi va urma este unul dăunător. Întregul nu poate avea nici o valoare dacă părțile lui nu au şi ele valoare. Viața nu trebuie concepută după tiparul unei melodrame în care eroul şi eroina trec prin calamități incredibile, pentru care sunt răsplătiți printr-un final fericit. Eu trăiesc şi mă bucur de viață, fiul meu îmi succedă şi se bucură şi el de a sa, lui îi va succeda, la vremea cuvenită, fiul său. Este în toate acestea ceva din care să facem o tragedie? Dimpotrivă, dacă aş trăi la nesfârşit, bucuriile vieții şi-ar pierde, până la urmă, inevitabil toată savoarea. Aşa cum stau lucrurile acum, ele rămân mereu proaspete.

„La focul vieții ambele mâini mi-am încălzit;
Focul acum se stinge şi eu sunt gata de plecare."

Această atitudine e exact la fel de rațională ca şi protestul în fața morții. Încât, dacă starea sufletească ar fi determinată de rațiune, ar exista la fel de multe motive de bucurie ca şi de deznădejde.

Ecleziastul e un text tragic; în cartea citată a dlui Krutch domină tonul patetic. În fond, pe dl Krutch îl întristează năruirea unor certitudini medievale, precum şi a unora de sorginte mai recentă. „Cât despre epoca nefericită în care trăim – scrie dânsul –, bântuită de fantomele unei lumi apuse şi neaşezată încă pe temelii proprii, ea se simte nesigură şi debusolată precum adolescentul care n-a învățat încă să se orienteze fără reperele mitologiei în mijlocul căreia şi-a petrecut copilăria." Acest diagnostic este întru totul corect când e vorba de un anumit segment al intelectualității, anume de

cei care, întrucât au căpătat o formaţie literară, nu pricep mai nimic din lumea modernă şi care, fiind de-a lungul întregii lor tinereţi învăţaţi să-şi bazeze crezurile pe emoţie, nu se pot descotorosi de acea dorinţă infantilă de siguranţă şi ocrotire pe care lumea ştiinţei nu o poate satisface. Dl Krutch, asemeni altor literaţi, este obsedat de ideea că ştiinţa nu şi-a onorat promisiunile. Dânsul, fireşte, nu ne spune care erau aceste promisiuni, dar pare a gândi că, acum şaizeci de ani*, personalităţi ca Darwin şi Huxley aşteptau din partea ştiinţei ceva ce aceasta nu a dat. Eu cred că la mijloc este o pură iluzie, întreţinută de acei literaţi şi clerici care ţin ca specialităţile lor să nu-şi piardă din prestigiu şi respectabilitate. E adevărat că în lume trăiesc în prezent o mulţime de pesimişti. Numărul pesimiştilor a fost mare în toate perioadele în care mulţi oameni şi-au văzut veniturile diminuate. Dl Krutch, ce-i drept, este american, iar veniturile americanilor, per ansamblu, au crescut în urma războiului; în schimb, pe tot continentul european păturile intelectuale au suferit îngrozitor, iar războiul însuşi a dat naştere unui sentiment de instabilitate generalizat. Astfel de cauze sociale au mult mai mult de-a face cu starea de spirit a unei epoci decât teoriile acesteia despre natura lumii. Puţine perioade din istorie au fost mai dezolante decât secolul al treisprezecelea, deşi acea credinţa după care tânjeşte atât de mult dl Krutch era pe atunci îmbrăţişată ferm de toată lumea cu excepţia Împăratului şi a câtorva mari nobili italieni. Iată ce spunea Roger Bacon: „Păcatele sunt în zilele noastre mai răspândite ca oricând în trecut, or păcatul e incompatibil cu înţelepciunea. Să ne uităm la toate categoriile de oameni şi să le examinăm pretutindeni cu luare-aminte; vom descoperi

* Acestea sunt scrise de Russell în 1930. (*N.t.*)

stricăciune cât cuprinde, şi mai cu osebire la cei aflaţi în frunte... Desfrâul dezonorează întreaga Curte şi toţi sunt stăpâniţi de lăcomie... Or, dacă astfel de lucruri se petrec în Cap, să ne închipuim în ce stare sunt mădularele. Uitaţi-vă la prelaţi, cum aleargă după bani şi lasă baltă tămăduirea sufletelor... Uitaţi-vă la ordinele religioase; cele spuse de mine li se aplică tuturor, fără excepţie. Priviţi cum au decăzut toate până la unul din starea în care s-ar cuveni să fie; iar noile ordine (monahale) sunt deja oribil de decăzute din demnitatea lor de început. Tot clerul se arată înclinat spre trufie, lăcomie şi avariţie; iar oriunde se adună laolaltă o mulţime de clerici, precum bunăoară la Paris sau la Oxford, îi scandalizează pe toţi laicii cu vrajbele, certurile şi alte vicii de-ale lor... Nimănui nu-i pasă ce şi cum se face, cu mila sau cu sila, numai cât fiecare să-şi împlinească pofta.“ Despre înţelepţii păgâni din Antichitate, acelaşi autor scrie: „Vieţile lor erau neasemuit mai nobile decât ale noastre, şi când e vorba de decenţa conduitei, şi de dispreţul nutrit faţă de lume, cu toate deliciile, bogăţiile şi onorurile ei, aşa cum se poate convinge oricine citind scrierile lui Aristotel, Seneca, Cicero, Avicenna, Al Farabi, Platon şi ale altora ca ei; aşa se face că ei au putut pătrunde tainele înţelepciunii şi descoperi tot ce se cunoaşte.“[1] Opinia lui Roger Bacon era împărtăşită de toţi cărturarii din vremea sa, nici unuia nefiindu-i pe plac epoca în care trăia. Nu cred nici o clipă că acest pesimism avea vreo cauză de ordin metafizic. Cauzele lui erau războiul, sărăcia şi violenţa.

Unul din cele mai patetice capitole ale cărţii dlui Krutch este cel ce tratează despre dragoste. În el ni se spune că englezii din epoca victoriană aveau despre dragoste o idee

1. Citat după cartea lui Coulton *From St. Francis to Dante*, p. 57.

foarte înaltă, pe când noi, cu sofisticarea noastră modernă, am transformat-o într-un lucru cât se poate de prozaic. „Pentru cei mai sceptici dintre victorieni, dragostea îndeplinea una din funcțiile lui Dumnezeu, pe care ei îl pierduseră. Atunci când o întâlneau, chiar şi aceia dintre ei care erau cei mai neduşi la biserică deveneau pentru moment mistici. Se aflau în prezența a ceva ce deştepta în ei un sentiment de venerație pe care nimic altceva nu-l putea genera, a ceva despre care simțeau, în străfundul ființei lor, că i se cuvine o loialitate nedezmințită. Pentru ei, dragostea, asemeni lui Dumnezeu, pretindea sacrificii; dar tot asemeni Lui, îl răsplătea pe credincios infuzând toate fenomenele vieții cu o neasemuită plinătate de sens. Noi suntem obişnuiți – mai mult decât erau ei – cu un univers fără Dumnezeu, dar nu suntem încă obişnuiți cu unul lipsit de dragoste, şi abia când ne vom obişnui şi cu acesta vom înțelege ce înseamnă cu adevărat ateismul." Este curios cât de diferită li se pare epoca victoriană tinerilor din zilele noastre față de cum li se înfățişa celor de atunci. Îmi amintesc de două doamne venerabile, ambele tipice pentru câte un aspect al acelei perioade, pe care le-am cunoscut în tinerețea mea. Una din ele era o puritană, cealaltă o voltairiană. Prima era nemulțumită că atât de multă poezie vorbea despre dragoste – un subiect, după părerea dumneaei, neinteresant. Pe când cea de-a doua spunea: „Nimeni n-ar putea spune ceva rău despre mine, dar eu zic întotdeauna că încălcarea celei de-a şaptea porunci nu este la fel de reprobabilă ca încălcarea celei de-a şasea, deoarece prima presupune, cel puțin, consimțământul celeilalte părți." Nici una din aceste două viziuni nu prea semăna cu ceea ce dl Krutch prezintă drept tipic victorian. Ideile sale îşi au în mod evident obârşia la anumiți scriitori

care nu se simțeau deloc în armonie cu ambianța în care trăiau. Cel mai bun exemplu în acest sens mi se pare a fi Robert Browning. Nu pot scăpa însă de convingerea că modul său de a concepe dragostea are ceva ursuz.

„Slăvit fie Domnul că-n orişice făptură
În suflet sunt două chipuri dăltuite:
Unul ce lumea gata-i s-o înfrunte,
Cel'lalt – să se-arate femeii iubite."

Aceasta presupune că singura atitudine posibilă față de lumea largă este una combativă. De ce? Pentru că lumea e crudă, ar zice Browning. Pentru că nu-i dispusă să-ți recunoască valoarea pe care tu însuți ți-o atribui, am zice noi. Câte un cuplu se întâmplă să fie, aşa cum a fost cazul cu soții Browning, o societate de admirație reciprocă. E foarte agreabil să ai lângă tine pe cineva de care eşti sigur că-ți laudă opera, fie că aceasta o merită sau nu. Iar Browning s-a simțit, fără îndoială, un bărbat destoinic şi viteaz atunci când l-a înfierat în termeni duri pe Fitzgerald pentru că îndrăznise să nu o admire pe Aurora Leigh. Eu nu găsesc cu adevărat demnă de admirat această suspendare totală a facultății critice la cei doi parteneri. Ea izvorăşte din teamă şi din dorința de a găsi un refugiu împotriva rafalelor reci ale criticii imparțiale. Mulți cavaleri tomnatici învață să obțină aceeaşi satisfacție din propriul lor cămin.

În ce mă priveşte, am trăit prea mult timp în epoca victoriană spre a putea fi modern după standardele dlui Krutch. Nu mi-am pierdut câtuşi de puțin credința în dragoste, dar genul de dragoste în care pot să cred nu este cel admirat de victorieni, ci este unul cutezător şi lucid, unul care,

îndemnând la cunoaşterea binelui, nu presupune închiderea ochilor față de rău, nici nu se pretinde sfânt şi neprihănit. Atribuirea unor astfel de calități genului de dragoste admirat odinioară a izvorât din tabuul impus asupra sexualității. Omul victorian era profund convins că sexualitatea e, în cea mai mare parte a ei, un rău, astfel că trebuia să aplice epitete exagerate genului de iubire între sexe pe care îl putea aproba. Foamea de sexualitate era pe atunci mai mare decât este în prezent, şi tocmai de aceea oamenii erau predispuşi să-i exagereze importanța, aşa cum au făcut-o asceții de totdeauna. În prezent trecem printr-o perioadă oarecum confuză, în care oamenii au aruncat peste bord vechile standarde fără să-şi fi însuşit altele noi. Aceasta îi duce în tot felul de dileme şi impasuri, şi, cum subconştientul rămâne de obicei ataşat vechilor standarde, dilemele, atunci când intervin, nasc disperare, remuşcări şi cinism. Numărul celor cărora li se întâmplă aşa nu cred că e prea mare, dar ei sunt în epoca noastră dintre cei ce fac cel mai mare tapaj. Eu cred că dacă am lua media tinerilor cu dare de mână din zilele noastre şi respectiv din epoca victoriană, am constata că în prezent există mult mai multă fericire izvorâtă din dragoste şi mai multă credință sinceră în valoarea dragostei decât exista atunci. Motivele care-i conduc pe anumiți oameni la cinism stau în legătură cu tirania exercitată asupra inconştientului de vechile idealuri şi cu absența unei etici raționale după care să-şi regleze conduita oamenii de astăzi. Remediul la această stare nu-l constituie lamentarea şi nostalgia după trecut, ci o mai curajoasă acceptare a viziunii moderne despre lume şi o mai hotărâtă izgonire a unor superstiții nominal abandonate din toate ungherele obscure în care se mai ascund.

Nu-i deloc uşor de spus în câteva cuvinte de ce prețuim dragostea; voi face totuşi o astfel de încercare. Dragostea e prețioasă întâi de toate – şi aceasta, deşi nu e cea mai înaltă valoare a ei, este esențială pentru tot restul – pentru că reprezintă prin ea însăşi o sursă de desfătare.

„Iubire,-o rea povață
Dă drept amară-a ta licoare,
Căci roada-ți în dulceață
Întrece pe-orişicare."

Autorul anonim al acestor versuri nu căuta o soluție pentru ateism ori o cheie a universului, ci dădea glas propriei bucurii. Nu numai că dragostea e o sursă de delicii, dar absența ei e un izvor de suferință. În al doilea rând, dragostea merită prețuită pentru că amplifică orice plăcere nobilă – muzica, răsăritul de soare în munți, marea sub clar de lună. Un bărbat care nu s-a bucurat niciodată de anumite lucruri frumoase în compania unei femei nu a simțit din plin puterea ce rezidă în asemenea lucruri. Apoi, dragostea e capabilă să sfarme carapacea tare a eului, deoarece este o formă de colaborare în care emoțiile fiecăruia din parteneri sunt necesare pentru împlinirea aspirațiilor lor instinctive. De-a lungul timpului au existat pe lume diverse filozofii solitare, unele de mare noblețe, altele mai puțin nobile. Stoicii şi primii creştini credeau că un om poate atinge exclusiv prin propria-i voință, sau în orice caz fără ajutor *uman*, supremul bine de care e capabilă viața omenească; alții priveau drept țel al vieții puterea, alții, în fine, simpla plăcere personală. Toate acestea sunt filozofii solitare în sensul că presupun că binele e ceva realizabil în fiecare persoană separat, nu doar în comunități mai mari sau mai mici. După părerea

mea, toate aceste concepţii sunt false, şi nu doar în sfera teoriei etice, ci şi ca expresii ale majorităţii instinctelor noastre. Individul uman depinde de colaborare şi a fost înzestrat de natură – întrucâtva inadecvat, ce-i drept – cu aparatul instinctual din care poate izvorî dispoziţia necesară cooperării. Dragostea este prima şi cea mai comună formă de afectivitate ce duce la cooperare, iar pe cei care au trăit cât de cât intens experienţa dragostei nu-i va mulţumi o filozofie în care binele suprem este considerat independent de cel al persoanei iubite. Sub acest aspect, sentimentul părintesc este şi mai puternic, dar în forma lui optimă el este rezultatul dragostei dintre părinţi. Nu pretind că dragostea în forma ei cea mai înaltă se întâlneşte la tot pasul, dar susţin că acolo unde se întâlneşte, ea pune în lumină valori ce altminteri ar rămâne necunoscute, şi are ea însăşi o valoare pe care scepticismul nu o poate ştirbi, deşi se întâmplă ca sceptici care sunt incapabili de ea să atribuie în mod fals această incapacitate scepticismului lor.

„Dragostea-i năprasnic foc,
Ce sufletul încinge.
Nu pâlpâie, nu scade, nu păleşte
Şi de la sine nu se stinge."

Trec acum la ceea ce dl Krutch are de spus despre tragedie. El afirmă, şi aici nu pot decât să-l aprob, că piesa *Strigoii* a lui Ibsen este inferioară *Regelui Lear*. „Nici o potenţare a resurselor expresive sau a meşteşugului verbal n-ar fi putut face din Ibsen un Shakespeare. Materialele din care acesta din urmă şi-a plămădit operele – concepţia sa despre demnitatea umană, sentimentul importanţei pasiunilor umane,

viziunea sa despre amplitudinea vieții omenești – pur și simplu nu au existat și nu puteau să existe pentru Ibsen, întocmai cum n-au existat și nu puteau să existe pentru contemporanii săi. Dumnezeu, Omul și Natura se împuținaseră cumva în decursul secolelor ce-i despart pe cei doi, nu pentru că arta modernă cu crezul ei realist și-a îndreptat cu precădere atenția spre personaje mediocre, ci pentru că această mediocritate a vieții umane ne-a fost oarecum impusă în virtutea aceluiași proces care a dus și la dezvoltarea de teorii realiste despre artă prin care viziunea noastră putea fi justificată." Fără îndoială că genul demodat de tragedie care aducea în scenă prințese și necazurile lor nu se mai potrivește epocii noastre, iar când un autor încearcă să trateze în aceeași manieră necazurile unui individ obscur, efectul nu mai e același. Explicația acestui lucru nu stă însă în vreo deteriorare a viziunii noastre despre viață, ci tocmai pe dos. Schimbarea se datorează faptului că noi nu-i mai putem privi pe anumiți indivizi ca fiind aleșii acestei lumi, care au dreptul la pasiuni tragice, în timp ce toți ceilalți ar trebui doar să trudească și să asude spre a produce magnificența acelei minorități. Shakespeare spune:

„Când cerșetorii mor, n-apar comete;
Doar pentru prinți tăria se aprinde."

Pe vremea lui Shakespeare acest sentiment, dacă nu era literalmente crezut, cel puțin exprima o viziune ce era practic universală și acceptată în modul cel mai profund și de către Shakespeare însuși. În consecință, moartea lui Cinna poetul este comică, pe când cele ale lui Cezar, Brutus și Cassius sunt tragice. Noi nu mai percepem dimensiunea cosmică a

morții unui individ pentru că am devenit democrați, nu doar în formele exterioare, ci şi în cele mai intime convingeri ale noastre. În zilele noastre, aşadar, marea tragedie trebuie să se preocupe mai mult de comunitate decât de individ. Aş da ca exemplu pentru ceea ce am în vedere drama *Masse Mensch* a lui Ernst Toller. Nu susțin nicidecum că această lucrare este la fel de valoroasă ca cele mai valoroase piese din cele mai bune perioade ale trecutului. Susțin doar că este comparabilă cu acestea: este nobilă, profundă şi actuală, vorbeşte despre o acțiune eroică şi „îl purifică pe cititor prin milă şi spaimă", cum spunea Aristotel că trebuie s-o facă. Deocamdată numărul unor astfel de tragedii moderne este încă mic, deoarece vechea tehnică şi vechile tradiții au trebuit abandonate fără a fi înlocuite prin simple platitudini rafinate. Pentru a scrie tragedii, un om trebuie să le simtă. Pentru a simți tragedia, el trebuie să fie conştient de lumea în care trăieşte, să participe la ea nu doar cu intelectul, ci cu întreaga-i ființă. În cartea sa, dl Krutch vorbeşte pe alocuri despre deznădejde, iar modul cum acceptă o lume golită de valori este tulburător, însă sentimentul deprimant pe care-l încearcă în fața acestei lumi se datorează faptului că el şi majoritatea literaților n-au învățat încă să simtă vechile emoții ca reacție la noii stimuli din mediu. Astfel de stimuli există, dar nu în coteriile literare. Acestea nu au un contact vital cu viața comunității, iar un astfel de contact este necesar pentru ca modul de a simți al oamenilor să aibă gravitatea şi profunzimea la care se consumă atât tragedia, cât şi adevărata fericire. Eu le-aş spune tuturor tinerilor talentați care umblă derutați simțind că nu-şi află nici un rost în lume: „Abandonați încercările de a scrie, încercați, dimpotrivă, să nu scrieți. Plecați în lume; faceți-vă

pirați, regi în Borneo, muncitori în Rusia sovietică; asumați-vă un mod de existență în care satisfacerea nevoilor fizice elementare să vă absoarbă toate energiile." Nu recomand acest mod de acțiune tuturor, ci doar celor care suferă de boala diagnosticată de dl Krutch. Eu cred că, după câțiva ani trăiți în acest mod, ex-intelectualul va descoperi că, oricâte eforturi ar depune, nu se va mai putea înfrâna de la a scrie, iar când va sosi această clipă, scrisul nu i se va mai părea o îndeletnicire deşartă.

3
Competiția

Dacă întrebați orice american, sau orice om de afaceri din Anglia, ce anume îl împiedică cel mai mult să se bucure de viață, vă va răspunde: „Lupta pentru existență." Răspunsul său e cât se poate de sincer. Într-un anume sens este și adevărat; în alt sens însă, și anume într-unul foarte important, este profund fals. Lupta pentru supraviețuire este, firește, un fenomen real. Oricare dintre noi ar putea să ajungă prins în vâltoarea ei, dacă e lipsit de noroc. Așa i s-a întâmplat, bunăoară, lui Falk, eroul lui Joseph Conrad, care s-a pomenit pe o corabie părăsită, fiind unul din cei doi oameni din echipaj care aveau asupra lor arme de foc, fără nimic altceva de mâncare decât alți oameni. După ce au terminat cu dejunurile asupra cărora putuseră să cadă de acord, între cei doi inși înarmați a început o adevărată luptă pentru supraviețuire. Falk a învins, dar apoi a rămas pentru toată viața vegetarian. Firește că nu așa ceva are în vedere omul de afaceri atunci când vorbește despre „lupta pentru existență". Exprimându-se astfel, el folosește o sintagmă nepotrivită spre a conferi gravitate unui lucru în fond banal. Întrebați-l câți oameni din clasa sa socială a întâlnit care să fi murit de foame. Întrebați-l ce s-a întâmplat cu prietenii săi după ce s-au ruinat. Toată lumea știe că un om de afaceri ruinat o duce totuși mai bine, sub

aspectul confortului material, decât un om care n-a fost niciodată îndeajuns de bogat spre a avea şansa să se ruineze. Aşadar, ceea ce oamenii înțeleg prin lupta pentru existență este de fapt lupta pentru succes. Lucrul de care oamenii se tem atunci când se angajează în această luptă nu e că a doua zi nu vor mai avea ce să mănânce, ci că nu vor izbuti să-i eclipseze pe alții din clasa lor.

E un lucru extrem de bizar că doar o minoritate de oameni îşi dau seama că nu sunt prinşi în chingile unui mecanism din care nu există scăpare, ci se spetesc la roata lor de ocnă doar pentru că n-au băgat de seamă că aceasta nu-i poartă în sus, spre ceva superior. Mă gândesc aici, fireşte, la pătura superioară a oamenilor de afaceri, la cei care deja au un venit substanțial şi ar putea, dacă ar dori, să trăiască înlesnit din ceea ce au. Numai că lor un astfel de lucru li s-ar părea ruşinos, ceva ca o dezertare în fața inamicului, deşi dacă-i întrebi ce cauză de ordin public servesc prin munca lor, nu vor avea ce să-ți răspundă după ce vor fi terminat de înşirat platitudinile pe care ni le servesc reclamele ce recomandă o viață activă.

Să ne gândim cum arată viața unui astfel de om. Ni-l putem închipui având o casă fermecătoare, o soție fermecătoare şi nişte copii fermecători. Diminețile se scoală devreme, când ceilalți din familie încă dorm, şi pleacă în grabă spre birou. Aici e de datoria sa să-şi etaleze calitățile de mare director; afişează un chip hotărât, un mod de a vorbi neezitant şi un aer de rezervă înțeleaptă, de natură să impresioneze pe oricine cu excepția băiatului de serviciu. Dictează scrisori, discută la telefon cu diverse persoane importante, studiază piața şi după o vreme ia masa de prânz cu câte cineva cu care are sau speră să încheie o afacere. Cam la fel

își petrece și după-amiezile. Ajunge acasă obosit, taman la timp spre a se schimba pentru cină. Aici, el și un număr de alți oameni obosiți trebuie să se prefacă încântați de compania unor doamne care n-au avut încă prilejul să simtă oboseala. Cât de multe ore îi trebuie bietului om spre a se achita de această obligație este cu neputință de prevăzut. În cele din urmă, iată-l dormind în patul său și apucând să se mai relaxeze preț de câteva ceasuri.

Viața activă a acestui om e dominată de psihologia unei curse de viteză; cum însă cursa la care participă este una la al cărei capăt îl așteaptă mormântul, concentrarea, potrivită în cazul unei curse de viteză pe distanță scurtă, devine în cele din urmă întrucâtva excesivă. Ce știe el despre propriii copii? Zilele lucrătoare și le petrece la birou. Duminicile, pe terenul de golf. Ce știe despre propria-i soție? Dimineața, când pleacă de acasă, o lasă dormind. În cursul serilor amândoi au de făcut față unor obligații sociale, din pricina cărora n-au timp pentru conversație intimă. Probabil că nu are prieteni bărbați la care să țină cu adevărat, însă are câțiva cu care afișează o cordialitate pe care și-ar dori-o reciprocă. Despre primăvară și vremea culesului știe doar lucruri susceptibile de a influența piața; țări străine probabil că a văzut, dar numai cu niște ochi în care se citea o enormă plictiseală. Cărțile i se par inutile, iar muzica o îndeletnicire snoabă. An după an devine însă tot mai însingurat; atenția îi devine tot mai concentrată, iar viața de dincolo de mediul afacerilor, tot mai seacă. Am văzut un astfel de american, între două vârste, venit în Europa cu soția și fiicele. Pesemne că ele îl convinseseră pe bietul om că era timpul să-și ia un concediu și totodată să le ofere fiicelor prilejul de a-și face o idee despre Lumea Veche. Mama și fiicele, extaziate, se foiesc în jurul

lui şi-i atrag atenţia asupra fiecărui aspect nou care li se pare caracteristic. *Pater familias,* obosit şi plictisit din cale-afară, se tot gândeşte ce-or fi făcând în acel moment cei de la birou sau ce se mai întâmplă în lumea baseballului. În cele din urmă, însoţitoarele lui încetează să-l mai solicite şi trag concluzia că bărbaţii sunt nişte filistini. Nici o clipă nu le trece prin minte că el e victima lăcomiei lor, ceea ce, de altminteri, nici nu e întru totul adevărat, întocmai cum *suttee*-ul* nu este ceea ce li se părea europenilor care asistau la el. Probabil că în nouă cazuri din zece văduva era o victimă consimţitoare, dispusă să fie arsă din motive de mândrie şi pentru că aşa poruncea religia. Religia şi fala omului de afaceri îi cer acestuia să facă mulţi bani; prin urmare, asemeni văduvei indiene, el primeşte supliciul cu bucurie. Pentru ca omul de afaceri american să poată fi mai fericit, ar trebui mai întâi să-şi schimbe religia. Câtă vreme el nu numai că doreşte succesul, ci este şi sincer convins că datoria oricărui bărbat este să se zbată pentru a-l obţine şi că unul care nu face aşa este o făptură demnă de milă, viaţa lui va rămâne prea încordată şi prea anxioasă pentru a putea fi fericită. Să luăm un lucru simplu, cum sunt investiţiile. Aproape orice american ar prefera un beneficiu de opt la sută dintr-o investiţie riscantă decât patru la sută dintr-una fără riscuri. Urmarea e că au loc frecvente pierderi de bani şi o îngrijorare şi un zbucium permanente. În ce mă priveşte, ceea ce aş dori să-mi aducă banii ar fi timpul liber şi siguranţa. Pe când omul modern tipic vrea să-şi folosească banii spre a face alţi bani, cu gândul la ostentaţie, strălucire şi la surclasarea celor ce până atunci i-au fost egali. Scara socială în America este in-

* Obicei indian ca soţia să fie arsă împreună cu corpul soţului decedat. (*N.t.*)

definită şi mereu fluctuantă. Drept urmare, emoțiile snoabe devin mai active decât sunt acolo unde există o ordine socială fixă, şi, cu toate că banii nu sunt de-ajuns pentru a-i înnobila pe oameni, e greu să fii aristocrat dacă nu dispui de bani. În plus, câştigul bănesc contează drept măsură a capacității intelectuale. Unul care câştigă bani cu nemiluita trece drept ins inteligent; unul care nu izbuteşte asta trece drept incapabil. Nimănui nu-i place să fie considerat prost. Aşa se face că, atunci când situația pieței devine fluidă, omul de afaceri e năpădit de emoții de felul celor pe care le trăiesc tinerii în timpul examenelor.

Trebuie admis, cred, că în anxietățile omului de afaceri intră deseori şi un element de teamă genuină, deşi irațională, față de consecințele posibilei ruinări. Eroul romanului *The Clayhanger* al lui Arnold Bennett, oricât de mult se îmbogățise, purta mai departe în suflet teama că va muri în atelier. Nu am nici o îndoială că cei care au suferit mult de sărăcie la vârsta copilăriei sunt bântuiți de spaima ca nu cumva şi copiii lor să aibă parte de o astfel de suferință, şi milioanele agonisite nu li se par niciodată suficiente ca bastion împotriva unei astfel de nenorociri. Asemenea temeri sunt probabil inevitabile la prima generație, dar e mai puțin probabil să-i afecteze pe cei ce niciodată n-au cunoscut sărăcia lucie. Ele sunt în orice caz un factor minor şi oarecum excepțional în problema pe care o discutăm.

Rădăcina răului de care vorbim stă în miza prea mare pusă pe succesul competițional ca principala sursă a fericirii. Nu neg că sentimentul reuşitei sporeşte bucuria de a trăi. Un pictor, să zicem, care era necunoscut în tinerețe va deveni probabil mai fericit dacă talentul lui ajunge să fie recunoscut. Tot aşa, nu neg că banii, până la un punct, oferă multe posibilități

de sporire a fericirii; dincolo însă de acel punct, nu cred că mai au acelaşi efect. Ceea ce susţin este că succesul nu poate fi decât unul din ingredientele fericirii şi că este prea scump plătit dacă pentru obţinerea lui au fost sacrificate toate celelalte ingrediente.

Sursa acestui rău este filozofia de viaţă precumpănitoare în cercurile de afaceri. În Europa, ce-i drept, mai există şi alte cercuri care se bucură de prestigiu. În unele ţări există o aristocraţie; în toate ţările există profesii intelectuale, iar în toate ţările, în afară de câteva dintre cele mici, armata şi marina de război se bucură de mare respect. Or, deşi e adevărat că un element de succes competitiv este inerent oricărei profesii, nu-i mai puţin adevărat că respectul se adresează nu succesului ca atare, ci acelei excelenţe, oricare ar fi ea, căreia i s-a datorat succesul. Un om de ştiinţă poate să câştige sau să nu câştige mulţi bani; cu siguranţă că nu va fi mai respectat dacă-i câştigă decât dacă nu-i câştigă. Nimeni nu va fi surprins să afle despre un eminent general sau amiral că e sărac; ba chiar, în asemenea circumstanţe, sărăcia este ea însăşi onorantă. Din aceste motive, în Europa, lupta competitivă pur pecuniară se întâlneşte doar în anumite cercuri, şi nu dintre cele mai influente sau cele mai stimate. În America lucrurile stau altfel. Aici armata joacă un rol prea mic în viaţa naţiunii pentru ca standardele ei să aibă vreo influenţă. Când e vorba de profesiile intelectuale, nici un *outsider* nu va putea să spună dacă un medic ştie cu adevărat multă medicină sau dacă un avocat stăpâneşte temeinic legislaţia, şi ca atare meritele lor sunt mai uşor de judecat după venitul lor, care se reflectă în nivelul lor de trai. Cât despre profesori, ei sunt slujbaşi plătiţi ai oamenilor de afaceri, şi ca atare beneficiază de mai puţin respect decât în ţările mai vechi. Urmarea tu-

turor acestor factori este că în America profesionistul îl imită pe omul de afaceri şi nu constituie, ca în Europa, un tip aparte. La nici una din categoriile înstărite, aşadar, nu există ceva care să modereze lupta nudă, încrâncenată, pentru succes financiar.

De la o vârstă foarte fragedă, băieţii americani simt că acesta e singurul lucru care contează şi nu mai vor să fie sâcâiţi cu nici un fel de educaţie lipsită de valoare pecuniară. Odinioară, educaţia era gândită în foarte mare măsură ca o formare a capacităţii tânărului de a se desfăta, şi anume cu acele lucruri mai delicate la care oamenii total necultivaţi nu au acces. În secolul al optsprezecelea, un „gentilom" putea fi recunoscut, între altele, după plăcerea selectivă pe care i-o procurau literatura, pictura şi muzica. Astăzi e posibil să fim în dezacord cu gustul său, dar cel puţin acesta era unul autentic. Omul bogat de astăzi reprezintă îndeobşte un tip cu totul diferit. El nu citeşte deloc. Dacă creează cumva o galerie de pictură cu scopul de a-şi spori faima, va apela la experţi ca să-i aleagă tablourile pentru acea galerie. Iar plăcerea pe care acestea i-o procură nu este cea de a le privi, ci de a-l împiedica pe vreun alt bogătaş să le aibă. Când e vorba de muzică, dacă se întâmplă să fie evreu, s-ar putea ca ea să-i ofere o plăcere genuină; dacă nu, va fi un ins la fel de necultivat ca şi în privinţa celorlalte arte. Din toate aceste pricini, un astfel de om nu va şti ce să facă cu timpul său liber. Pe măsură ce devine tot mai bogat, îi va fi din ce în ce mai uşor să câştige alţi bani, încât până la urmă cinci minute pe zi îi vor fi de-ajuns pentru a câştiga mai mult decât va şti să cheltuiască. Bietul om se va găsi astfel descumpănit ca urmare a propriului succes. Un astfel de rezultat este inevitabil câtă vreme succesul ca atare este privit ca unicul scop al vieţii.

Dacă un om nu a fost învățat ce să facă cu succesul după ce l-a obținut, acesta îl va lăsa inevitabil pradă plictisului.

Deprinderea competitivă a minții invadează cu ușurință zone ce-i sunt improprii. Luați, de pildă, chestiunea lecturii. Există două motive pentru a citi o carte – delectarea pe care ți-o procură și posibilitatea de a te mândri că ai citit-o. În America a devenit o modă ca în fiecare lună doamnele să citească (sau să pară a citi) anumite cărți; unele chiar le citesc, altele citesc doar primul capitol, altele se mulțumesc cu recenziile, dar toate țin aceste cărți la vedere, pe mesele lor. Nu citesc însă capodopere. N-a existat niciodată o lună în care *Hamlet* sau *Regele Lear* să fi fost alese de către Cluburile Cărții; nici vreo lună în care să fi stat în prim-plan Dante. Drept urmare, repertoriul de lecturi e alcătuit exclusiv din cărți contemporane mediocre, necuprinzând niciodată capodopere. Este și acesta un efect al competiției, și poate că nu unul pe de-a-ntregul nefast, deoarece majoritatea doamnelor în cauză, dacă ar fi lăsate să aleagă singure, nu numai că nu ar citi capodopere, dar ar citi cărți și mai proaste decât cele pe care li le recomandă îndrumătorii sau dascălii lor.

Accentul pus pe competiție în viața modernă stă în legătură cu o decădere generală a standardelor de civilizație, de felul celei ce trebuie să se fi produs la Roma după epoca lui Augustus. Bărbații și femeile deopotrivă par a fi devenit incapabili să se delecteze cu plăceri mai intelectuale. Arta conversației generale, de pildă, care fusese adusă la perfecțiune în saloanele franceze din secolul al optsprezecelea, era încă o tradiție vie cu patruzeci de ani în urmă*. Era o artă foarte subtilă, care apela la cele mai înalte facultăți umane de dragul a ceva cu totul evanescent. În epoca noastră, însă, cui îi mai

* Vezi nota de la pagina 31.

pasă de asemenea gratuități? În China arta conversației era încă înfloritoare cu zece ani în urmă, dar îmi închipui că de atunci zelul misionar al naționaliştilor a făcut-o să dispară cu totul. Cunoaşterea literaturii de calitate, care acum cincizeci sau o sută de ani se întâlnea la toți oamenii cultivați, se mărgineşte în prezent la o mână de profesori. Toate plăcerile mai calme au fost abandonate. Nişte studenți americani m-au luat odată la o plimbare, primăvara, printr-o pădure din preajma campusului lor; pădurea era plină de splendide flori sălbatice, dar nici una din călăuzele mele nu ştia numele vreuneia din ele. La ce ți-ar putea folosi astfel de cunoştințe? Venitul, în orice caz, n-ar avea cum să ți-l sporească.

Răul în cauză nu vine doar de la individ, iar acesta, de unul singur, nu-l poate înlătura nici măcar în propriul lui caz izolat. Ci îşi are obârşia în filozofia de viață general acceptată, potrivit căreia viața e o întrecere, o luptă, în care respectul i se cuvine învingătorului. Această viziune duce la o dezvoltare disproporționată a voinței, în dauna sensibilității şi a inteligenței. Dar nu cumva, spunând asta, punem carul înaintea boilor? În epoca modernă, puritanii au supralicitat mai mereu voința, deşi inițial puseseră accentul pe credință. Poate că veacurile de puritanism au produs o rasă de oameni la care voința s-a dezvoltat în exces, în timp ce simțurile şi intelectul au fost subnutrite, iar o astfel de rasă a adoptat o filozofie a competiției ca fiind cea mai potrivită cu firea ei. Oricum ar sta lucrurile în această privință, succesul prodigios al acestor dinozauri moderni, care, aidoma prototipurilor lor preistorice, preferă inteligenței puterea, a dus la o imitare generalizată a lor: ei au devenit modelul omului alb pretutindeni, şi probabil că aşa se vor petrece lucrurile în tot mai mare măsură şi în următorii o sută de ani. Aceia însă care nu urmează moda s-ar putea eventual

consola cu gândul că în cele din urmă nu dinozaurii au triumfat; aceştia s-au exterminat reciproc, iar spectatorii le-au moştenit împărăţia. Dinozaurii noştri moderni tind spre autoexterminare. În medie ei au abia câte doi copii la o căsnicie; nu se bucură îndeajuns de viaţă pentru a dori să facă copii. În acest punct, filozofia excesiv de aprigă pe care au preluat-o de la strămoşii lor puritani se vădeşte a fi neadaptată la lume. Cei a căror viziune despre viaţă îi face să simtă atât de puţină fericire încât nu se bucură să aibă copii sunt osândiţi din punct de vedere biologic. Peste nu prea mult timp le va succeda cu necesitate un soi de oameni mai veseli şi mai iubitori de viaţă.

Mentalitatea ce consideră competiţia drept lucrul de căpetenie în viaţă este prea încrâncenată şi prea tenace, axată în prea mare măsură pe încordarea muşchilor şi concentrarea voinţei, spre a putea constitui o temelie viabilă a vieţii pentru mai mult de o generaţie sau două. După un astfel de răstimp, ea generează cu necesitate oboseală nervoasă, diverse fenomene de evaziune, o goană după plăceri la fel de încordată şi de istovitoare ca munca însăşi (dat fiind că relaxarea a devenit imposibilă) şi duce finalmente la scădere demografică prin sterilitate. Nu numai munca este otrăvită de filozofia competiţiei, ci în aceeaşi măsură şi timpul liber. Timpul liber petrecut în tihnă şi benefic pentru nervi ajunge să fie simţit ca plictis. Este neapărat nevoie de o continuă accelerare, care are drept sfârşit natural drogurile şi colapsul. Remediul împotriva acestui deznodământ rezidă în a recunoaşte rolul ce revine bucuriei calme şi sănătoase în cadrul unui ideal de viaţă echilibrat.

4
Plictisul şi antrenul

Plictiseala ca factor al comportamentului uman a beneficiat, după părerea mea, de mult mai puţină atenţie decât merită. Ea a fost, cred, una din marile forţe motrice pe tot parcursul istoriei, iar în prezent este aşa mai mult ca oricând în trecut. Plictiseala pare a fi o emoţie specific umană. Ce-i drept, şi animalele ţinute în captivitate devin apatice, umblă alene de colo-colo şi cască, dar în starea lor naturală nu cred că simt vreodată ceva analog plictiselii. În majoritatea timpului trebuie să se ferească de primejdii, să umble după hrană, ori să le facă pe amândouă; uneori trăiesc în grupuri, uneori caută să-şi ţină de cald unele altora. Dar chiar şi atunci când sunt nefericite, nu cred că vreodată cunosc plictiseala. E posibil ca maimuţele antropoide să ne semene în această privinţă, cum ne seamănă şi în multe altele, dar, netrăind niciodată în preajma lor, n-am avut prilejul să verific dacă este sau nu aşa. Una din componentele esenţiale ale plictisului o constituie contrastul dintre circumstanţele de acum şi anumite alte circumstanţe, mai agreabile, care se impun în mod irezistibil imaginaţiei. O altă condiţie esenţială a plictiselii este ca facultăţile celui în cauză să nu fie pe deplin ocupate. Fuga de nişte duşmani care încearcă să-ţi ia viaţa este, după cum îmi închipui, un lucru neplăcut, dar

cu siguranță nu e plictisitor. Un om nu s-ar simți plictisit în clipele când urmează a fi executat, decât dacă e înzestrat cumva cu un curaj supraomenesc. Tot aşa, nimeni nu a căscat vreodată în timp ce-şi ținea discursul de debut în Camera Lorzilor, cu excepția răposatului duce de Devonshire, care drept consecință a avut parte de respectul profund al auditoriului. Plictiseala este în esență o dorință de evenimente frustrată, evenimentele cu pricina nefiind neapărat agreabile, ci putând fi şi nişte simple întâmplări în măsură să-i permită victimei plictisului să deosebească o zi de alta. Într-un cuvânt, opusul plictiselii nu este plăcerea, ci antrenul.

Nevoia de emoție este foarte adânc sădită în firea umană, îndeosebi la bărbați. Îmi închipui că în faza de vânătoare a umanității această nevoie era mai uşor de satisfăcut decât avea să fie mai târziu. Vânătoarea era excitantă, războiul la fel, curtarea tot aşa. Un sălbatic se încumeta să comită adulter cu o femeie în timp ce soțul ei dormea alături, deşi ştia că trezirea acestuia însemna pentru el moarte imediată. O astfel de situație îmi închipui că nu este prielnică plictiselii. Însă odată cu apariția agriculturii viața a început să fie mai anostă, exceptând, fireşte, pe cea a aristocraților, care rămăseseră şi se află şi în prezent în faza vânătorii. Se vorbeşte atâta astăzi despre cât e de searbădă munca mecanizată, eu însă cred că agricultura făcută după metode tradiționale a fost şi este cel puțin la fel de plictisitoare. Ba chiar m-aş încumeta să susțin, contrar majorității filantropilor, că epoca maşinistă a diminuat enorm cuantumul total al plictiselii din lume. Munca majorității salariaților nu se desfăşoară în singurătate, iar în orele de după muncă le stau la dispoziție o multitudine de distracții ce nu erau posibile în satul tradițional. Să ne gândim acum la schimbările intervenite

în viaţa segmentului de jos al clasei de mijloc. Pe vremuri, după masa de seară, când soţia şi fiicele terminau de strâns vesela, toată lumea se aşeza în cerc şi petrecea, pasămite, nişte „ceasuri fericite în sânul familiei". Ceea ce însemna că, de fapt, capul familiei picotea, soţia tricota, iar fiicele nu se puteau decide dacă ar fi de preferat moartea sau surghiunul în Timbuktu. Nu li se dădea voie să citească sau să părăsească încăperea, pentru că, teoretic, acesta era răstimpul în care tatăl conversa cu ele, într-un mod plăcut pentru toată lumea. Cu puţin noroc, ajungeau în cele din urmă să se mărite şi astfel să aibă prilejul de a dărui copiilor lor o tinereţe la fel de mohorâtă cum fusese şi a lor. Dacă erau lipsite de noroc, ajungeau fete bătrâne sau finalmente nişte rentiere scăpătate – o soartă la fel de oribilă ca aceea de care aveau parte victimele încăpute pe mâinile unor sălbatici. Toată această povară a plictisului nu trebuie uitată atunci când emitem judecăţi despre lumea de acum o sută de ani, iar dacă mergem şi mai departe în trecut, întâlnim o plictiseală şi mai oribilă. Să ne imaginăm monotonia sezonului hibernal într-un sat medieval. Oamenii nu puteau citi, nici scrie, nedispunând decât de lumânări după lăsarea întunericului, iar fumul de la unicul foc din casă umplea singura odaie cât de cât încălzită. Drumurile erau îndeobşte impracticabile, astfel că rareori se întâmpla ca cineva dintr-un sat să se ducă în vizită în alt sat. Plictiseala se număra şi ea, probabil, printre factorii importanţi care generau obiceiul vânătorii de vrăjitoare ca unică distracţie care mai putea însufleţi serile de iarnă.

Noi avem parte de mai puţină plictiseala decât strămoşii noştri, dar ne temem de ea mai mult. Am ajuns să ştim, sau mai degrabă să credem, că plictiseala nu ţine de lotul firesc

al omului, ci poate fi evitată printr-o goană suficient de intensă după excitanți. Tinerele de astăzi își câştigă singure existența, în foarte mare parte pentru că aceasta le permite să caute divertisment seara şi să evadeze din „ceasurile fericite în sânul familiei“ pe care bunicile lor era nevoite să le îndure. În prezent, oricine poate, își stabileşte domiciliul într-un oraş; în America, cei ce nu izbutesc asta, posedă un automobil sau cel puțin o motocicletă cu care se pot duce la cinema. Şi, fireşte, toți au acasă aparate de radio. Băieții şi fetele au mult mai puține dificultăți în a se întâlni decât era cazul în trecut şi orice slujnicuță aşteaptă cel puțin o dată pe săptămână un cuantum de distracție egal cu cel de care o eroină a lui Jane Austen avea parte pe parcursul unui întreg roman. Pe măsură ce urcăm pe scara socială, goana după excitanți devine tot mai intensă. Cei care-şi pot permite se deplasează necontenit din loc în loc, purtând cu ei veselia, dansul şi băutura, dar aşteptându-se, dintr-un motiv sau altul, ca acestea să-i binedispună mai mult într-un nou loc. Cei ce-şi câştigă singuri existența au şi ei parte, în mod inevitabil, în orele de serviciu, de o porție de plictis, în schimb, cei care au destui bani pentru a-şi putea permite să nu lucreze cultivă un ideal de viață eliberat cu totul de plictiseală. Este un ideal nobil şi departe de mine gândul de a-l ponegri, dar mă tem că, la fel ca şi alte idealuri, este mai greu de atins decât îşi închipuie idealiştii. E un lucru bine ştiut că diminețile sunt cu atât mai plicticoase cu cât serile din ajun au fost mai distractive. Vine apoi vârsta de mijloc, posibil chiar şi bătrânețea. La vârsta de douăzeci de ani oamenii au sentimentul că viața se va termina la treizeci. Eu, care acum mă apropii de şaizeci, nu mai pot gândi aşa. S-ar putea spune că a-ți irosi capitalul vital este un lucru la fel de nesăbuit ca şi a-l irosi pe cel fi-

nanciar. Pesemne că o anumită doză de plictis este un ingredient necesar vieţii. Dorinţa de a fugi de el este firească şi s-a manifestat la toate rasele de oameni atunci când se ivea prilejul. Când sălbaticii au gustat pentru prima dată din băuturile alcoolice aduse de albi, ei au descoperit, în fine, o cale de a evada din străvechiul plictis şi, exceptând cazurile când guvernanţii interveneau ca să-i oprească, o duceau într-un chef până la ceasul din urmă. Războaiele, pogromurile şi persecuţiile făceau parte toate din fuga de plictis; până şi certurile cu vecinii erau pentru unii mai bune decât nimic. Plictisul este, aşadar, pentru moralist, o problemă vitală, pentru că teama de el explică cel puţin jumătate din păcatele oamenilor.

Plictisul nu trebuie, însă, privit ca un lucru exclusiv rău. Există două feluri de plictis, dintre care unul e rodnic, pe când celălalt e abrutizant. Cel rodnic apare din absenţa drogurilor, iar cel abrutizant, din lipsă de activităţi vitale. Eu n-aş spune numaidecât că drogurile nu pot juca nici un rol pozitiv în viaţă. Există, de pildă, momente când un medic competent poate prescrie un narcotic, şi cred că astfel de momente sunt mai frecvente decât îşi închipuie prohibiţioniştii. Dar pofta de droguri este cu siguranţă ceva ce nu poate fi lăsat în seama funcţionării nestânjenite a impulsului natural. Iar pentru genul de plictis pe care îl resimte o persoană obişnuită cu consumul de droguri atunci când e privată de ele nu aş putea sugera alt remediu decât timpul. Or, ceea ce e valabil despre droguri este valabil, între anumite limite, şi pentru orice fel de excitant. O viaţă prea plină de excitanţi este o viaţă epuizantă, în care e nevoie de stimuli din ce în ce mai puternici pentru a obţine emoţia intensă, care a ajuns să fie socotită o componentă esenţială a plăcerii.

O persoană obişnuită cu prea mulţi excitanţi este aidoma uneia cu o preferinţă morbidă pentru mâncăruri piperate, care ajunge în cele din urmă să nu poată simţi nici măcar gustul unei cantităţi de piper care altuia i-ar tăia respiraţia. Există un element de plictiseală inseparabil de evitarea excesului de excitanţi, iar excesul de excitanţi nu numai că subminează sănătatea, ci şi toceşte sensibilitatea faţă de orice fel de plăcere, substituind satisfacţiilor organice profunde excitarea artificială, înţelepciunii isteţimea, iar frumuseţii, surprizele „tari". Nu vreau să împing la extrem obiecţia faţă de excitanţi. O anumită doză este benefică, dar, ca mai în toate lucrurile, problema e cu cantitatea. Când sunt prea puţini, generează pofte morbide, iar când sunt prea mulţi, duc la epuizare. O anume putere de a suporta plictisul este deci esenţială pentru o viaţă fericită şi acesta e unul din lucrurile pe care cei tineri trebuie ajutaţi să le înţeleagă şi să le accepte.

Toate marile cărţi cuprind porţiuni plictisitoare, după cum şi toate marile vieţi cuprind şi intervale neinteresante. Imaginaţi-vă un editor american de astăzi confruntat cu Vechiul Testament sub forma unui manuscris oferit lui pentru a-l publica în premieră. Nu-i greu de ghicit care ar fi observaţiile sale, de pildă, cu privire la genealogii. „Stimate domn – ar spune el presupusului autor – capitolul acesta n-are nici un haz; cum ar putea un cititor să se arate interesat de o simplă înşiruire de nume de persoane despre care nu-i spui mai nimic? Admit că ţi-ai început istorisirea într-un stil agreabil, şi iniţial am fost impresionat cât se poate de favorabil, dar se vede cât de colo că prea eşti înclinat să relatezi totul de-a fir a păr. Alege lucrurile cu adevărat interesante, elimină tot ce-i superflu şi apoi revino cu manuscrisul după ce l-ai redus la o lungime rezonabilă." Aşa ar

grăi editorul modern, cunoscând teama de plictis a cititorului din zilele noastre. Cam la fel s-ar rosti şi despre opera clasică a lui Confucius, despre Coran, despre *Capitalul* lui Marx şi despre toate celelalte cărţi celebre care s-au dovedit best-selleruri. Şi nu e vorba doar de cărţi de această factură. Toate romanele de mare valoare cuprind pasaje plictisitoare. Un roman care ar fi plin de vervă de la prima sa pagină la ultima, aproape sigur n-ar fi o carte mare. Tot aşa, vieţile marilor oameni n-au fost exaltante decât în câteva momente mărețe. Socrate onora din când în când invitaţia la câte un ospăţ, după cum e posibil şi să fi simţit o mare mulţumire discutând cu prieteni şi discipoli de-ai săi în timp ce, pe încetul, cucuta îşi făcea efectul; dar cea mai mare parte a vieţii a trăit liniştit alături de Xantipa sa, ieşind la câte o plimbare după-amiaza şi întâlnindu-se, eventual, pe drum cu niscai prieteni. Despre Kant se povesteşte că în toată viaţa lui nu a călătorit niciodată la o depărtare mai mare de zece kilometri de Königsberg. Darwin, după ce făcuse înconjurul lumii, şi-a petrecut tot restul vieţii la el acasă. Marx, după ce a aţâţat câteva revoluţii, s-a decis să-şi petreacă tot restul zilelor în bibliotecă, la British Museum. Una peste alta, se poate constata că marilor personalităţi le-a fost caracteristică o viaţă liniştită şi că plăcerile lor n-au fost de genul celor ce ar părea palpitante unui privitor din afară. Nici o mare înfăptuire nu e posibilă fără o muncă tenace, atât de absorbantă şi de dificilă încât celui în cauză îi rămâne prea puţină energie pentru distracţiile mai obositoare, cu excepţia celor ce servesc la recuperarea energiei fizice în timpul sărbătorilor, cel mai bun exemplu în acest sens fiind alpinismul.

Capacitatea de a suporta o viață mai mult sau mai puțin monotonă trebuie dobândită încă din copilărie. În această privință, părinții de astăzi merită din plin să fie blamați; ei le oferă copiilor prea multe distracții pasive, cum ar fi spectacolele şi bunătățile alimentare, nedându-şi seama cât e de important pentru copil să trăiască zile asemănătoare una cu alta, fireşte cu excepția unor ocazii rare. Plăcerile copilăriei ar trebui să fie în principal de genul celor pe care copiii le pot obține din mediul înconjurător depunând ceva efort şi inventivitate. Plăcerile palpitante şi care totodată nu presupun nici o solicitare fizică, aşa cum este, spre exemplu, teatrul, ar trebui să le fie oferite foarte rar. Emoțiile puternice au ceva din natura unui drog, de care individul în cauză ajunge să simtă tot mai mult nevoie, iar pasivitatea fizică în timpul exaltării este potrivnică instinctului. Un copil se dezvoltă cel mai bine dacă, asemeni unei plante tinere, este lăsat netulburat în acelaşi sol. Prea multele călătorii, o prea mare varietate de impresii nu sunt benefice pentru cei tineri, făcându-i, pe măsură ce cresc, să devină incapabili de a suporta monotonia rodnică. Ceea ce vreau să spun nu e că monotonia are prin ea însăşi vreo valoare; ci doar că anumite lucruri bune nu sunt posibile decât acolo unde există o doză de monotonie. Luați, bunăoară, *Preludiul* lui Wordsworth. Orice cititor îşi poate da uşor seama că tot ce este cu adevărat valoros în gândirea şi simțirea lui Wordsworth ar fi fost imposibil la un tânăr blazat crescut în mediul urban. Un băiat sau un tânăr care are un scop constructiv va suporta de bunăvoie o doză de plictiseală, dacă drumul spre atingerea acelui scop o cere. Numai că scopurile constructive nu se înfiripă uşor de la sine în mintea unui băiat dacă acesta duce o viață de distracții şi de desfrâu, pentru că în acest caz gândurile sale vor

fi îndreptate mereu spre următoarea plăcere, şi nu spre înfăptuirea care cere timp. Din toate aceste motive, o generaţie care nu poate suporta plictiseala va fi o generaţie de oameni fără anvergură, de oameni prea înstrăinaţi de procesele lente din natură, de oameni în care orice impuls vital se ofileşte încetul cu încetul, aidoma florilor tăiate din grădină şi puse într-o vază.

Mie nu-mi place limbajul mistic, şi totuşi nu prea ştiu cum să-mi exprim gândul fără a folosi expresii ce sună mai mult poetic decât ştiinţific. Orice ne-ar plăcea să credem despre noi, suntem creaturi ale pământului; viaţa noastră este parte din viaţa pământului şi din el ne extragem hrana, întocmai ca plantele şi animalele. Ritmul vieţii pământului este lent; toamna şi iarna sunt la fel de esenţiale ca primăvara şi vara, repaosul e la fel de esenţial ca mişcarea. Pentru copil, chiar mai mult decât pentru un adult, este necesar să păstreze un oarecare contact cu fluxurile şi refluxurile vieţii terestre. Corpul uman s-a adaptat în cursul epocilor la acest ritm, iar religia a întruchipat ceva din el în sărbătoarea Paştelui. Am văzut odată un băiat de doi ani care fusese crescut în Londra şi care cu acel prilej era pentru prima dată scos la plimbare în mijlocul naturii. Era într-o lună de iarnă, şi totul în jur era umed şi noroios. Un ochi de adult n-ar fi găsit, privind în jur, nici un motiv de încântare, pe când în acel copil a izbucnit dintr-odată un straniu extaz; se lăsa în genunchi pe pământul umed şi-şi cufunda chipul în iarbă, scoţând în acest timp strigăte semiarticulate de încântare. Bucuria pe care o trăia era primitivă, simplă şi masivă. Nevoia organică pe care şi-o satisfăcea în acest fel este atât de profundă, încât rareori cei împiedicaţi să şi-o satisfacă sunt perfect normali psihic. Multe plăceri, dintre care putem

menționa ca exemplu elocvent jocurile de noroc, nu au în ele nimic din acest contact cu pământul. Astfel de plăceri, în clipa în care încetează, îl fac pe om să se simtă stupid şi nemulțumit, flămând după ceva ce nu-i e nici lui limpede. Asemenea plăceri nu aduc nimic din ce s-ar putea numi bucurie. Acelea, în schimb, care ne pun în contact cu viața pământului au în ele ceva profund gratifiant; atunci când ele încetează, fericirea pe care au generat-o rămâne în noi, deşi intensitatea lor, pe timpul cât au durat, poate că nu a fost la fel de mare ca aceea produsă de distracțiile mai palpitante. Distincția pe care o am în vedere se regăseşte pe tot spectrul îndeletnicirilor umane, de la cele mai simple la cele mai rafinate. Băiețelul de doi ani despre care vorbeam adineauri exprima cea mai primitivă formă posibilă de solidaritate cu viața pământului. Acelaşi lucru se regăseşte însă, într-o formă superioară, în poezie. Ceea ce face inegalabile poeziile lui Shakespeare este faptul că sunt străbătute de aceeaşi bucurie care-l făcea pe băiatul de doi ani să îmbrățişeze iarba. Gândiți-vă la „*Hark, hark, the lark*" sau la „*Come unto these yellow sands*"*; veți găsi în aceste poezii expresia rafinată a aceleiaşi emoții căreia băiețelul nostru de doi ani nu-i putea da glas decât prin exclamații nearticulate. Sau, în aceeaşi ordine de idei, gândiți-vă la diferența dintre iubire şi simpla atracție sexuală. Iubirea e o experiență în care întreaga noastră ființă se primeneşte, aidoma plantelor în urma ploii ce urmează secetei. Contactul sexual fără iubire nu are nimic de acest fel: când plăcerea momentană încetează, cel în cauză simte oboseală, dezgust şi lipsa de miez a vieții. Iubirea e parte din viața Pământului, pe când sexualitatea fără dragoste nu este.

* Versuri titulare din poeme ale lui Shakespeare. (*N.t.*)

Genul special de plictiseală de care suferă populațiile urbane de astăzi e strâns legat de separarea lor de viața pământului. Ea face viața fierbinte, prăfoasă şi însetată, aidoma unui pelerinaj prin deşert. La cei îndeajuns de bogați spre a-şi putea alege modul de viață, soiul particular de plictiseală de care suferă se datorează, oricât de paradoxal ar putea să pară, fricii lor de plictiseală. Fugind de genul rodnic de plictiseală, ei cad pradă celuilalt gen de plictiseală, cu mult mai rău. O viață fericită trebuie să fie în mare parte o viață tihnită, pentru că doar într-o atmosferă de tihnă se poate trăi adevărata bucurie.

5
Oboseala

Oboseala e de mai multe feluri, dintre care unele sunt o piedică mult mai mare în calea fericirii decât altele. Oboseala pur fizică, dacă nu este excesivă, este mai degrabă o condiție necesară a fericirii; ea asigură un somn sănătos şi poftă de mâncare şi dă un plus de savoare plăcerilor ce ne stau la îndemână în vacanțe. Însă, când este excesivă, devine un mare rău. În toate comunitățile cu excepția celor mai avansate, la treizeci de ani femeile de la țară arată deja bătrâne, uzate de prea multă muncă. Lucrul acesta se constată încă şi acum în China şi Japonia, unde industrialismul este de dată recentă; iar într-o anumită măsură, şi în statele sudice ale Americii. Munca fizică dusă dincolo de un anumit punct este un chin atroce, şi nu rareori s-a mers atât de departe încât viața celor puşi s-o facă devenea practic insuportabilă. În cele mai avansate părți ale lumii moderne, însă, oboseala fizică s-a diminuat considerabil prin ameliorarea condițiilor de muncă din industrie. În prezent, genul cel mai grav de oboseală în comunitățile avansate este oboseala nervoasă. Aceasta, în mod oarecum straniu, este cea mai pronunțată la oamenii înstăriți şi tinde a fi mult mai atenuată la salariați decât la oamenii de afaceri şi la intelectuali.

În viața modernă, evitarea oboselii nervoase e un lucru foarte anevoios. În primul rând, pe parcursul orelor de lucru, dar într-o măsură şi mai mare în timpul petrecut între locul de muncă şi domiciliu, lucrătorul urban este expus la zgomot, pe care, ce-i drept, se deprinde, cu timpul, să nu-l mai perceapă conştient, dar care, cu toate acestea, îl istoveşte, mai cu seamă datorită efortului subconştient depus spre a nu-l percepe. Un alt lucru care ne provoacă oboseală fără ca noi să fim conştienți de ea este prezența constantă a unor persoane necunoscute. Instinctul natural al omului, ca şi al altor animale, este de a-l observa atent pe orice necunoscut din specia lui, spre a decide dacă să se poarte față de el prieteneşte sau cu ostilitate. Acest instinct trebuie să şi-l inhibe cei ce călătoresc cu metroul în orele de maximă aglomerație, iar rezultatul acelei inhibări este că ei simt o furie generală difuză față de toți necunoscuții cu care intră în acest contact involuntar. Mai e, apoi, graba de a prinde trenul de dimineață, efectul ei fiind dispepsia. Drept urmare, la ora când ajunge la serviciu şi începe ziua de muncă, funcționarul este deja cu nervii uzați şi predispus la ostilitate față de oameni în general. Angajatorul lui, sosind la birou în aceeaşi stare sufletească, nu face nimic pentru a-l binedispune pe angajat. Teama de a nu fi concediat îl obligă pe acesta din urmă la un comportament respectuos, dar această conduită nefirească nu face decât să sporească încordarea nervoasă. Dacă o dată pe săptămână angajaților li s-ar oferi posibilitatea să-l tragă de nas pe angajator şi să arate şi în alte moduri ce gândesc despre el, încordarea lor nervoasă ar mai scădea, nu însă şi cea a angajatorului, care-şi are şi el necazurile lui. Ceea ce teama de pierderea slujbei este pentru angajat este pentru angajator teama de faliment. Unii angajatori, ce-i drept, sunt suficient de mari şi de tari pentru a nu

mai fi încercați de această teamă, dar pentru a ajunge într-o astfel de postură impunătoare ei au fost în general nevoiți să treacă prin ani de zbatere crâncenă, în cursul cărora au trebuit să fie cu ochii-n patru la tot ce se petrece în lume şi să dejoace maşinațiile concurenților. Toate acestea au drept consecință faptul că, atunci când ajunge călare pe situație, un om este deja o epavă nervoasă, atât de deprins cu anxietatea încât nu se poate descotorosi de această deprindere nici după ce ea nu se mai justifică rațional. Există, ce-i drept, fiii de bogătaşi, dar în general aceştia izbutesc să-şi fabrice singuri anxietăți foarte asemănătoare celor de care ar fi suferit dacă nu se năşteau bogați. Prin pariuri şi jocuri de noroc se expun la neplăcerile suferite de tații lor; scurtându-şi orele de somn de dragul distracțiilor, îşi debilitează organismul; încât, atunci când ajung să se cumințească, devin la fel de incapabili de fericire cum au fost mai înainte tații lor. În mod voluntar sau involuntar, din proprie opțiune sau de nevoie, majoritatea oamenilor de astăzi duc o viață ce-i epuizează nervos şi sunt întruna prea obosiți spre a putea simți bucurie fără a apela la alcool.

Lăsându-i deoparte pe acei bogătaşi care sunt pur şi simplu neghiobi, să examinăm cazul, mai frecvent întâlnit, al oamenilor la care oboseala este asociată muncii încordate pentru câştigarea existenței. În astfel de cazuri, oboseala se datorează uneori grijilor inutile, care ar putea fi preîntâmpinate printr-o mai bună filozofie a vieții şi un plus de disciplină mentală. Majoritatea bărbaților şi a femeilor nu izbutesc aproape deloc să-şi controleze gândurile. Înțeleg prin asta că nu pot înceta să se gândească la lucruri generatoare de griji, nici chiar atunci când nu se poate întreprinde nimic în privința lor. Oamenii îşi iau cu ei grijile de peste zi atunci când se duc la culcare, iar în ceasurile de noapte, când ar

trebui să adune noi puteri pentru a face față grijilor de a doua zi, își prefiră la nesfârșit prin minte probleme în privința cărora pe moment nu pot face nimic, gândindu-se la ele nu într-un mod apt să genereze pentru viitorul imediat o linie de conduită corespunzătoare, ci în acel mod nevrotic caracteristic meditațiilor tulburi ce însoțesc insomnia. Ceva din această semi-demență nocturnă mai este prezent la cei în cauză și dimineața, împâclindu-le judecata, stricându-le dispoziția și făcând ca orice obstacol întâlnit în cale să-i înfurie. Omul înțelept se gândește la necazurile sale doar atunci când gândul ăsta are un rost; altminteri se gândește la alte lucruri sau, dacă e noapte, la nimic. Nu vreau să sugerez că în momentele de gravă criză, de pildă când falimentul unei afaceri este iminent, sau când un bărbat are motive să-și suspecteze soția că îl înșală, ar fi posibil, exceptând câteva minți neobișnuit de disciplinate, ca supărarea să fie dată uitării atunci când nu se poate face nimic în privința ei. Este însă perfect posibil să facem uitate supărările obișnuite din viața de zi cu zi, exceptând situațiile când acestea nu suferă amânare. Este uimitor cât de mult pot fi sporite atât fericirea, cât și eficiența prin cultivarea unei minți ordonate, care gândește despre orice lucru în mod adecvat și la timpul potrivit, iar nu inadecvat și neîntrerupt. Atunci când trebuie luată o hotărâre dificilă sau pe muchie de cuțit, de îndată ce dispuneți de toate datele relevante, concentrați-vă asupra chestiunii în cauză și luați decizia care vi se pare optimă; odată decizia luată, nu o revizuiți decât dacă vreun fapt nou vă ajunge la cunoștință. Nimic nu e mai epuizant decât indecizia și nimic nu e mai neproductiv decât ea.

O mulțime de frământări pot fi diminuate realizând insignifianța chestiunii care ne pricinuiește anxietatea. De-a

lungul vieții, am ținut un număr destul de mare de conferințe publice; la început orice auditoriu mă înfricoşa, iar nervozitatea mă făcea să vorbesc foarte prost; eram atât de înfricoşat de acest chin, încât de fiecare dată nutream speranța că-mi voi scrânti piciorul înainte de a trebui să țin respectiva conferință, iar când aceasta se termina, eram epuizat din pricina încordării nervoase. Treptat, m-am învățat să simt că nu contează cine ştie cât dacă voi vorbi bine sau prost, că universul va rămâne, în mare, acelaşi în ambele eventualități. Am constatat că, cu cât îmi păsa mai puțin dacă voi vorbi bine sau prost, cu atât vorbeam mai puțin prost, iar cu timpul încordarea nervoasă a scăzut şi aproape a dispărut cu totul. O bună parte din oboseala nervoasă poate fi tratată în acest fel. Acțiunile noastre nu sunt atât de importante cum ne închipuim de obicei; până la urmă, succesele şi eşecurile noastre nu contează chiar atât de mult. Putem supraviețui chiar şi marilor dureri; necazuri despre care ni se pare că ne vor face definitiv cu neputință orice fericire se atenuează pe măsura trecerii timpului şi vine o vreme când aproape că nu ne mai putem aminti cât de crâncen ne-au durut. Dar, dincolo şi mai presus de aceste considerații egocentrice, mai e şi faptul că eul fiecăruia dintre noi este o parte a lumii, una nu prea însemnată. Omul care îşi poate concentra gândurile şi speranțele asupra a ceva ce îl transcende poate găsi, spre deosebire de egoistul pur, o anume tihnă în zbuciumul şi frământările obişnuite ale vieții.

Despre ceea ce am putea numi igiena mentală s-au făcut mult prea puține studii. Psihologia industrială, ce-i drept, a făcut investigații aprofundate asupra oboselii şi prin statistici pedante a dovedit că, dacă un om continuă să facă ceva

vreme destul de îndelungată, până la urmă va obosi – rezultat ce putea fi anticipat şi fără atâta paradă de ştiinţă. Studiile psihologice asupra oboselii se preocupă în principal de oboseala musculară, deşi există şi un număr de studii despre oboseală la copiii şcolari. Nici unul din aceste studii nu atinge problema cu adevărat importantă. În viaţa modernă, genul important de oboseală este întotdeauna de natură emoţională; oboseala pur intelectuală, la fel ca şi aceea pur musculară, îşi produce singură remediul prin somn. Orice individ care are de făcut o mare cantitate de muncă intelectuală lipsită de emoţii – de pildă de efectuat nişte calcule complicate – va scăpa prin somn, la sfârşitul fiecărei zile, de oboseala acumulată peste zi. Răul atribuit surmenajului nu pare a se datora vreodată muncii excesive, ci unui gen de îngrijorare sau anxietate. Ceea ce îngreuiază depistarea oboselii emoţionale este faptul că ea interferează cu celelalte. Cu cât un om devine mai obosit, cu atât va fi mai incapabil să se oprească. Unul dintre simptomele colapsului nervos iminent este convingerea celui în cauză că munca lui este grozav de importantă şi că luarea unui concediu ar echivala cu un fel de dezastru. Eu, dacă aş fi medic, aş prescrie un concediu oricărui pacient care consideră munca sa ca fiind importantă. Colapsul nervos care pare a fi cauzat de muncă este produs, de fapt, în fiecare din cazurile pe care le-am cunoscut personal de când mă ştiu, de o tulburare emoţională de care pacientul încearcă să scape cu ajutorul muncii sale. El nu se poate dezlipi de bunăvoie de munca sa, pentru că, rămas fără ea, nu i-ar mai rămâne nimic care să-i abată gândurile de la frământarea sa morbidă. Fireşte, tulburarea poate consta în teama de faliment, şi în acest caz munca sa va fi strâns legată de îngrijorarea care-l macină, dar chiar şi

atunci îngrijorarea îl va face, probabil, să muncească atât de mult încât judecata i se va încețoșa, iar falimentul va surveni mai curând decât dacă ar fi muncit mai puțin. În fiecare caz, nu munca, ci tulburarea emoțională este cea care generează colapsul.

Psihologia grijii nu este nicidecum simplă. Am vorbit deja mai sus despre disciplina mentală, şi anume despre obişnuința de a gândi lucrurile la timpul potrivit. Această obişnuință este importantă, mai întâi pentru că face posibilă efectuarea muncii zilnice cu mai puțină risipă de gândire, în al doilea rând pentru că oferă un remediu pentru insomnie, iar în al treilea rând, pentru că promovează eficiența şi înțelepciunea în luarea deciziilor. Dar metodele de acest fel lasă neatinse subconştientul sau inconştientul, iar când e vorba de o tulburare gravă, nici o metodă nu-i de mare folos dacă nu pătrunde sub nivelul conştiinței. Psihologii au făcut numeroase studii privind acțiunea inconştientului asupra vieții psihice conştiente, dar mult mai puține despre acțiunea conştientului asupra inconştientului. Or, aceasta din urmă este de importanță considerabilă când e vorba de igiena mentală şi se impune să fie înțeleasă astfel încât convingerile raționale să poată avea efecte asupra inconştientului. Lucrul acesta este valabil inclusiv în legătură cu fenomenul grijii. E uşor să-ți spui în sinea ta că un anume necaz, dacă ar fi să se producă, n-ar fi ceva chiar atât de îngrozitor, dar cât timp aceasta rămâne doar o convingere conştientă, ea nu va acționa în veghile nocturne şi nu va împiedica apariția de coşmaruri. În ce mă priveşte, sunt convins că un gând conştient poate fi implântat în subconştient dacă-i insuflăm suficientă vigoare şi intensitate. Inconştientul constă în cea mai mare parte din ceea ce mai înainte au fost nişte gânduri emo-

ționale conştiente, care acum se află îngropate. E posibil ca acest proces de îngropare să se realizeze în mod deliberat, şi aceasta ar fi o cale de a înhăma inconştientul la o treabă utilă şi de amploare. Personal am constatat, de pildă, că dacă trebuie să scriu pe o temă de oarecare dificultate, modul optim de a proceda constă în a mă gândi la ea cu foarte mare intensitate – cu intensitatea maximă de care sunt capabil – timp de câteva ore sau zile, iar la capătul acestui răstimp să ordon, pentru a spune aşa, ca această muncă să continue în subteran. După câteva luni, revin în mod conştient asupra respectivului subiect şi constat că munca a fost făcută. Înainte de a descoperi această tehnică, mi se întâmpla să mă frământ luni de zile, neliniştit că nu fac nici un progres; cu toată această frământare, nu ajungeam să aflu mai repede soluția, astfel că lunile respective erau irosite în van, pe când acum le pot folosi pentru alte îndeletniciri. Un proces în multe privințe analog poate fi adoptat în cazul anxietăților. Când te amenință o nenorocire, gândeşte-te în mod serios şi deliberat care e răul maxim care ar putea să se întâmple. După ce priveşti această posibilă nenorocire drept în față, întreabă-te ce temeiuri serioase ai pentru a considera că, la urma urmei, ea n-ar fi un dezastru chiar atât de cumplit. Astfel de temeiuri există întotdeauna, pentru că în cel mai rău caz nu ți se poate întâmpla nimic de importanță cosmică. După ce ai reflectat o vreme în mod stăruitor asupra celei mai rele eventualități şi ți-ai spus în sinea ta, cu reală convingere, „Ei bine, până la urmă asta n-ar conta chiar atât de mult", vei constata că frământarea ta va scădea într-o măsură nebănuită. S-ar putea dovedi necesar ca acest proces să fie repetat de câteva ori, dar, în cele din urmă, dacă în confruntarea cu cel mai rău deznodământ posibil nu ai

eschivat nimic, vei constata că îngrijorarea ta a dispărut cu totul şi că în locul ei s-a instalat un fel de bună dispoziţie.

Aceasta face parte dintr-o tehnică mai generală de evitare a fricii. Îngrijorarea e o formă de frică, iar toate formele de frică produc oboseală. Un om care a învăţat să nu-i fie frică va constata că oboseala vieţii cotidiene s-a diminuat considerabil. Frica, în formele ei cele mai nocive, apare acolo unde există un pericol cu care nu suntem dispuşi să ne confruntăm. În clipele libere, gânduri cumplite ne pătrund în minte; care anume, depinde de persoană, dar în aproape oricine pândeşte câte o temere. La unul e cancerul, la un altul ruina financiară, la un al treilea darea în vileag a vreunui secret compromiţător, un al patrulea este muncit de gelozie, un al cincilea e bântuit noaptea de gândul că poate cele ce i s-au povestit în copilărie despre chinurile iadului ar putea să fie adevărate. Probabil că toţi aceşti oameni folosesc o tehnică greşită în încercarea de a scăpa de frica ce pândeşte în ei; ori de câte ori aceasta le vine în minte, ei încearcă să se gândească la altceva; ei îşi abat atenţia de la gândurile generatoare de frică prin divertisment, muncă sau te miri ce altceva. Or, temerile de orice fel se amplifică atunci când căutăm să ne ferim de ele. Efortul de a ne abate gândurile în altă parte este un tribut plătit chipului oribil al nălucii la care refuzăm să ne uităm; modul potrivit de a ne raporta la frica de indiferent ce fel este de a gândi despre ea în mod raţional şi calm, dar cu multă concentrare, până când ne devine complet familiară. Până la urmă, familiaritatea va atenua spaimele; toată chestiunea va deveni cu timpul plicticoasă, iar gândurile noastre se vor abate de la ea, nu ca înainte, printr-un efort de voinţă, ci din simpla lipsă de interes pentru acel subiect. Când constaţi că ai înclinaţia de a

medita melancolic despre indiferent ce, remediul cel mai bun este întotdeauna să te gândeşti la lucrul acela şi mai mult decât ai face-o în mod natural, până când simţi că fascinaţia morbidă pe care o exercita asupra ta a dispărut.

Una din temele în privinţa cărora morala modernă lasă cel mai mult de dorit este cea a fricii. E adevărat că de la bărbaţi se aşteaptă să arate curaj fizic, mai cu seamă în război, dar alte forme de curaj nu sunt preţuite la ei, iar la femei nici atât. O femeie curajoasă trebuie să-şi ascundă curajul dacă vrea să fie plăcută de bărbaţi. Bărbatul care e curajos în orice privinţă în afară de pericolul fizic nu este nici el bine văzut. De pildă, indiferenţa faţă de opinia publică este privită ca o sfidare, iar publicul face tot ce poate spre a-l pedepsi pe cel ce îndrăzneşte să-i dispreţuiască autoritatea. Or, lucrurile ar trebui să stea tocmai pe dos. Orice formă de curaj, fie la bărbaţi sau la femei, se cuvine admirată întocmai cum curajul fizic este admirat la un soldat. Faptul că printre tineri curajul fizic e un lucru comun reprezintă dovada că acest sentiment poate lua naştere ca răspuns la o opinie publică care îl solicită. Dacă ar exista mai mult curaj, ar exista mai puţine îngrijorări şi, ca atare, mai puţină oboseală; pentru că o foarte mare parte din oboseala nervoasă de care suferă în prezent bărbaţii şi femeile se datorează diverselor spaime, conştiente sau inconştiente.

O sursă de oboseală foarte des întâlnită este ahtierea după distracţii. Dacă un om şi-ar putea petrece timpul liber dormind, şi-ar păstra o bună condiţie fizică şi psihică, dar orele lui de muncă sunt plictisitoare şi el simte nevoia de plăcere în timpul orelor libere. Partea proastă este că plăcerile cel mai uşor de procurat şi superficial cele mai atrăgătoare sunt, cele mai multe, de natură să irite nervii. Dorinţa de emoţii

tari, dincolo de un anumit punct, este semnul fie al unei dispoziții strâmbe, fie al unei nemulțumiri instinctive. În primele zile ale unei căsnicii fericite majoritatea oamenilor nu simt nevoia de distracții, dar în lumea modernă căsătoria trebuie de multe ori amânată vreme atât de îndelungată, încât atunci când în fine a devenit posibilă sub aspect financiar, distracțiile au ajuns deja să fie o obişnuință ce nu poate fi ținută în frâu decât pentru scurt timp. Dacă opinia publică ar îngădui bărbaților să se însoare la douăzeci şi unu de ani fără a se expune la poverile financiare pe care în prezent le presupune căsătoria, mulți dintre ei n-ar ajunge niciodată să simtă nevoia unor plăceri la fel de obositoare ca munca pe care o prestează. A sugera însă o asemenea posibilitate se consideră a fi un lucru imoral, după cum se poate vedea din cele întâmplate judecătorului Ben B. Lindsey, care a avut parte de calomnii, în ciuda carierei sale lungi şi onorabile, doar pentru delictul de a fi vrut să-i scape pe tineri de necazurile la care sunt expuşi din pricina bigotismului părinților sau al bunicilor lor. Pe această temă n-aş vrea însă să spun deocamdată mai mult, pentru că ea se potriveşte mai bine la rubrica Invidiei, căreia îi vom rezerva un capitol ceva mai încolo.

Pentru individul privat, care nu are posibilitatea de a schimba legile şi instituțiile sub care trăieşte, este greu să gestioneze o situație pe care nişte moralişti opresivi au creat-o şi o perpetuează. Merită însă ca oamenii să priceapă că plăcerile excitante nu constituie un drum spre fericire, deşi, atâta timp cât nişte plăceri mai nobile rămân inaccesibile, pentru un om este aproape cu neputință să suporte viața altfel decât apelând la distracții excitante. Într-o astfel de situație, tot ce poate face un om chibzuit este să-şi raționalizeze viața,

neîngăduindu-şi o cantitate de plăceri obositoare care să-i submineze sănătatea şi să dăuneze muncii sale. Remediul radical pentru suferinţele tinerilor rezidă în schimbarea moralei publice. Până să se ajungă acolo, un tânăr e bine să reflecteze că până la urmă va ajunge în situaţia de a se căsători şi că ar fi nesăbuit ca acum să trăiască într-un mod care ar face cu neputinţă o căsnicie fericită – lucru care se poate întâmpla uşor în condiţii de epuizare nervoasă şi de incapacitate dobândită pentru plăceri mai delicate.

Una din cele mai deplorabile trăsături ale oboselii nervoase este că ea acţionează ca un fel de ecran între individ şi lumea exterioară. Impresiile ajung la el, aşa-zicând, diminuate şi estompate; el nu-i mai observă pe cei din jur decât atunci când îl irită micile lor trucuri sau manierisme; mesele sau lumina soarelui nu-i fac nici o plăcere, în schimb tinde să se concentreze intens asupra câtorva obiecte, rămânând indiferent faţă de toate celelalte. Această stare de lucruri îl împiedică să se odihnească, astfel că oboseala lui creşte întruna, până atinge punctul în care e nevoie de tratament medical. Toate acestea sunt până la urmă o pedeapsă pentru pierderea contactului cu pământul, despre care am vorbit în capitolul precedent. Cum poate fi însă menţinut un astfel de contact în marile noastre aglomeraţii urbane nu este nicidecum uşor de spus. Ajungem astfel din nou în apropierea unor ample probleme sociale, de care nu mi-am propus să mă ocup în volumul de faţă.

6
Invidia

Una din cele mai redutabile cauze ale nefericirii este, imediat după grija temătoare, invidia. Aş spune despre invidie că reprezintă unul dintre cele mai universale şi mai adânc înrădăcinate afecte umane. Ea este foarte vizibilă la copii înainte de a împlini un an şi trebuie tratată cu cea mai tandră luare-aminte de către orice educator. Încă de la acea vârstă este observată şi resimţită chiar şi cea mai uşoară aparenţă de favorizare a unui copil în detrimentul altuia. Dreptatea distributivă absolută, rigidă şi invariabilă trebuie practicată de către oricine se ocupă de copii. Comparativ cu adulţii, copiii sunt însă doar un pic mai deschişi în exprimarea invidiei şi a geloziei (care e o formă particulară de invidie). Încolo, emoţia despre care vorbim este la fel de răspândită printre adulţi ca şi printre copii. Luaţi, bunăoară, pe servitoarele domestice. Îmi amintesc cum odată una dintre servitoarele noastre, care era femeie măritată, a rămas gravidă, iar noi am hotărât că nu mai trebuie pusă să ridice lucruri grele; numaidecât şi celelalte servitoare din casă au început să strâmbe din nas când era vorba de ridicat greutăţi, astfel că orice treabă care presupunea un asemenea efort a trebuit s-o facem noi înşine. Invidia stă la baza democraţiei. Heraclit susţinea că toţi cetăţenii din Efes ar trebui spânzuraţi, pentru că spuneau: „Printre noi nimeni

să nu se bucure de întâietate.“ Mişcarea democratică din cetăţile Greciei antice trebuie să fi fost inspirată exclusiv de acest afect. Acelaşi lucru e valabil şi pentru democraţia modernă. Există, e adevărat, o teorie idealistă conform căreia democraţia e cea mai bună formă de guvernământ. În ce mă priveşte, consider adevărată această teorie. Doar că nu există nici un sector al vieţii politice practice unde teoriile idealiste să fie destul de puternice pentru a produce schimbări de amploare; când astfel de schimbări au loc, teoriile care le justifică sunt întotdeauna simple travestiuri ale afectelor. Iar afectul care a constituit forţa motrice a teoriilor democratice este în mod neîndoielnic cel al invidiei. Citiţi memoriile doamnei Roland, care este adesea descrisă ca o femeie nobilă, însufleţită de dăruire faţă de oameni. Veţi observa că ceea ce o făcea să fie o democrată atât de vehementă a fost experienţa pe care o trăise cândva în trecut, cu prilejul vizitei la un castel aristocratic, când a fost poftită să stea în odaia servitorilor.

Printre femeile respectabile de condiţie mijlocie invidia joacă un rol extrem de mare. Dacă vă aflaţi în metrou şi se întâmplă ca o femeie bine îmbrăcată să treacă prin dreptul vagonului, uitaţi-vă la ochii celorlalte femei. Veţi observa că toate, cu posibila excepţie a celor costumate şi mai elegant, vor arunca spre acea femeie priviri răuvoitoare şi se vor strădui să tragă despre ea concluzii depreciative. Plăcerea de a bârfi este expresia acestei invidii generale: orice poveste compromiţătoare despre o altă femeie este numaidecât crezută, chiar şi în temeiul unor dovezi extrem de firave. O moralitate exigentă serveşte aceluiaşi scop: cei ce-şi pot permite să păcătuiască împotriva ei sunt invidiaţi şi se consideră o virtute ca ei să fie pedepsiţi pentru păcatele lor. Această

formă particulară de virtute cuprinde negreşit în sine propria-i răsplată.

Exact acelaşi lucru, însă, poate fi observat şi la bărbaţi, cu menţiunea doar că femeile se uită la toate celelalte femei ca la nişte concurente, pe când bărbaţii au acest sentiment doar faţă de alţi bărbaţi din aceeaşi profesie. Te întreb, cititorule, dacă ai comis vreodată imprudenţa de a lăuda pe un artist altui artist. Ai adus vreodată elogii unui politician în prezenţa altui politician din acelaşi partid? Ai lăudat vreodată un egiptolog în prezenţa unui alt egiptolog? Dacă ai făcut-o cumva, pariez o sută contra unu că ai stârnit un vulcan de gelozie. În corespondenţa dintre Leibniz şi Huygens se găsesc un număr de scrisori în care este deplâns presupusul fapt că Newton îşi pierduse minţile. „Oare nu-i un lucru trist – îşi scriau ei unul altuia – că geniul incomparabil al dlui Newton s-a cufundat în tenebrele smintelii?" Iată-i, dar, pe cei doi eminenţi bărbaţi cum, scrisoare după scrisoare, varsă cu vădită plăcere lacrimi de crocodil. În realitate, evenimentul care a prilejuit ipocrita lor lamentare nu avusese loc, deşi câteva exemple de comportament excentric dăduseră naştere acelui zvon.

Dintre toate caracteristicile firii umane obişnuite, invidia e cea mai regretabilă: nu numai că persoana invidioasă urmăreşte să pricinuiască un rău celui pe care-l invidiază, şi asta ori de câte ori o poate face nepedepsit, dar prin invidie devine şi ea însăşi nefericită. În loc să afle plăcere în ceea ce are, suferă pentru ceva ce au alţii. Dacă poate, îi va deposeda pe aceştia de avantajele lor, lucru de care se va bucura întocmai ca şi cum ar fi obţinut pentru sine însăşi acele avantaje. Dacă acest afect nu este ţinut cumva în frâu, el devine fatal pentru orice excelenţă, şi chiar şi pentru întrebuinţarea cu folos a

oricărei înzestrări remarcabile. De ce un medic îşi poate permite să-şi viziteze bolnavii cu automobilul, când muncitorul de rând e nevoit să se ducă la serviciu pe jos? De ce unui cercetător ştiinţific i se oferă posibilitatea de a-şi petrece timpul într-o încăpere încălzită, pe când alţii sunt nevoiţi să înfrunte intemperii? De ce un om înzestrat cu un talent rar şi de mare importanţă pentru omenire să fie scutit de corvoada treburilor gospodăreşti din propria-i locuinţă? La astfel de întrebări invidia nu găseşte răspuns. Noroc că în firea umană sălăşluieşte şi un afect compensator, şi anume admiraţia. Oricine vrea să sporească fericirea umană trebuie neapărat să se preocupe de sporirea admiraţiei şi de diminuarea invidiei.

Ce remediu există pentru invidie? Dacă vorbim de sfinţi, remediul este altruismul, chiar dacă nici în cazul sfinţilor invidia faţă de alţi sfinţi nu e deloc imposibilă. Mă îndoiesc că pe Sf. Simeon Stilitul l-ar fi bucurat să afle că vreun alt sfânt a stat timp şi mai îndelungat pe un stâlp şi mai îngust. Dar, lăsându-i pe sfinţi deoparte, singurul leac pentru invidie la oamenii obişnuiţi de ambele sexe este fericirea, iar dificultatea e că invidia este ea însăşi un obstacol redutabil în calea fericirii. Eu cred că invidia trebuie pusă în foarte mare parte pe seama unor traume din copilărie. Un copil care observă că un frate al său sau o soră sunt înaintea sa în preferinţele părinţilor dobândeşte deprinderea invidiei, astfel că atunci când iese în lumea largă, va fi atent la nedreptăţile a căror victimă este, le va percepe imediat dacă se produc cu adevărat, iar dacă nu, le va inventa. Un astfel de om este în mod inevitabil nefericit şi devine nesuferit prietenilor săi, care nu pot fi mereu atenţi să evite părtinirile închipuite. După ce a început prin a crede că nimeni nu-l îndrăgeşte,

felul său de a se comporta va ajunge până la urmă să facă adevărată această credință a sa. O altă neşansă din copilărie care duce la același rezultat este cea de a avea părinți cu un sentiment paternal anemic. Fără să aibă un frate sau o soră favorizați pe nedrept, un copil s-ar putea să bage de seamă că în alte familii copiii sunt mai iubiți de către tatăl şi mama lor decât este el de către ai săi. Asta îl va face să-i urască pe ceilalți copii şi pe propriii părinți, iar la maturitate se va simți aidoma biblicului Ismael. Oricine, prin însuşi faptul de a fi fost născut, are dreptul la anumite feluri de fericire, iar dacă e privat de ele, aproape inevitabil se va înrăi şi va deveni nesuferit.

Invidiosul ar putea spune însă: „Ce folos să mi se spună că leacul pentru invidie este fericirea? N-am cum să fiu fericit cât timp mă roade invidia, iar voi veniți şi-mi spuneți că nu voi înceta să fiu invidios până când nu voi avea parte de fericire." Numai că viața reală nu este niciodată atât de logică. Chiar şi simplul fapt de a-ți da seama de unde îți vin sentimentele de invidie constituie un mare pas în direcția depăşirii lor. Deprinderea de a gândi în termeni de comparații este una nefastă. Când ți se întâmplă un lucru plăcut, trebuie să te bucuri de el din plin, fără a mai sta să te gândeşti că nu este totuşi atât de plăcut ca un alt lucru de care, poate, are parte altcineva. „Mda – zice insul invidios –, e o zi însorită, e primăvară, păsările cântă, iar pajiştea e plină de flori, dar, din câte am aflat, în Sicilia primăvara e de o mie de ori mai frumoasă, păsările cântă şi mai duios în dumbrăvile din Helicon, iar trandafirul din Saron, pomenit în *Cântarea cântărilor*, e mai frumos decât oricare din grădina mea." Şi, pe măsură ce el rumegă aceste gânduri, soarele pierde

din strălucire, cântecul păsărilor devine un banal ciripit, iar florile par a nu merita nici măcar o privire de-o clipă. La fel tratează invidiosul şi toate celelalte bucurii ale vieţii. „Da“, îşi spune el în sinea sa, „aleasa inimii mele e drăguţă, eu o iubesc şi ea mă iubeşte pe mine, dar cu cât mai desăvârşită trebuie să fi fost regina din Saba! Ah, dacă aş fi avut eu şansa lui Solomon!“ Toate comparaţiile de acest fel sunt absurde şi fără rost; fie că pretextul nemulţumirii mele este regina din Saba sau vecina din apartamentul de alături, e totuna. Omul înţelept nu încetează să se bucure de ceva ce are, pe motiv că altcineva are nu ştiu ce altceva. Invidia este, de fapt, o formă a unui viciu, în parte moral, în parte intelectual, care constă în a nu vedea niciodată lucrurile în ele însele, ci doar în relaţia lor cu altceva. Eu câştig, să zicem, un salariu suficient ca să-mi acopere nevoile. Ar trebui să fiu mulţumit, dar iată că aflu despre altcineva, despre care cred că nu mi-e superior în nici o privinţă, că primeşte un salariu de două ori cât al meu. Din acea clipă, dacă sunt o fire invidioasă, satisfacţiile pe care ar putea să mi le procure ceea ce am pălesc şi începe să mă roadă un sentiment de nedreptate. Leacul potrivit pentru toate acestea este disciplina mentală, deprinderea de a nu te pierde în gânduri fără rost. În fond, ce este mai demn de invidiat decât fericirea? Iar dacă-mi vindec invidia, pot dobândi fericirea şi deveni eu însumi demn de invidiat. Omul cu salariul dublu faţă de al meu este, fără îndoială, chinuit de gândul că altcineva, la rândul său, câştigă de trei ori mai mult ca el, şi tot aşa. Dacă râvneşti la glorie, poţi să-l invidiezi pe Napoleon. Dar Napoleon l-a invidiat pe Cezar, Cezar l-a invidiat pe Alexandru Macedon, iar acesta, aş cuteza să spun, l-a invidiat pe Hercule, care n-a existat niciodată. Nu poţi,

prin urmare, să scapi de invidie doar cu ajutorul succesului, căci totdeauna se va găsi, în istorie sau în legendă, cineva ale cărui succese le întrec pe ale tale. De invidie te poți lecui delectându-te cu plăcerile ce-ți ies efectiv în cale, făcând treaba pe care ai datoria s-o faci şi ferindu-te să faci comparații cu cei despre care îți închipui, poate cu totul greşit, că sunt mai norocoşi ca tine.

Modestia excesivă este şi ea strâns legată de invidie. Modestia e considerată o virtute, dar, în ce mă priveşte, am mari îndoieli că merită a fi privită aşa când îmbracă forme extreme. Oamenii modeşti au nevoie de multă încurajare şi deseori pregetă să purceadă la câte o treabă pe care sunt perfect capabili s-o ducă la bun sfârşit. Ei se cred eclipsați de cei cu care se întovărăşesc de obicei. Din acest motiv sunt foarte predispuşi la invidie, iar prin aceasta, la nefericire şi ostilitate. În ce mă priveşte, cred că ar fi multe de spus în favoarea educării unui tânăr în aşa fel încât să capete convingerea că e un om de ispravă. Nu cred că vreun păun îl invidiază pe un altul pentru că acesta ar avea coada mai falnică, deoarece fiecare păun este este convins că are cea mai frumoasă coadă din lume. Drept urmare, păunii sunt nişte păsări cuminți şi paşnice. Închipuiți-vă cât de nefericită ar fi viața unui păun dacă i s-ar fi inculcat ideea că e un păcat să ai o părere bună despre tine însuți. Ori de câte ori ar vedea un alt păun desfăcându-şi coada, şi-ar spune în sinea sa: „Nu trebuie nicidecum să-mi imaginez că am o coadă mai frumoasă decât a acestuia, căci asta ar însemna înfumurare; dar, Doamne, cât de mult aş vrea să fie aşa! Această pasăre nesuferită e convinsă de propria-i splendoare! Ce-ar fi să-i ciugulesc câteva pene? După aceea, de bună seamă,

n-aş mai avea motiv să mă tem de o comparație cu ea." Ori poate i-ar întinde o capcană spre a dovedi că acela e un păun netrebnic, care s-a făcut vinovat de o comportare nepăunească, şi l-ar înfiera în fața adunării mai-marilor lor. Cu timpul, ar institui chiar principiul că păunii cu cozi deosebit de frumoase sunt aproape întotdeauna nişte netrebnici şi că înțeleptul cârmuitor al regatului păunilor ar trebui să acorde privilegii păsărilor umile, a căror coadă constă din numai câteva pene pricăjite. După ce ar face acceptat acest principiu, ar trece mai departe la exterminarea tuturor păunilor cu cozi falnice, încât până la urmă o coadă cu adevărat splendidă ar deveni doar o vagă amintire din trecut. Aşa arată izbânda invidiei travestite în moralitate. Pe când acolo unde fiecare păun se crede mai frumos decât toți ceilalți, nu-i nevoie de astfel de represalii. Fiecare păun speră să câştige premiul întâi în competiție, şi fiecare, pentru că ține la păunița lui, crede că l-a şi câştigat.

Invidia e, fireşte, strâns legată de competiție. Nu invidiem norocul cuiva dacă suntem ferm convinşi că nu putem avea parte de ceva asemănător. Într-o epocă în care ierarhia socială este fixă, clasele cele mai de jos nu le invidiază pe cele de sus cât timp există credința că împărțirea oamenilor în săraci şi bogați a fost hotărâtă de Dumnezeu. Cerşetorii nu-i invidiază pe milionari, deşi fireşte că i-ar invidia pe alți cerşetori, care se descurcă mai bine. Instabilitatea statusului social în lumea modernă şi doctrina egalitară a democrației şi socialismului au lărgit considerabil spațiul invidiei. Deocamdată acesta e un lucru rău, dar este unul care trebuie îndurat spre a se ajunge la un sistem social mai drept. De îndată ce inegalitățile sunt gândite rațional, ne dăm seama că ele sunt

nedrepte dacă nu se bazează pe o superioritate a meritului. Iar de îndată ce sunt considerate nedrepte, pentru invidia izvorâtă de aci nu există alt remediu decât înlăturarea acestei nedreptăți. Epoca noastră este, așadar, una în care invidia joacă un rol deosebit de mare. Săracii îi invidiază pe bogați, popoarele mai sărace le invidiază pe cele mai bogate, femeile îi invidiază pe bărbați, femeile virtuoase le invidiază pe cele care, deși nu sunt așa, rămân nepedepsite. Este adevărat că invidia e principala forță motrice care conduce spre dreptate în relațiile dintre clase, dintre popoare și dintre sexe, dar este la fel de adevărat că genul de dreptate la care se poate spera ca rezultat al invidiei este probabil să fie de cel mai rău soi posibil, anume acela care constă mai mult în diminuarea plăcerilor celor norocoși decât în sporirea plăcerilor celor năpăstuiți. Pasiunile care produc dezastre în viața privată produc dezastre și în cea publică. Nu-i de așteptat ca din ceva atât de rău cum este invidia să răsară rezultate bune. Prin urmare, celor care din rațiuni idealiste doresc schimbări profunde în sistemul nostru social și o creștere mai accentuată a dreptății sociale nu le rămâne decât speranța că forțe altele decât invidia vor produce aceste schimbări.

Toate lucrurile rele se leagă între ele și oricare dintre ele e susceptibil de a fi cauza oricărui altuia; în particular, oboseala este foarte adesea cauza invidiei. Când un om își dă seama că nu reușește să facă față muncii pe care trebuie s-o efectueze, el simte o nemulțumire generală, care va îmbrăca forma invidiei față de cei a căror muncă este mai puțin epuizantă. Unul din modurile de a diminua invidia este, așadar, reducerea oboselii. Lucrul de departe cel mai important este să ne potrivim viața le cerințele instinctuale ale organismului.

De multe ori o invidie ce pare pur profesională este în realitate de origine sexuală. E puțin probabil ca un bărbat care are parte de o căsnicie fericită şi de copii de care este mulțumit să simtă o aprigă invidie față de alți bărbați pentru că avutul sau reuşitele acestora sunt mai mari, câtă vreme el are destul pentru a-şi creşte copiii aşa cum simte el că este bine. Componentele esențiale ale fericirii umane sunt simple, atât de simple încât oamenilor sofisticați le vine greu să-şi dea seama ce anume le lipseşte de fapt. Aproape sigur, femeile de care pomeneam mai înainte, care se uită cu invidie la orice femeie bine îmbrăcată, nu sunt fericite în viața lor instinctuală. Fericirea instinctuală e un lucru rar întâlnit în lumea anglofonă, îndeosebi la femei. În această privință, se pare că civilizația a apucat-o pe o cale greşită. Pentru ca să existe mai puțină invidie, trebuie găsite mijloace de îndreptare a acestei stări de lucruri, iar dacă astfel de mijloace nu vor fi găsite, civilizația noastră se va afla în pericolul de a se autonimici într-o dezlănțuire de ură. În vremurile mai vechi, oamenii nu puteau să-i invidieze decât, eventual, pe vecinii lor, căci de restul lumii nu prea aveau habar. Acum, grație învățământului şi presei, află în mod abstract despre mari categorii de oameni printre care nu cunosc personal pe nimeni. Vizionând filme, îşi închipuie că de acum ştiu cum trăiesc cei bogați, din ziare află multe despre defectele altor popoare, prin propagandă află despre practicile mârşave ale celor ce au culoarea pielii diferită de a lor. Cei cu pielea galbenă îi urăsc pe albi, albii îi detestă pe negri şi aşa mai departe. Îmi veți spune poate că toată această ură este ațâțată de propagandă, dar asta ar fi o explicație prea superficială. De ce este, oare, propaganda cu mult mai eficace atunci când ațâță

ura, decât atunci când îndeamnă la sentimente prieteneşti? Motivul e, în mod evident, acela că sufletul omenesc, aşa cum l-a modelat civilizaţia modernă, este mai aplecat spre ură decât spre prietenie. Iar spre ură e aplecat pentru că e ros de insatisfacţii, pentru că simte în adâncul său, poate chiar în chip inconştient, că parcă a ratat cumva sensul vieţii, că poate alţii, spre deosebire de el, au izbutit să-şi aproprieze bunătăţile pe care natura le oferă omului spre desfătare. Suma plăcerilor din viaţa unui om de astăzi este, fără doar şi poate, mai mare decât a celor din comunităţile mai primitive, dar conştiinţa posibilităţilor încă nerealizate s-a amplificat într-o măsură şi mai mare. Ori de câte ori vă duceţi copiii la grădina zoologică, puteţi observa în ochii maimuţelor antropoide, atunci când nu sunt ocupate cu spartul nucilor sau cu performanţe gimnastice, o stranie şi nefirească tristeţe. Aproape că ne putem imagina că ele simt că ar trebui să devină oameni, dar nu pot descoperi cum ar putea face acest lucru. Au apucat-o pe un drum greşit în decursul evoluţiei; verii lor au mers mai departe, iar ele au rămas în urmă. Ceva asemănător acestei tristeţi şi angoase pare să fi pătruns şi în sufletul omului civilizat. El ştie că ceva mai bun decât el se află undeva foarte aproape, dar nu ştie unde să-l caute sau în ce fel. Cuprins de deznădejde, se înfurie pe semenii săi, care se simt şi ei la fel de pierduţi şi de nefericiţi. Am atins un stadiu al evoluţiei care nu este cel final. E necesar să-l străbatem repede, căci dacă nu o facem, cei mai mulţi dintre noi vor pieri pe drum, iar ceilalţi se vor pierde într-un hăţiş de îndoieli şi spaime. Invidia, prin urmare, aşa rea cum este, şi cu efectele cumplite pe care le are, nu vine toată de la necuratul. Ea este în parte expresia unei

suferințe eroice, a suferinței celor care orbecăie prin beznă, neştiind încotro merg: poate spre un loc de popas mai bun, poate doar spre moarte şi nimicire. Pentru a descoperi adevăratul drum de ieşire din această deznădejde, omul civilizat trebuie neapărat să-şi lărgească orizonturile inimii, aşa cum a făcut cu cele ale minții. Trebuie să învețe să treacă dincolo de hotarele între care-l îngrădesc ele în prezent şi, făcând aşa, să dobândească libertatea Universului.

7
Simţământul păcatului

Despre acest simţământ am avut deja prilejul de a spune câte ceva în capitolul I. Acum se impune însă să-l analizăm mai aprofundat, deoarece se numără printre cele mai importante cauze psihologice ale nefericirii în viaţa adultă.

Există o psihologie tradiţională religioasă a păcatului, pe care nici un psiholog din ziua de astăzi nu o mai acceptă. Se presupunea, îndeosebi de către protestanţi, că fiecărui om conştiinţa îi revelează când anume un act pe care e ispitit să-l săvârşească este păcătos, şi că după comiterea unui astfel de act îl pot încerca fie un simţământ penibil numit remuşcare, care nu aduce nici o recompensă, fie unul, de asemenea penibil, numit căinţă, care este de natură să-i anuleze vinovăţia. În ţările protestante, chiar şi mulţi dintre cei ce şi-au pierdut credinţa au continuat o vreme să accepte, cu unele modificări mai mari sau mai mici, această viziune religioasă despre păcat. În zilele noastre, datorită în parte psihanalizei, s-a creat o stare de lucruri opusă: nu doar cei ce nu sunt drept-credincioşi resping vechea doctrină a păcatului, ci şi mulţi dintre cei ce încă se consideră drept-credincioşi. Conştiinţa a încetat de a mai fi un lucru misterios care, pentru că era misterios, putea fi privit drept vocea lui Dumnezeu. Noi ştim că în diferite părţi ale lumii ea îndeamnă

la acte diferite şi că, în linii mari, pretutindeni se află în armonie cu cutuma tribală. Şi atunci, ce se întâmplă de fapt când un om simte mustrări de conştiinţă?

Cuvântul „conştiinţă“ acoperă în realitate câteva sentimente diferite. Cel mai simplu dintre ele este teama de a nu fi dat de gol. Dumneata, cititorule, îmi închipui că ai trăit o viaţă absolut impecabilă, dar, dacă vei întreba pe cineva care cu vreun prilej a acţionat într-un mod pentru care ar fi pedepsit dacă fapta sa ar ieşi la iveală, vei afla că, atunci când dezvăluirea acelei fapte devenea iminentă, persoana respectivă era cuprinsă de căinţă pentru delictul comis. Nu zic că acest lucru se aplică hoţului de profesie, pentru care câteva luni sau câţiva ani de închisoare ţin de riscurile meseriei, dar se aplică unui infractor aşa-zicând respectabil, cum ar fi un director de instituţie bancară care a delapidat într-un moment de stres, sau unei feţe bisericeşti pe care pasiunea a împins-o la un delict senzual. Astfel de oameni îşi pot uita delictul atunci când riscul ca el să fie dat în vileag este mic, dar, când sunt daţi de gol sau există o gravă primejdie în acest sens, ei doresc să fi fost mai virtuoşi, dorinţă ce poate genera în ei un simţământ viu că au săvârşit o faptă nedemnă. De acest simţământ se leagă îndeaproape teama de a nu ajunge un proscris. Un om care trişează la jocul de cărţi sau nu-şi îndeplineşte o îndatorire de onoare nu are nici o pavăză care să-l protejeze de dezaprobarea publică atunci când e descoperit. În privinţa asta el se află într-o situaţie diferită de cea a reformatorului religios, a anarhistului sau a revoluţionarului, care cu toţii simt că, oricare le-ar fi soarta în prezent, viitorul e de partea lor şi îi va cinsti tot pe atât pe cât sunt de blamaţi acum. Aceşti oameni, în ciuda ostilităţii pe care le-o arată publicul, nu se simt păcătoşi, pe când omul

care acceptă integral morala publică, deşi acționează în răspăr cu ea, simte o mare nefericire când îşi pierde locul în societate, iar teama de acest dezastru sau suferința pe care el i-o produce atunci când se întâmplă, pot uşor să-l facă să considere nelegiuite propriile acte.

Dar sentimentul păcatului în cele mai importante forme ale lui e un fenomen mai profund. El îşi are rădăcinile în inconştient, iar la nivelul conştiinței nu se manifestă ca teamă de dezaprobarea altor oameni. La nivelul conştiinței, anumite genuri de acte sunt taxate drept păcate fără nici un motiv sesizabil prin introspecție. Când un om comite astfel de acte, el simte o jenă fără a-şi dea prea bine seama de ce. I-ar plăcea să fie genul de om capabil să se abțină de la ceea ce consideră a fi un păcat. El acordă admirația sa morală doar celor pe care-i crede cu inima curată. Recunoaşte, cu un grad de regret mai mare sau mai mic, că nu are vocația *sfințeniei; ba chiar, concepția sa despre sfințenie este* probabil una aproape cu neputință de transpus în viața obişnuită de fiecare zi. Drept urmare, el trece prin viață fără sentimentul păcatului, încredințat că anumite lucruri nu sunt de nasul lui şi că momentele lui cele mai bune sunt cele de căință spăşită.

Toate acestea îşi au obârşia, aproape invariabil, în educația morală pe care omul în cauză a primit-o din partea mamei sau a dădacei înainte de împlinirea vârstei de şase ani. El a fost învățat, până la această vârstă, că este urât să înjuri, că nu se cade să foloseşti decât un limbaj distins, că doar oamenii răi beau şi că tutunul e incompatibil cu virtutea supremă. A mai învățat că nu trebuie să minți niciodată. Iar, mai presus de toate, a învățat că orice preocupare pentru aspectele ce țin de sex este o monstruozitate. Ştia că

toate acestea constituie convingeri ale mamei sale şi credea că sunt şi cele ale Creatorului. Manifestările de afecțiune ale mamei sau, dacă aceasta era mai distantă, ale dădacei reprezentau suprema plăcere a vieții sale, şi ştia că poate avea parte de ele numai dacă nu i se descopereau păcate de încălcare a codului moral. În felul acesta a ajuns să asocieze ceva vag-îngrozitor cu orice conduită pe care mama sau dădaca lui ar fi dezaprobat-o. Treptat, pe măsură ce creştea şi se maturiza, uita de unde provine codul său moral şi cum erau pedepsite la început abaterile de la el, dar nu se lepăda de acest cod şi nu înceta să simtă că, dacă se abătea de la el, era inevitabil să i se întâmple ceva cumplit.

Porțiuni foarte mari din această învățătură morală infantilă sunt, de bună seamă, lipsite de orice temei rațional şi inaplicabile la comportamentul obişnuit al oamenilor obişnuiți. Spre exemplu, un om care foloseşte „vorbe urâte“ nu este neapărat, din punct de vedere rațional, mai rău decât unul care nu face asta. Cu toate acestea, practic oricine, atunci când încearcă să-şi imagineze un sfânt, ar considera că abținerea de la înjurături este esențială. Privit în lumina rațiunii, acest mod de gândire este pur şi simplu stupid. Acelaşi lucru este valabil când e vorba de alcool şi de tutun. Privitor la alcool, un asemenea sentiment nu există în ținuturile meridionale, ba chiar ar fi privit ca o impietate, căci se ştie că Domnul nostru şi apostolii Săi beau vin. În cazul tutunului, o poziție negativă este mai uşor de susținut, dat fiind că toți marii sfinți au trăit înainte ca întrebuințarea acestuia să fi fost cunoscută. Aici însă nu este posibilă o dezbatere rațională. Ideea că nici un sfânt nu ar fuma se bazează, în ultimă instanță, pe ideea că nici un sfânt nu ar face ceva doar pentru că-i procură plăcere. Acest element

ascetic din morala curentă a devenit aproape inconştient, dar continuă să acţioneze în diverse moduri ce fac iraţional codul nostru moral. Într-o etică raţională s-ar considera drept lucru lăudabil procurarea de plăceri oricui, inclusiv sieşi, cu condiţia ca ele să nu fie contrabalansate de suferinţe pricinuite sieşi sau altora. Omul idealmente virtuos, dacă ne dezbărăm de ascetism, ar fi acela care ar îngădui desfătarea cu toate lucrurile bune câtă vreme din asta nu rezultă consecinţe rele care să întreacă în amploare acea desfătare. Să revenim la chestiunea minciunii. Nu neg că în lume există mult prea multă minciună şi că toţi am avea de câştigat din sporirea dragostei de adevăr; neg însă categoric, aşa cum cred că ar trebui să facă orice persoană raţională, că minciuna nu e justificată în nici o împrejurare. Mi s-a întâmplat odată, în timpul unei plimbări la ţară, să zăresc o vulpe extrem de epuizată fizic, care totuşi se mai ostenea să fugă. La câteva minute după aceea am văzut apărând vânătorii. Aceştia m-au întrebat dacă nu cumva văzusem o vulpe, iar eu am spus că da. Apoi m-au întrebat încotro o luase vulpea, şi atunci i-am minţit. Nu cred că aş fi fost un om mai destoinic dacă le-aş fi spus adevărul.

Mai presus de toate, însă, domeniul sexualităţii este cel ce are de suferit de pe urma învăţăturii morale primite în primii ani ai copilăriei. Dacă un copil a fost educat în maniera convenţională de nişte părinţi sau bone de o severitate excesivă, asocierea între păcat şi organele sexuale va fi atât de ferm stabilită când el va fi ajuns pe la vârsta de şase ani, încât este puţin probabil ca, în tot restul vieţii lui, ea să mai fie vreodată complet desfăcută. Sentimentul de care vorbim este, fireşte, întărit de complexul lui Oedip, deoarece femeia cea mai iubită în copilărie este una cu care nici o licenţă sexuală

nu este cu putinţă. Drept urmare, mulţi bărbaţi adulţi au sentimentul că prin sex femeile suferă o degradare şi nu-şi pot respecta soţiile decât dacă acestea detestă contactul sexual. Dar bărbatul a cărui soţie este frigidă va fi împins de instinct să caute satisfacţia sexuală în altă parte. Satisfacţia sa instinctivă, chiar dacă o simte momentan, va fi însă ciuntită de sentimentul vinovăţiei, astfel încât el nu va putea fi fericit în nici o relaţie cu o femeie, fie înăuntrul căsniciei, fie în afara ei. De partea femeii se petrece acelaşi lucru dacă a fost stăruitor învăţată să fie, cum se spune, „pură". În mod instinctiv ea va fi retractilă în relaţiile sexuale cu soţul şi temătoare de orice plăcere ce derivă din ele. În prezent însă, fenomenul acesta este la femei mult mai puţin prezent decât cu cincizeci de ani în urmă. Aş zice că în prezent, în mediul persoanelor educate, viaţa sexuală a bărbaţilor este mai tulburată şi mai înveninată de simţământul păcatului decât este cea a femeilor.

Încep să fie tot mai conştientizate, deşi nu şi de către autorităţile publice, ravagiile pe care le produce educaţia sexuală tradiţională la vârste foarte fragede. Regula recomandabilă e simplă: înainte de a se fi apropiat de vârsta pubertăţii, copilului nu trebuie să i se predea nici un fel de morală sexuală şi trebuie evitat cu grijă să i se instileze ideea că funcţiile trupeşti naturale ar avea ceva dezgustător. Când se apropie vârsta la care devine necesară o instrucţie morală, faceţi în aşa fel încât ea să fie raţională şi să puteţi oferi, privitor la orice chestiune, temeiuri bune pentru ceea ce spuneţi. Nu însă despre educaţie mi-am propus să vorbesc în cartea de faţă. În ea mă preocupă mai mult ce anume pot face adulţii pentru a diminua efectele nefaste ale educaţiei neinteligente, generatoare a unui iraţional simţământ al păcatului.

Avem aici aceeaşi problemă cu care ne-am confruntat în capitolele precedente, anume de a sili inconştientul să ia act de credinţele raţionale care guvernează gândirea noastră conştientă. Oamenii nu trebuie să se lase dominaţi de umorile lor, astfel încât una să gândească la un moment şi alta la un altul. Simţământul păcatului este deosebit de pronunţat în momentele în care voinţa conştientă este slăbită de oboseală, de boală, de băutură sau din orice altă cauză. Ceea ce un om simte în astfel de momente (exceptând cazul în care avem de-a face cu efectul băuturii) se presupune a fi o revelaţie a eului său superior. „Dacă era bolnav, diavolul devenea sfânt." Este însă absurd să-ţi închipui că în momentele de slăbiciune vezi lucrurile mai limpede decât atunci când eşti într-o bună formă fizică. În momentele de slăbiciune e greu să rezişti sugestiilor infantile, dar e cu totul lipsit de temei să consideri aceste sugestii ca fiind preferabile credinţelor pe care le are un adult când este în deplina stăpânire a facultăţilor sale. Dimpotrivă, ceea ce un om crede în mod deliberat cu toată raţiunea sa atunci când posedă vigoare ar trebui să constituie norma pentru ceea ce s-ar cuveni să creadă în orice moment al vieţii. Printr-o tehnică potrivită, este perfect posibil să birui sugestiile infantile ale inconştientului şi chiar să schimbi conţinuturile acestuia. Ori de câte ori începi să simţi remuşcări pentru o faptă despre care raţiunea îţi spune că nu e reprobabilă, examinează cauzele acestor remuşcări şi convinge-te pe îndelete că sunt absurde. Credinţele conştiente să-ţi fie atât de vii şi de pregnante, încât să exercite asupra inconştientului tău o impresie îndeajuns de puternică pentru a o birui pe cea formată când erai prunc de către mama sau doica ta. Nu te mulţumi cu o alternanţă între momente de raţionalitate şi momente de

iraționalitate. Examinează-ți îndeaproape iraționalitatea, cu hotărârea de a nu o respecta, şi nu te lăsa dominat de ea. Ori de câte ori ea îți instilează în conştiință gânduri sau sentimente nesăbuite, smulge-le din rădăcină, examinează-le şi dă-le deoparte. Nu-ți îngădui să fii o făptură oscilantă, dominată pe jumătate de rațiune şi pe jumătate de sminteala infantilă. Nu fi temător de impietate față de memoria celor ce ți-au ocrotit copilăria. Pe atunci ei îți păreau puternici şi înțelepți, pentru că tu erai slab şi nepriceput; acum, când nu mai eşti aşa, ție îți revine să examinezi aparenta lor putere și înțelepciune şi să te întrebi dacă merită acea venerație pe care le-o acorzi încă în virtutea obişnuinței. Întreabă-te cu seriozitate dacă învățămintele morale oferite în mod tradițional celor tineri sunt apte să amelioreze lumea. Gândeşte-te câte din trăsăturile care definesc omul convențional virtuos se datorează unor simple superstiții, şi reflectează că, în timp ce față de tot felul de primejdii morale închipuite au fost folosite drept pavăză nişte prohibiții incredibil de neghioabe, primejdiile morale reale care-l pândesc pe un adult nu erau nici măcar pomenite. Care sunt faptele cu adevărat dăunătoare spre care se simte ispitit omul mijlociu? Practicile necinstite în afaceri, din categoria celor nepedepsite de lege, grosolănia față de angajați, cruzimea față de soție şi de copii, pizma față de competitori, ferocitatea în conflictele politice – acestea sunt păcate cu adevărat nefaste frecvent întâlnite printre cetățenii respectabili şi respectați. Prin astfel de păcate un om răspândeşte suferință în cercul său imediat şi îşi dă micul său obol la distrugerea civilizației. Însă nu aceste lucruri îl fac, atunci când e bolnav, să se considere un proscris care şi-a compromis orice şansă de a beneficia de grația divină. Nu aceste lucruri îl fac ca,

în coşmaruri, să-i apară chipul mamei uitându-se la el cu reproş. De ce este morala sa subconştientă atât de în răspăr cu raţiunea? Pentru că etica împărtăşită de cei ce i-au purtat de grijă în copilărie era una stupidă; pentru că ea nu izvora din vreun studiu al îndatoririlor individului faţă de comunitate; pentru că era alcătuită din frânturi de vechi tabuuri iraţionale; şi pentru că avea în cuprinsul ei elemente morbide derivate din maladia spirituală de care a suferit Imperiul Roman muribund. Morala noastră oficială a fost formulată de preoţi şi de femei mental înrobite. E timpul ca oamenii chemaţi să participe în mod normal la viaţa normală a lumii să înveţe să se răzvrătească împotriva acestor absurdităţi maladive.

Dar pentru ca această răzvrătire să poată favoriza fericirea şi să-l poată face pe om apt de a trăi în mod consecvent potrivit unui unic standard, în loc să oscileze între două, este necesar ca el să gândească şi să simtă în profunzime ceea ce-i spune raţiunea. Majoritatea oamenilor, după ce s-au lepădat în chip superficial de superstiţiile copilăriei, cred că nu le mai rămâne nimic de făcut. Ei nu-şi dau seama că aceste superstiţii stau încă la pândă în subterană. Când un individ ajunge la o convingere raţională, e necesar să stăruie asupra ei, să-i expliciteze consecinţele, să caute înlăuntrul său dacă nu cumva în el au putut supravieţui pe vreo altă cale credinţe incompatibile cu noua sa convingere, iar când sentimentul păcatului se intensifică, aşa cum se întâmplă la răstimpuri, să-l trateze nu ca pe o revelaţie şi o chemare spre lucruri mai înalte, ci ca pe o boală şi o slăbiciune – dacă, fireşte, acel sentiment nu este pricinuit de vreo faptă pe care o etică raţională ar condamna-o. Eu nu sugerez ca omul să

fie lipsit de morală, sugerez doar că trebuie să se dezbare de morala superstițioasă, ceea ce e un lucru total diferit.

Dar chiar şi atunci când un om a comis o încălcare a propriului cod rațional, mă îndoiesc că sentimentul păcatului e cea mai bună metodă de a ajunge la un mod de viață mai bun. Sentimentul păcatului are ceva abject, comportă o lipsă de respect față de sine. Nimeni n-a dobândit vreodată ceva bun în urma pierderii respectului de sine. Omul rațional va privi propriile fapte indezirabile la fel cum le priveşte pe ale altora, ca fapte produse de anumite împrejurări şi care trebuie evitate fie înțelegând mai temeinic că sunt indezirabile, fie evitând împrejurările care le-au generat.

În realitate, simțământul păcatului nu doar că nu contribuie la o viață fericită, ci are exact efectul invers. El generează nefericire şi-l face pe om să se simtă inferior. Omul nefericit e, tocmai de aceea, înclinat să emită față de alții pretenții excesive şi care-l împiedică să se bucure de fericire în relațiile personale. Simțindu-se inferior, va purta pică celor ce par a-i fi superiori. Îi va fi greu să admire, în schimb îi va fi foarte uşor să pizmuiască. Va deveni o persoană dezagreabilă tuturor şi se va pomeni din ce în ce mai însingurat. O atitudine expansivă şi generoasă față de alți oameni nu numai că-i face pe alții fericiți, dar e o imensă sursă de fericire şi pentru posesorul ei, deoarece îl face iubit de toată lumea. Numai că o asemenea atitudine nu prea este posibilă la un om bântuit de sentimentul păcatului. Ea e un rezultat al echilibrului interior şi al încrederii în sine; ea are nevoie de ceea ce se poate numi integrare mentală, înțelegând prin asta că diferitele niveluri ale naturii umane – conştiința, subconştientul şi inconştientul – trebuie să conlucreze armonios, nu să fie încleştate într-o necontenită bătălie. În

majoritatea cazurilor, o asemenea armonie poate fi produsă printr-o educație inteligentă, pe când acolo unde aceasta a lipsit, presupune un proces mai dificil. Este procesul pe care-l încearcă psihanaliştii, dar eu cred că într-un număr foarte mare de cazuri pacientul însuşi poate efectua travaliul care în cazurile mai grave reclamă ajutorul unui expert. Nu spuneți: „Eu n-am timp pentru asemenea mofturi psihologice; afacerile îmi ocupă tot timpul, aşa că trebuie să-mi las inconştientul să se descurce cum o şti." Nimic nu diminuează în aşa măsură nu doar fericirea, ci şi eficiența, ca o personalitate dezbinată lăuntric. Timpul cheltuit cu clădirea armoniei între diferitele părți ale propriei personalități este un timp întrebuințat cu folos. Nu sugerez că un om ar trebui să-şi rezerve, să zicem, câte o oră pe zi pentru autoanaliză. După părerea mea, aceasta nu este nicidecum cea mai bună metodă, deoarece ea sporeşte concentrarea excesivă asupra propriei persoane, ceea ce constituie o parte a bolii care se cere vindecată, pentru că o personalitate armonioasă este orientată spre exterior. Ceea ce sugerez eu este că un om, atunci când ia hotărâri, trebuie să pună accentul pe ceea ce crede în mod rațional şi să nu îngăduie niciodată credințelor iraționale să subziste nestânjenite sau să-l domine, nici măcar pentru scurt timp. În acest scop, el trebuie să poarte un dialog cu sine în acele momente în care e ispitit să devină infantil, dialog care, dacă e suficient de energic, poate fi şi foarte scurt. Timpul pe care-l reclamă ar trebui, în aceste condiții, să fie neglijabil.

La mulți oameni există o antipatie față de raționalitate, iar în aceste cazuri cele spuse de mine aici par irelevante şi neimportante. Unii sunt de părere că raționalitatea, dacă i se dă frâu liber, va înăbuşi toate trăirile cât de cât profunde.

Această părere cred că se datorează în întregime unei concepții eronate despre funcția rațiunii în viața omului. Nu este treaba rațiunii să genereze emoții, deşi poate fi o parte a funcției ei să descopere căi de preîntâmpinare a acelor emoții care sunt un obstacol în calea stării de bine. Găsirea de căi pentru diminuarea urii şi a invidiei este, neîndoielnic, o parte din funcția psihologiei raționale. Este însă greşit să se creadă că prin diminuarea acestor afecte diminuăm totodată puterea acelor pasiuni pe care rațiunea nu le condamnă. În iubirea pasionată, în afecțiunea părintească, în prietenie, în bunăvoință, în devoțiunea față de ştiință sau de arte nu există nimic pe care rațiunea să vrea să-l diminueze. Omul rațional, când simte vreuna din aceste emoții, sau pe toate, va fi bucuros că le simte şi nu va face nimic spre a le slăbi puterea, căci ele toate fac parte din viața bună, adică din acea viață care promovează fericirea, atât a celui în cauză, cât şi a altora. În pasiunile ca atare nu există nimic irațional, iar mulți dintre oamenii iraționali simt doar pasiunile cele mai banale. Nimeni nu trebuie să se teamă că devenind mai rațional îşi va face viața mai searbădă. Dimpotrivă, întrucât raționalitatea constă în principal în armonie lăuntrică, omul care o dobândeşte se simte mai liber în contemplarea lumii şi în folosirea energiilor sale pentru atingerea unor scopuri exterioare, decât omul stânjenit întruna de conflicte interne. Nimic nu e mai anost decât închiderea în sine, şi nimic nu e mai înviorător decât să ai atenția şi energia orientate spre exterior.

Morala noastră tradițională a fost excesiv de centrată pe eu, iar concepția sa despre păcat ține de această neinteligentă focalizare a atenției asupra propriei persoane. Celor ce n-au trecut niciodată prin stările subiective induse de

această morală defectuoasă s-ar putea ca rațiunea să nu le fie indispensabilă. Aceia însă care au apucat să contracteze boala, rațiunea le e necesară spre a se tămădui. Şi nu-i exclus ca boala de care vorbim să fie o fază necesară în dezvoltarea mentală. Eu înclin să cred că un om care a biruit-o cu ajutorul rațiunii a atins un nivel mai înalt decât acela care nu a experimentat niciodată nici boala, nici vindecarea de ea. Ura față de rațiune, atât de răspândită în epoca noastră, se datorează în mare parte faptului că operațiile rațiunii nu sunt înțelese îndeajuns de profund. Omul dezbinat lăuntric caută excitație şi divertisment; îi plac pasiunile puternice, nu din rațiuni binecuvântate, ci pentru că pe moment ele îl scot în afara sa şi înlătură necesitatea chinuitoare de a gândi. Pentru el, orice pasiune e o formă de ebrietate, şi cum nu este capabil să conceapă fericirea autentică, orice alinare a durerii îi pare posibilă doar sub forma beției. Acesta e însă simptomul unei maladii ascunse. Unde o astfel de maladie nu există, maxima fericire e un însoțitor al celui mai deplin exercițiu al propriilor facultăți. Cele mai intense bucurii sunt trăite în momentele când mintea e cea mai activă şi când cele mai puține lucruri sunt uitate. Acesta e, într-adevăr, unul din cele mai bune criterii ale fericirii. O fericire care cere ebrietate de indiferent ce fel este neautentică şi amăgitoare. Fericirea autentică şi deplină este legată indisolubil de cel mai deplin exercițiu al facultăților noastre şi de cât mai profunda înțelegere a lumii în care trăim.

8
Mania persecuției

În formele ei extreme, mania persecuției este recunoscută drept o formă de nebunie. Sunt oameni care își închipuie că alții vor să-i omoare sau să-i bage în închisoare sau să le pricinuiască vreun alt rău de proporții. De multe ori, dorința de a se proteja împotriva persecutorilor lor imaginari îi împinge pe acești oameni la acte de violență care fac necesară îngrădirea libertății lor. Mania persecuției, aidoma multor altor tulburări mintale, nu-i decât o exacerbare a unei tendințe destul de frecvent întâlnite printre oamenii considerați normali. Eu nu-mi propun să discut despre formele extreme ale acestei suferințe, care țin de resortul psihiatriei. Aici mă preocupă formele ei mai ușoare, pentru că ele sunt o cauză foarte frecventă a nefericirii și pentru că, nereprezentând o alienare propriu-zisă, se pretează la a fi tratate de către pacientul însuși, cu condiția ca el să fie ajutat să-și diagnosticheze corect tulburarea și să-și dea seama că ea își are originea în el însuși, și nu în presupusa ostilitate sau rea-voință a altora.

Cu toții am avut prilejuri de a întâlni tipul de persoană, bărbat sau femeie, care, potrivit spuselor sale, este necontenit victima ingratitudinii, a antipatiei și a perfidiei. Oamenii de acest fel sunt de multe ori extrem de convingători și câștigă simpatia caldă a celor care nu-i cunosc de multă

vreme. De regulă, nu există nimic inerent improbabil în fiecare din relatările lor luate separat. Neîndoielnic, abuzuri de genul celor de care ei se plâng se produc câteodată. Ceea ce până la urmă stârneşte suspiciuni din partea celui care-i ascultă este multitudinea de ticăloşi cu care cel ce se destăinuie a avut nenorocul să se întâlnească în viață. Conform teoriei probabilității, pentru indivizii care trăiesc într-o societate dată există aproximativ acelaşi număr de prilejuri de a avea parte în cursul vieții de rele tratamente. Dacă o anume persoană aparținând unei mulțimi este, potrivit spuselor ei, oropsită de mai toată lumea, este probabil ca pricina să rezide în ea însăşi şi ca fie pătimirile despre care povesteşte să nu fie reale, fie ca ea să aibă un comportament ce provoacă o iritare incontrolabilă. Drept urmare, oamenii cu experiența vieții devin suspicioşi față de cei care, potrivit propriilor relatări, sunt în mod invariabil oropsiți de semeni; prin lipsa lor de simpatie, aceşti oameni experimentați îi întăresc pe acei nefericiți în convingerea că toată lumea este pornită împotriva lor. Tulburarea despre care vorbim este, în fapt, greu de tratat, dat fiind că atât simpatia, cât şi antipatia pot să o acutizeze. Persoana înclinată spre mania persecuției, când constată că o poveste despre pătimirile ei este crezută, o va înflori până la a-i compromite credibilitatea; iar dacă, dimpotrivă, simte că nu este crezută, o va înlocui prompt cu vreun alt exemplu de comportare deosebit de nedreaptă a oamenilor față de ea. Suferința de care vorbesc poate fi tratată prin înțelegere, iar această înțelegere, pentru a se dovedi de folos, trebuie transmisă şi pacientului. Ceea ce îmi propun în acest capitol este să sugerez câteva reflecții generale cu privire la mijloacele prin care fiecare individ poate detecta în el însuşi elemente ale maniei persecuției (de care aproape

toată lumea suferă într-o măsură mai mare sau mai mică) şi, după ce le-a detectat, să le elimine. Aceasta e o componentă importantă a dobândirii fericirii, dat fiind că e cu neputință să fii fericit dacă simți că toată lumea te oropseşte.

Una dintre cele mai răspândite forme de iraționalitate este atitudinea pe care o adoptă aproape toată lumea față de bârfa malițioasă. Foarte puțini oameni izbutesc să reziste tentației de a spune lucruri malițioase despre cunoştințe de-ale lor, iar câteodată chiar şi despre prieteni; şi cu toate acestea, când află că s-a spus ceva neconvenabil pe seama lor, oamenii sunt cuprinşi de uimire indignată. Pesemne că nu le-a trecut niciodată prin minte că, aşa cum ei bârfesc pe aproape toată lumea, tot aşa aproape toată lumea bârfeşte pe seama lor. Aceasta e o formă benignă a unei atitudini care, atunci când e exacerbată, duce la mania persecuției. Noi am vrea ca toată lumea să simtă față de noi acea iubire tandră şi acel respect profund pe care noi înşine le simțim față de noi. Nu ne trece prin cap că nu este de aşteptat ca alții să gândească despre noi mai bine decât gândim noi despre ei, iar motivul pentru care acest gând nu ne trece prin cap este că meritele noastre sunt mari şi evidente, pe când cele ale altora, dacă în genere există, sunt vizibile doar pentru un ochi foarte caritabil. Când auzim despre cutare că a spus ceva urât despre noi, pe loc ne revin în amintire nenumăratele prilejuri în care noi ne-am abținut să rostim despre el critici, altminteri cât se poate de îndreptățite şi meritate, şi uităm că a existat şi un amărât moment de neatenție în care am declarat ceea ce credem a fi adevărul despre el. Iată, ne spunem în sinea noastră, răsplata pentru îndelungata indulgență pe care am avut-o față de el. Numai că, din

punctul lui de vedere, conduita noastră arată la fel cum arată conduita sa din punctul nostru de vedere; el nu ştie nimic despre ocaziile în care ne-am abţinut să ne rostim, şi ştie doar de acea ocazie izolată în care am vorbit. Dacă ni s-ar da tuturor puterea magică de a ne citi gândurile unul altuia, îmi închipui că primul efect ar fi că aproape toate prieteniile s-ar destrăma; al doilea efect ar putea fi însă unul cât se poate de salutar, pentru că o lume cu totul lipsită de prieteni ne-ar fi insuportabilă, şi atunci am învăţa să ne îndrăgim reciproc fără a avea nevoie de un văl de iluzii care să ne ascundă faptul că nu ne considerăm unii pe alţii absolut perfecţi. Noi ştim că prietenii noştri îşi au cusururile lor şi totuşi sunt, una peste alta, oameni agreabili şi pe care-i iubim. În schimb, ni se pare intolerabil ca ei să aibă aceeaşi atitudine faţă de noi. Ne aşteptăm ca ei, spre deosebire de restul oamenilor, să creadă că noi nu avem nici un fel de defecte. Când ne vedem nevoiţi să admitem că avem şi noi defecte, luăm acest fapt mult prea în serios. Nimeni n-ar trebui să se considere perfect sau să fie peste măsură de deranjat de faptul că nu este aşa.

Mania persecuţiei îşi are întotdeauna rădăcinile într-o concepţie mult exagerată despre propriile merite. Eu sunt, să zicem, un dramaturg; ar trebui ca tuturor oamenilor nepărtinitori să le fie evident că sunt cel mai strălucit dramaturg al epocii noastre. Cu toate acestea, dintr-un motiv sau altul, piesele mele sunt rareori jucate, iar atunci când sunt, nu prea au succes la public. Care să fie explicaţia acestei stranii stări de lucruri? De bună seamă că directorii, actorii şi criticii s-au coalizat cu toţii, dintr-un motiv sau altul, împotriva mea. Motivul, fireşte, este unul care mie îmi face cinste: am refuzat să mă ploconesc în faţa mărimilor din lumea

teatrului; nu i-am linguşit pe crititici; piesele mele spun verde-n față anumite adevăruri supărătoare pentru cei vizați. Aşa se face că talentul meu ieşit din comun nu beneficiază de recunoaştere.

Mai e apoi inventatorul care n-a izbutit să convingă pe nimeni să examineze meritele invenției sale; fabricanții sunt prinşi mai toți în rutina lor şi nu vor să audă de nici o inovație, iar cei câțiva cu vederi înaintate îşi au angajați inventatorii lor, care se pricep să preîntâmpine intruziunile geniilor neagreate; societățile savante, nu se ştie cum, ori îți rătăcesc manuscrisele, ori ți le înapoiază necitite; indivizii la care apelezi sunt inexplicabil de nesimțitori. Care să fie misterul acestei stări de lucruri? Nu poate fi la mijloc decât existența unei coterii închise, formate din inşi ce vor să-şi împartă între ei laurii obținuți din invenții; unuia care nu aparține acestei coterii nu i se deschide nici o uşă.

Mai e şi omul care are un motiv de nemulțumire real, bazat pe fapte de netăgăduit, dar care generalizează prin prisma experienței sale şi ajunge la concluzia că nenorocul lui oferă cheia înțelegerii universului. El descoperă, să zicem, un lucru scandalos privitor la serviciile secrete, lucru pe care guvernanții au interesul să-l țină ascuns. Omul nu prea izbuteşte să obțină notorietate de pe urma descoperirii sale şi majoritatea oamenilor aparent cumsecade nu vor să mişte un deget pentru a îndrepta răul care pe el îl umple de indignare. Până aici faptele se prezintă aşa cum spune el. Dar eşecurile lui l-au marcat în aşa măsură încât crede că toți oamenii puternici nu se îndeletnicesc cu altceva decât cu ascunderea matrapazlâcurilor prin care au dobândit puterea ce-o dețin. Cazurile de acest fel sunt deosebit de greu de tratat, din pricina adevărului parțial conținut de viziunea

lor; cazul care i-a afectat personal a făcut asupra lor, după cum e şi firesc, o impresie mai puternică decât numărul mult mai mare de incidente şi situații cu care nu au avut în mod nemijlocit de-a face. Aceasta le deformează simțul proporțiilor, făcându-i să acorde o importanță mai mare decât ar merita unor fapte care, probabil, nu sunt tipice, ci excepționale.

O altă victimă des întâlnită a maniei persecuției este un anumit tip de filantrop care necontenit face bine oamenilor împotriva voinței lor şi care este uimit şi scandalizat că ei nu-i exprimă nici un fel de recunoştință. Motivele noastre pentru facerea de bine sunt rareori atât de pure cum ne închipuim. Setea de putere este insidioasă; ea poartă numeroase măşti şi este adesea izvorul plăcerii pe care o simțim atunci când le facem altora ceva ce credem că este bine pentru ei. Nu rareori mai intervine şi un alt element. A face bine unor oameni înseamnă îndeobşte a-i lipsi de câte o plăcere: băutura, jocurile de noroc, trândăvia şi câte altele. Avem de-a face în acest caz cu un element tipic pentru o bună parte din morala socială, anume cu invidia față de cei aflați în postura de a putea săvârşi păcate de la care noi trebuie să ne abținem dacă vrem să păstrăm respectul din partea prietenilor noştri. Cei care votează, să zicem, în favoarea unei legi împotriva fumatului (astfel de legi există sau au existat în mai multe state americane) sunt evident nefumători pe care-i nemulțumeşte plăcerea pe care altora le-o face fumatul. Dacă se aşteaptă cumva ca cei ce până de curând au fost amatori de țigări să alcătuiască o delegație care să vină să le mulțumească pentru că i-au scăpat de acest odios viciu, e posibil să fie dezamăgiți. Atunci le poate încolți în minte gândul că şi-au închinat viața binelui public şi că aceia care

ar avea cele mai multe motive să le mulțumească pentru activitățile lor binefăcătoare se arată cel mai puțin animați de sentimente de recunoștință.

O atitudine de același fel se întâlnea odinioară la doamne față de servitoarele la a căror moralitate vegheau. În prezent însă, problema servitorilor a devenit atât de acută încât această formă de a purta de grijă fetelor-în-casă se întâlnește mai puțin frecvent.

Același gen de lucruri se petrece și în sferele înalte ale politicii. Omul de stat care treptat a concentrat toată puterea în mâinile sale spre a putea duce la îndeplinire înaltele și nobilele țeluri ce l-au făcut să renunțe la comoditate și să intre în arena vieții publice este uimit de ingratitudinea oamenilor atunci când se întorc împotriva lui. Nu-i trece niciodată prin minte că munca pe care o face ar putea să nu aibă defel ca motivație binele public sau că activitățile sale ar putea fi inspirate, fie și într-o măsură neînsemnată, de plăcerea de a deține controlul asupra a ceea ce se petrece în comunitatea pe care o guvernează. Frazele care se obișnuiește să fie rostite de la tribună și scrise în presa de partid au ajuns, treptat, să-i pară a exprima adevăruri, iar retorica partizană să fie luată de el drept o analiză nepărtinitoare. Dezgustat și deziluzionat, el se retrage din lume după ce lumea s-a retras din el, și regretă de a fi încercat să-și asume o sarcină atât de ingrată cum este urmărirea binelui public.

Aceste exemple ilustrative sugerează patru maxime generale care, dacă oamenii s-ar pătrunde îndeajuns de adevărul lor, ar putea fi o bună profilaxie pentru mania persecuției. Prima: motivele tale nu sunt întotdeauna atât de altruiste cum ți se par ție. A doua: nu-ți supraestima meritele. A treia: nu te aștepta ca alții să manifeste față de tine la fel de mult

interes cum manifeşti tu însuţi. Şi a patra: nu-ţi închipui că oamenii, în majoritatea lor, se gândesc atât de mult la tine încât să dorească în mod special să te persecute. Voi spune acum, pe rând, câteva cuvinte despre fiecare din ele.

Suspectarea propriilor motive este necesară mai ales în cazul filantropilor şi al persoanelor cu funcţii executive; astfel de persoane au o viziune despre cum ar trebui să arate lumea sau o parte a acesteia şi simt – uneori pe drept, alteori pe nedrept – că prin înfăptuirea viziunii lor vor aduce binefaceri lumii sau unei părţi din ea. Ei nu înţeleg însă îndeajuns că indivizii afectaţi de acţiunile lor au, fiecare în parte, un drept egal la o viziune proprie despre cum ar trebui să arate lumea. Un om de tipul celor din aparatul executiv este absolut convins că viziunea sa este corectă şi că orice viziune contrară ei este greşită. Însă certitudinea sa subiectivă nu constituie defel o dovadă că el are în mod obiectiv dreptate. În plus, credinţa sa nu este, de foarte multe ori, decât un paravan al plăcerii pe care i-o produce contemplarea schimbărilor produse de el. Iar alături de dorinţa de putere, mai e un motiv, şi anume vanitatea, care acţionează puternic în astfel de cazuri. Idealistul generos care candidează pentru un loc în parlament – în această chestiune vorbesc din experienţă – este contrariat de cinismul electoratului care presupune că dânsul nu doreşte decât fala de a putea adăuga numelui său literele „M.P."* După ce lupta electorală ia sfârşit şi individul în cauză are răgazul să gândească, îi trece prin cap şi că, la urma urmei, s-ar putea ca alegătorul cinic să aibă dreptate. Idealismul face ca nişte motive simple să se înfăţişeze în travestiuri bizare, astfel că oamenilor noştri

* Member of Parliament (engl.), parlamentar. (*N.t.*)

publici nu le strică să aibă şi un pic de cinism realist. Morala tradiţională predică un grad de altruism de care firea umană nu prea e capabilă, iar cei ce se mândresc cu virtutea lor îşi închipuie adesea că întrupează acest ideal de neatins. Imensa majoritate a acţiunilor, chiar şi la persoanele cele mai nobile, are la bază motive egoiste, ceea ce, de altminteri, nici nu este un lucru regretabil, dat fiind că, dacă n-ar fi aşa, specia umană n-ar putea supravieţui. Un om care şi-ar cheltui timpul purtând de grijă ca alţii să aibă ce mânca, dar uitând să mănânce şi el, ar pieri. El ar putea, fireşte, să nu mănânce decât atât cât să aibă energia necesară pentru a se lansa din nou în bătălia împotriva răului, dar e îndoielnic că hrana consumată din acest motiv ar putea fi în mod adecvat digerată, căci salivaţia ar fi atunci insuficient stimulată. Este, aşadar, mai bine ca un om să mănânce pentru că mâncarea îi face plăcere, decât ca timpul rezervat meselor să fie inspirat exclusiv de grija pentru binele public.

Ceea ce e valabil pentru mâncat este valabil şi pentru orice altceva. Orice se cuvine să facem nu poate fi făcut cum trebuie fără să existe în noi o pornire spontană în acest sens, iar aceasta e greu să existe fără un motiv sau altul care ţine de respectul de sine. Din acest punct de vedere, eu aş include printre astfel de motive şi pe cele care privesc persoanele cu care avem legături biologice, cum ar fi impulsul de a ne apăra soţia şi copiii împotriva inamicilor. Această doză de altruism este o parte componentă a firii umane normale, pe când doza pe care o predică etica convenţională nu este aşa şi nu se întâlneşte cu adevărat decât în foarte rare cazuri. Oamenii care doresc să aibă o părere înaltă despre propria lor excelenţă morală trebuie, aşadar, să se convingă pe ei înşişi că au atins un grad de altruism pe care este foarte

improbabil să-l fi atins, ceea ce face ca aspirația la sfințenie să fie nu o dată însoțită de o autoamăgire ce duce lesne la mania persecuției.

Cea de-a doua dintre cele patru maxime ale noastre, potrivit căreia nu se cade să-ți supraestimezi propriile merite, este cuprinsă, întrucât privește morala, în cele spuse deja. Dar nici alte merite decât cele morale nu trebuie supraestimate. Dramaturgul ale cărui piese nu se bucură de succes trebuie să examineze cu calm ipoteza că piesele sale sunt proaste; nu trebuie să respingă din start această ipoteză ca pe una evident nesustenabilă. Dacă constată că ea se potrivește cu faptele, ar trebui, ca un filozof inductiv, să o adopte. E adevărat că au existat în istorie cazuri de merit nerecunoscut, dar ele sunt cu mult mai puțin numeroase decât cazurile de recunoaștere a lipsei de merit. Dacă un om este un geniu pe care epoca sa nu-l recunoaște ca atare, el e pe deplin îndreptățit să stăruie pe linia sa în ciuda lipsei de recunoaștere. În schimb, dacă este o persoană netalentată dar plină de orgoliu, ar face bine să nu stăruie. N-ai cum să știi căreia din aceste două categorii îi aparții dacă ești stăpânit de impulsul de a produce capodopere nerecunoscute. Dacă aparții uneia din cele două categorii, stăruința ta va fi eroică; dacă aparții celeilalte, va fi grotescă. La o sută de ani după ce vei fi murit, se va putea lămuri din care categorie ai făcut parte. Până atunci însă, există un test, nu neapărat infailibil, aplicabil atunci când tu te crezi un geniu, iar prietenii tăi bănuiesc că nu ești. Iată în ce constă acest test: creezi, cumva, pentru că simți o nevoie irezistibilă de a exprima anumite idei sau sentimente, ori ești animat doar de dorința de a fi aplaudat? La adevăratul artist, dorința de a fi aplaudat, deși de obicei prezentă și intensă, este secun-

dară, în sensul că artistul caută să producă o operă de un anumit fel şi speră că această operă ar putea beneficia de aplauze, însă nu-şi va modifica stilul nici dacă nu are deloc parte de aplauze. Pe când omul pentru care motivul de căpetenie este dorința de a fi aplaudat nu are înăuntrul său forța care să-l îndemne stăruitor spre un anumit fel de a se exprima, drept care ar putea la fel de bine să creeze lucrări de un fel total diferit. Un asemenea om, dacă nu izbuteşte să câştige aplauze prin arta sa, ar face mai bine să se lase de ea. Şi, vorbind mai general, oricare ți-ar fi linia în viață, dacă constați că alții nu-ți prețuiesc aptitudinile la fel de mult ca tine, nu fi prea sigur că greşeala e de partea lor. Altminteri poți aluneca lesne în credința că există o conspirație care urmăreşte să împiedice recunoaşterea meritelor tale, iar această credință va fi aproape sigur pentru tine o sursă de nefericire. Recunoaşterea că nu eşti înzestrat cu calități atât de eminente cum ai sperat poate fi pe moment mai dureroasă, dar va fi o durere care are un sfârşit, după care o viață fericită devine din nou posibilă.

Cea de a treia maximă a noastră era să nu te aştepți la prea mult din partea celorlalți. Mai demult, doamnele bolnăvicioase sperau de obicei ca măcar una din fiicele lor să se sacrifice total îndeplinind oficiul de infirmieră, până într-acolo încât să renunțe la a se căsători. Asta echivalează cu a aştepta din partea altora un grad de altruism care e potrivnic rațiunii, deoarece paguba pentru altruist este mai mare decât câştigul pentru egoist. În toate relațiile tale cu alți oameni, îndeosebi cu cei ce-ți sunt cei mai apropiați şi mai dragi, este important, şi nu întotdeauna uşor, să nu uiți că ei văd viața din propriul lor unghi şi aşa cum aceasta afectează propriul lor eu, nu din unghiul tău şi aşa cum îl afectează pe al

tău. De la nimeni nu trebuie aşteptat să distorsioneze liniile propriei lui vieţi de dragul unui alt individ. Câteodată se întâmplă să existe o afecţiune atât de puternică încât până şi cele mai mari sacrificii devin fireşti, însă, dacă ele nu sunt fireşti, nu trebuie făcute şi nimeni nu trebuie considerat blamabil pentru motivul că nu le face. De foarte multe ori, o conduită a cuiva pe care oamenii o deploră nu-i altceva decât reacţia sănătoasă a egoismului natural faţă de rapacitatea acaparatoare a unei persoane al cărei eu se întinde peste hotarele normale.

Cea de-a patra maximă pe care am enunţat-o priveşte înţelegerea faptului că alţii petrec mai puţin timp gândind despre tine decât o faci tu însuţi. Insul care suferă de mania persecuţiei îşi închipuie că tot felul de oameni, care de fapt îşi au propriile lor îndeletniciri şi interese, nu fac altceva, dimineaţa, la prânz şi seara, decât să urzească ceva împotriva lui. În mod asemănător, victima relativ sănătoasă a maniei persecuţiei vede în tot felul de acţiuni o referire la ea, care este de fapt inexistentă. Această idee, fireşte, îi flatează vanitatea. Dacă cel în cauză ar fi o personalitate destul de mare, ea ar putea fi adevărată. Acţiunile guvernului britanic timp de mulţi ani au avut ca ţel dominant zădărnicirea planurilor lui Napoleon. Atunci însă când o persoană care nu este deosebit de importantă îşi imaginează că alţii se frământă în mod special în legătură cu ea, acea persoană se află pe drumul ce duce la alienare. Ţii, să zicem, o alocuţiune la un dineu public. Fotografiile unora din ceilalţi vorbitori apar în ziare, iar a ta nu. Care să fie explicaţia? De bună seamă, nu că ceilalţi vorbitori au fost consideraţi mai importanţi, ci că editorii respectivelor ziare au dat ordine ca dumneata să fii ignorat. Şi de ce au dat asemenea ordine? În mod evident,

pentru că se tem de tine, din pricina marii tale importanțe. Şi iată cum nepublicarea pozei tale este transformată din desconsiderare într-un subtil compliment. Numai că autoamăgirile de acest fel n-au cum să conducă la o fericire durabilă. În adâncul sufletului, vei şti că lucrurile stau altfel, iar pentru a-ți ascunde asta pe cât posibil, trebuie să născoceşti ipoteze din ce în ce mai fanteziste. Sforțarea făcută pentru a le crede va genera înăuntrul tău o tot mai mare tensiune. Şi, pe deasupra, întrucât presupun credința că eşti obiectul unei ostilități larg răspândite, ele îți vor susține respectul față de tine însuți doar cu prețul sentimentului foarte chinuitor că te afli în răspăr cu lumea. Nici o satisfacție bazată pe autoamăgire nu e trainică şi, oricât de neplăcut ar putea fi adevărul, este mai bine să-l înfrunți o dată pentru totdeauna, să te obişnuieşti cu el şi să-ți construieşti în continuare viața în conformitate cu el.

9
Frica de opinia publică

Foarte puțini oameni pot fi fericiți dacă întregul lor mod de viață și viziunea lor despre lume nu se bucură de aprobarea celor cu care au relații sociale și, în particular, a celor cu care trăiesc laolaltă. Printre particularitățile comunităților moderne se numără și aceea de a fi împărțite în grupuri ce diferă profund între ele prin moravuri și credințe. Această stare de lucruri debutează odată cu Reforma, ori, mai degrabă, ar trebui să spunem, cu Renașterea, și de atunci încoace a devenit din ce în ce mai pronunțată. Au existat protestanții și catolicii, pe care-i despărțeau nu doar teologiile respective, ci și numeroase aspecte mai practice. Au existat aristocrații, care îngăduiau diverse moduri de acțiune ce nu erau tolerate în mediile burgheze. Apoi au venit la rând cei cu vederi liberale, numiți „latitudinari", și liber-cugetătorii care nu recunoșteau îndatoririle observanței religioase. În zilele noastre, pe tot continentul european există o falie profundă între socialiști și ceilalți, care străbate nu doar viața politică, ci aproape orice sector al vieții. În țările anglofone, există numeroase diviziuni de acest fel. În unele grupuri arta e admirată, pe când în altele se crede că ea vine de la Satana, în orice caz, cea modernă. În unele cercuri devotamentul față de imperiu constituie virtutea supremă, în altele e considerat un viciu,

în altele, iarăşi, o stupizenie. Oamenii care împărtăşesc morala convenţională consideră adulterul drept un delict dintre cele mai grave, pe când mari sectoare ale populaţiei îl consideră scuzabil, de nu cumva şi efectiv lăudabil. Printre catolici divorţul e total interzis, în timp ce majoritatea necatolicilor îl acceptă ca pe un necesar paliativ al vieţii conjugale.

Din pricina acestor deosebiri de vederi, o persoană cu anumite gusturi şi convingeri ar putea să se simtă practic proscrisă câtă vreme trăieşte înăuntrul unui grup, pe când într-un altul ar fi acceptată ca o fiinţă umană cât se poate de la locul ei. Iată unde-şi are obârşia o foarte mare parte din nefericire, îndeosebi printre tineri. Un tânăr sau o tânără se molipsesc de câte o idee ce pluteşte în aer, dar descoperă că acea idee este anatemizată în mediul particular în care el sau ea trăieşte. Celor tineri poate uşor să li se pară că mediul cu care sunt familiarizaţi ar fi reprezentativ pentru întreaga lume. Le vine greu să creadă că într-un alt loc sau într-un alt grup social, nişte vederi pe care ei nu îndrăznesc să le mărturisească, de teama de a nu fi consideraţi peste măsură de perverşi, ar fi acceptate drept nişte banale locuri comune. Astfel, din pricina necunoaşterii lumii, oamenii îndură tot felul de suferinţe inutile, câteodată numai în tinereţe, dar nu rareori şi de-a lungul întregii vieţi. Această izolare nu este doar o sursă de suferinţe, ci este şi cauza unei mari risipe de energie în străduinţa nenecesară de a-şi păstra independenţa de spirit faţă de un mediu ostil, iar în nouăzeci şi nouă de cazuri dintr-o sută generează un anumit preget de a trage din idei toate concluziile ce decurg logic din ele. Surorile Brontë n-au întâlnit niciodată vreo persoană sufleteşte înrudită decât după ce cărţile lor au fost publicate. Lucrul acesta nu a afectat-o pe Emily, care era o fire eroică şi un suflet nobil, dar

cu siguranță a afectat-o pe Charlotte, care, în ciuda talentelor ei, a păstrat mereu, într-o mare măsură, o viziune de guvernantă. Blake, la fel ca Emily Brontë, a trăit într-o extremă izolare psihică, dar, tot asemeni ei, a fost îndeajuns de puternic pentru a depăşi efectele rele ale acestei izolări, deoarece nu s-a îndoit niciodată că el avea dreptate, iar criticii lui greşeau. Atitudinea lui față de opinia publică o găsim exprimată în următoarele versuri:

„Singurul om din câți am cunoscut
De care să nu-mi fie aproape greață
A fost Fuseli*: turc şi evreu pe față.
Iubiți creştini, fie-vă deci povață!"

Dar nu mulți posedă atâta forță în viața lor lăuntrică. Pentru aproape toată lumea, un anturaj înțelegător e o condiție necesară a fericirii. Pentru majoritatea oamenilor, fireşte, anturajul pe care se întâmplă să-l aibă în viață este aşa. Ei asimilează în tinerețe prejudecățile curente şi se adaptează instinctiv la credințele şi obiceiurile pe care le observă în jur. Pentru o minoritate considerabilă, însă, din care fac parte practic toți oamenii de oarecare valoare intelectuală sau artistică, această atitudine de aliniere pasivă este imposibilă. Bunăoară, un om născut într-un orăşel de provincie se vede încă din fragedă tinerețe înconjurat de ostilitate față de orice este necesar desăvârşirii spirituale. Dacă vrea să citească scrieri serioase, alți băieți îl vor dispreţui, iar dascălii îi vor spune că astfel de scrieri produc tulburare sufletească.

* Henry Fuseli (1741–1825), pictor şi autor de scrieri despre artă, englez de origine elvețiană. (*N.t.*)

Dacă se arată iubitor de artă, cei de vârsta lui îl vor considera un efeminat, iar apropiații mai vârstnici îl vor considera imoral. Dacă-şi doreşte o carieră, oricât de respectabilă, dar rar întâlnită în cercul căruia îi aparține, i se va spune că vrea să parvină şi că ceea ce a fost bun pentru tatăl său s-ar cădea să fie bun şi pentru el. Dacă manifestă o atitudine cât de cât critică față de părerile părinților săi în materie de religie sau față de afilierea lor politică, e probabil să aibă parte de mari neplăceri. Din toate aceste motive, pentru majoritatea tinerilor şi tinerelor foarte dotați, adolescența este o perioadă de mare nefericire. Pentru colegii lor de generație mai mediocri, adolescența poate fi o perioadă de voioşie şi de bună dispoziție; ei însă îşi doresc ceva mai serios, ceva ce nu pot găsi în mediul social în care întâmplarea i-a făcut să se nască, nici printre oamenii mai vârstnici, nici printre cei de-o seamă cu ei.

Când astfel de tineri se duc să urmeze facultăți, există probabilitatea ca acolo să întâlnească suflete afine şi astfel să se bucure de câțiva ani de intensă fericire. Dacă sunt norocoşi, izbutesc, la terminarea studiilor, să obțină un loc de muncă unde să mai aibă încă posibilitatea de a-şi alege colaboratori cu care să găsească apropieri sufleteşti. Un om inteligent care trăieşte într-un oraş mare, precum Londra sau New York, de obicei reuşeşte să găsească un cerc de oameni în care să nu fie nevoit să se poarte forțat sau ipocrit. Dacă însă serviciul îl obligă să trăiască într-o localitate mai mică şi îndeosebi dacă e nevoit să dobândească respectul din partea oamenilor obişnuiți, cum se întâmplă, spre exemplu, cu un medic sau un avocat, s-ar putea să trebuiască de-a lungul întregii vieți să fie silit să-şi ascundă adevăratele lui gusturi şi convingeri față de majoritatea persoanelor cu care se

întâlneşte pe parcursul unei zile. Lucrul acesta se petrece în special în America, din pricina vastităţii teritoriului. În cele mai neverosimile locuri, în nord, sud, est şi vest, întâlneşti indivizi solitari care ştiu din cărţi că există locuri unde nu s-ar simţi însinguraţi, dar care n-au nici o şansă să trăiască în astfel de locuri şi n-au decât extrem de rar prilejuri de a conversa cu câte cineva aflat sufleteşte pe aceeaşi lungime de undă. Fericirea reală este în astfel de împrejurări cu neputinţă pentru cei ce nu au anvergura unor Blake sau Emily Brontë. Pentru a deveni posibilă, trebuie să fie găsită o cale de a evita sau măcar diminua tirania opiniei publice, şi o posibilitate ca membrii respectivei minorităţi inteligente să ajungă să se cunoască şi să se bucure unii de compania altora.

În destul de multe cazuri, timiditatea excesivă agravează situaţia celui în cauză. Opinia publică este întotdeauna mai tiranică faţă de cei care în mod evident se tem de ea, decât faţă de cei care se arată indiferenţi la ce spune ea. Un câine latră mai tare şi se repede mai abitir să muşte atunci când nişte oameni au frică de el, decât atunci când aceştia nu-l bagă în seamă, iar gloata umană are şi ea ceva din această caracteristică. Dacă arăţi că ţi-e frică de ea, abia că-i stârneşti agresivitatea, pe când dacă-i arăţi indiferenţă, începe să se îndoiască de propria-i putere şi atunci mai degrabă te va lăsa în pace. Nu mă gândesc, fireşte, la forme extreme de sfidare. Dacă în districtul londonez Kensington împărtăşeşti vederi care sunt curente în Rusia, sau în Rusia vederi care sunt curente în Kensington, trebuie să accepţi consecinţele. Eu vorbesc nu despre asemenea extreme, ci despre abaterile mult mai anodine de la convenţiile încetăţenite, cum ar fi o vestimentaţie mai neobişnuită sau neapartenenţa la cutare biserică, sau neabţinerea de la lectura unor cărţi inteligente.

Asemenea abateri, dacă sunt făcute nu în mod sfidător, ci spontan, cu naturalețe și umor, vor ajunge să fie tolerate și în cea mai tradiționalistă societate. Există și posibilitatea ca treptat să capeți un renume de nebun patentat, căruia i se îngăduie și lucruri ce în cazul altor oameni ar fi considerate de neiertat. Importantă, în toate acestea, este mai ales o anume blândețe și bunăvoință. Oamenii care țin la respectarea convențiilor devin ostili în bună măsură pentru că văd în nesocotirea acestora ceva ca o critică la adresa lor înșiși. Ei vor trece cu vederea multe gesturi neconvenționale la un om care se arată destul de prietenos și de larg la suflet încât până și cei mai proști să-și dea seama că nu-i e aminte să-i critice pe ei.

Această metodă de evitare a blamului celor din jur nu poate da însă rezultate în cazul multora dintre cei ale căror gusturi și opinii nasc antipatii între ei și mulțime. Lipsa de simpatie din partea lor îi face nesuferiți și îi împinge la o atitudine bătăioasă, chiar dacă pe față se poartă convențional sau izbutesc să evite orice confruntare dură. Oamenii care nu agreează convențiile grupului din care fac parte sunt, de aceea, îndeobște, incomozi, irascibili și lipsiți de acea bună dispoziție molipsitoare. Aceiași oameni, dacă ar fi mutați într-un alt mediu social, unde modul lor de a fi nu e considerat aberant, se pare că ar putea să-și schimbe total caracterul. Din niște inși gravi, temători și retractili, ar putea deveni veseli și încrezători în ei înșiși; din inși rigizi și arțăgoși, ar putea deveni abordabili și degajați; din egotiști, ar putea deveni sociabili și extravertiți.

Așadar, oriunde este posibil, tinerii care se află în dizarmonie cu mediul social înconjurător ar trebui, atunci când își aleg profesia, să caute una care să le ofere șansa unui anturaj

apropiat sufleteşte, chiar dacă asta ar antrena o importantă pierdere în materie de venit. De multe ori ei nici nu sunt conştienţi de o asemenea posibilitate, dat fiind că nu au despre lume decât cunoştinţe foarte limitate şi-şi pot lesne închipui că prejudecăţile cu care au ajuns să se obişnuiască acasă se întâlnesc peste tot. Sub acest aspect, oamenii mai vârstnici ar trebui să fie în stare să-i ajute într-o măsură însemnată pe cei tineri, pentru că aici e esenţial să ai o bogată experienţă a convieţuirii cu oamenii.

În prezent, când psihanaliza a câştigat teren, multă lume îşi închipuie că dacă o persoană tânără nu se află în armonie cu cei din jur, cauza rezidă invariabil în vreo tulburare de ordin psihic. Mie acest mod de gândire mi se pare total greşit. Să presupunem, bunăoară, că o persoană tânără are părinţi care cred că teoria evoluţiei e un lucru rău. Într-un astfel de caz nu e nevoie decât de inteligenţă pentru ca între acea persoană şi părinţii ei să apară dezacorduri. Lipsa de armonie cu anturajul este, fireşte, un lucru neplăcut, dar nu dintre cele care să trebuiască evitate cu orice preţ. Acolo unde anturajul este neinteligent, stăpânit de prejudecăţi sau crud, a fi în răspăr cu el e un lucru lăudabil. Iar într-o anumită măsură, astfel de caracteristici se întâlnesc în aproape orice mediu social. Galilei şi Kepler aveau „idei primejdioase“ (cum se zice în Japonia), ceea ce e cazul şi cu majoritatea oamenilor inteligenţi din zilele noastre. Nu-i de dorit ca sentimentul solidarităţii sociale să fie atât de dezvoltat încât să-i facă pe oameni să prindă frică de ostilitatea socială pe care opiniile lor ar putea s-o stârnească. Ceea ce-i de dorit este de a se găsi modalităţi ca această ostilitate să scadă şi să-şi piardă din eficienţă cât mai mult posibil.

În lumea modernă, partea cea mai importantă a acestei probleme apare în tinerețe. Un om, odată lansat într-o profesie ce i se potriveşte şi stabilit într-un mediu prielnic, poate în majoritatea cazurilor să nu aibă parte de persecuție socială, însă, câtă vreme este tânăr şi calitățile sale n-au fost încă puse la încercare, nu este exclus să se afle la discreția unor ignoranți care se cred capabili să emită judecăți în chestiuni despre care nu ştiu nimic şi pe care-i deranjează sugestia că un om atât de tânăr ar şti mai mult decât ei, cu toată experiența lor de viață. Mulți dintre cei ce până la urmă au scăpat de tirania ignoranței au trebuit până atunci să ducă o luptă atât de grea şi să sufere represalii vreme atât de îndelungată, încât finalmente au ajuns înăcriți şi cu energia diminuată. Există o doctrină consolatoare potrivit căreia geniul îşi va croi drum în orice condiții, şi pe temeiul acestei doctrine mulți oameni consideră că persecutarea unui tânăr talent nu poate face prea mult rău. În realitate, nu avem nici un temei de a accepta această doctrină. Ea este aidoma teoriei că orice crimă este până la urmă dată în vileag. Evident că toți criminalii pe care-i cunoaştem au fost descoperiți, dar cine ştie câți vor fi fiind cei despre care nu s-a aflat niciodată nimic? Tot aşa, oamenii de geniu despre care am auzit au triumfat împotriva împrejurărilor potrivnice, dar asta nu ne dă temei să presupunem că n-au existat nenumărați alții care au sucombat în tinerețe. Şi apoi, nu este vorba numai de genii, ci şi de talente, care sunt la fel de necesare comunității. Şi nu e vorba doar de a ieşi la liman cum-necum, ci de a o face cu sufletul neînrăit şi cu energia neîmpuținată. Din toate aceste motive, drumul tinerilor nu trebuie îngreuiat peste măsură.

Este dezirabil ca cei vârstnici să trateze cu respect dorințele tinerilor, dar nu este dezirabil ca tinerii să trateze cu respect dorințele vârstnicilor. Motivul e simplu, şi anume acela că în ambele cazuri este în joc viața tinerilor, nu cea a vârstnicilor. Când tinerii încearcă să reglementeze viețile celor vârstnici, de pildă împotrivindu-se recăsătoririi unui părinte rămas văduv, ei greşesc în aceeaşi măsură ca şi vârstnicii care încearcă să reglementeze viețile tinerilor. Vârstnicii şi tinerii deopotrivă, odată ajunşi la vârsta discernământului, au dreptul să opteze singuri şi, la o adică, să greşească. Tinerii greşesc dacă în vreo chestiune vitală cedează presiunii celor vârstnici. Să presupunem, bunăoară, că vrei dă te faci actor, respectiv actriță, şi că părinții se opun dorinței tale, fie pe temeiul că actoria e o îndeletnicire imorală, fie pe temeiul că este socialmente inferioară. Ei pot face tot soiul de presiuni: pot spune că te vor dezmoşteni dacă le nesocoteşti poruncile; pot spune că peste câțiva ani vei regreta cu siguranță; îți pot invoca puzderie de exemple oribile de tineri care au avut nesăbuința de a face ceea ce ai de gând să faci acum şi, drept urmare, au sfârşit-o rău. S-ar putea, fireşte, ca părinții să aibă dreptate gândind că actoria e o profesie ce nu ți se potriveşte; s-ar prea putea să nu ai talent actoricesc sau să ai o voce dezagreabilă. Însă, dacă lucrurile stau aşa, o vei afla curând singur de la oameni de teatru şi vei avea tot timpul să alegi o altă carieră. Argumentele părinților nu trebuie să conteze drept un temei suficient pentru a nu face încercarea. Dacă, în ciuda a tot ce spun ei, îți duci intenția la îndeplinire, ei se vor împăca curând cu situația, mult mai curând chiar decât îți închipui sau îşi închipuie ei. În schimb, dacă vei constata că opiniile celor de meserie îți sunt nefavorabile, situația e alta, pentru că

opiniile profesioniştilor trebuie întotdeauna tratate cu respect de către începători.

Eu consider că, în general, lăsând deoparte opinia experților, oamenii țin prea mult cont de opiniile altora, atât în chestiuni majore, cât şi în cele mai mărunte. Opinia publică trebuie, de regulă, respectată în măsura în care acest lucru este necesar pentru a nu muri de inaniție sau a nu ajunge în închisoare, dar orice trece dincolo de asta este o supunere de bunăvoie față de o tiranie nejustificată şi este de natură să dăuneze în fel şi chip fericirii. Să luăm, spre exemplu, problema cheltuirii banilor. Foarte mulți oameni îşi cheltuie banii în moduri total diferite de cele la care i-ar îndemna gusturile lor naturale, numai pentru că simt că respectul din partea semenilor depinde de faptul că au o maşină scumpă şi că pot oferi mese cu mâncăruri rafinate. În realitate, orice om care în mod evident şi-ar putea permite să aibă o maşină de lux, dar care preferă sincer să călătorească sau să aibă o bibliotecă valoroasă, va fi până la urmă mult mai respectat decât dacă s-ar comporta exact la fel ca toată lumea. Este, fireşte, fără rost să disprețuieşti în mod deliberat opinia publică; şi acesta e, de fapt, un mod de a te afla sub dominația ei, deşi unul de-a-ndoaselea. În schimb, indiferența sinceră față de ea este deopotrivă un semn de tărie şi o sursă de fericire. Iar o societate formată din bărbați şi femei care nu se pliază excesiv la convenții este mult mai interesantă decât una în care toată lumea se poartă la fel. Acolo unde caracterul fiecărei persoane poartă marca individualității acesteia, deosebirile dintre tipuri se mențin, şi atunci merită să cunoşti noi oameni, pentru că ei nu vor fi simple cópii ale celor pe care deja îi cunoşti. Acesta a fost unul din avantajele aristocrației, deoarece, acolo unde statutul depindea de naştere,

erau îngăduite comportamente neconformiste. În lumea de astăzi pierdem încetul cu încetul această sursă de libertate socială, astfel că a devenit dezirabil să ne dăm seama cât mai limpede de pericolele uniformității. Nu susțin că oamenii ar trebui anume să se comporte excentric, ceea ce e la fel de neinteresant ca şi alinierea la convenții. Vreau să spun doar că oamenii trebuie să se poarte cu naturalețe şi să dea curs înclinațiilor lor spontane în măsura în care acestea nu sunt în mod vădit antisociale.

În lumea de astăzi, datorită iuțelii cu care se pot deplasa, oamenii sunt mai puțin dependenți ca odinioară de vecinii lor cei mai apropiați geografic. Cei care au maşini pot considera vecină orice persoană care trăieşte la câteva zeci de kilometri distanță. Ei au, aşadar, posibilități mult mai mari decât aveau oamenii altădată de a-şi alege pe cei a căror companie o doresc. Într-o regiune foarte populată, un om trebuie să se simtă foarte nefericit dacă nu poate găsi suflete afine pe o rază de câteva zeci de kilometri. Ideea că trebuie să-ți cunoşti vecinii din imediata apropiere a cam dispărut în marile centre urbane, dar se mai păstrează întrucâtva în oraşele mici şi la țară. Această idee a devenit desuetă, deoarece nu-i nevoie să-ți faci anturaj din vecinii imediați. Devine din ce în ce mai mare posibilitatea de a-ți alege anturajul pe temeiul unor afinități sufleteşti şi nu pe cel al proximității spațiale. Fericirea este promovată prin asocierea între persoane cu gusturi şi opinii similare. Este de aşteptat ca pe viitor contactele sociale să se dezvolte din ce în ce mai mult în această direcție şi se poate spera că, pe această cale, singurătatea de care suferă în prezent atât de mulți oameni neconformişti să se diminueze treptat până aproape de dispariție. Aceasta va spori, fără îndoială, fericirea lor, dar va

diminua totodată plăcerea sadică pe care le-o procură în prezent conformiştilor faptul de a-i putea trata discreționar pe neconformişti. Eu unul nu cred însă că această plăcere face parte dintre cele de a căror păstrare ar trebui să ne pese prea mult.

Frica de opinia publică, aidoma oricărei alte frici, este apăsătoare şi blochează creşterea. Este greu să dobândeşti cât de cât o statură dacă acest gen de frică rămâne puternic, şi este cu neputință să câştigi acea libertate de spirit în care constă adevărata fericire, căci pentru fericire este esențial ca modul nostru de viață să izvorască din propriile noastre impulsuri profunde, şi nu din gusturile şi dorințele accidentale ale celor care din întâmplare ne sunt vecini sau chiar rude. Frica față de vecinii imediați s-a diminuat, cu siguranță, de la o vreme, dar a apărut în schimb un nou gen de frică, pe care am putea-o numi frica de gura presei. Aceasta e la fel de înfricoşătoare ca orice era legat de vânătoarea de vrăjitoare din Evul Mediu. Când ziarele îşi pun în gând să transforme în țap ispăşitor vreo persoană posibil cu totul anodină, rezultatele pot fi de-a dreptul cumplite. Din fericire, aceasta e deocamdată o soartă de care majoritatea oamenilor sunt feriți datorită obscurității lor, dar, cum publicitatea îşi tot perfecționează metodele, această nouă formă de persecuție socială va constitui pe viitor un pericol din ce în ce mai mare. Chestiunea e mult prea gravă pentru a putea fi tratată cu dispreț de către individul care-i cade victimă, şi orice s-ar putea crede despre marele principiu al libertății presei, consider că ar trebui trasate linii de demarcație mai nete decât cele existente în legile actuale privind calomnia şi că ar trebui interzis tot ceea ce face de nesuportat viața pentru indivizii inocenți, chiar dacă s-ar întâmpla ca aceştia să fi făcut

sau spus lucruri care, prezentate malițios, le pot aduce un prost renume. Unicul remediu sigur pentru acest flagel este însă creşterea toleranței din partea publicului. Iar cea mai bună cale de creştere a toleranței constă în sporirea numărului de indivizi care se bucură de fericire veritabilă şi, ca atare, nu-şi află principala plăcere în a pricinui suferințe semenilor.

Partea a doua
CAUZELE FERICIRII

10
Mai este posibilă fericirea?

Până aici am discutat despre omul nefericit; ne rămâne acum sarcina mai plăcută de a ne ocupa de cel fericit. Din convorbirile cu unii dintre prietenii mei şi din cărţile lor aproape că ajunsesem la concluzia că în lumea de astăzi fericirea a devenit o imposibilitate. Constat totuşi că prin introspecţie, călătorii peste hotare şi conversaţii cu grădinarul meu, această viziune tinde să se risipească. Despre nefericirea prietenilor mei literaţi am vorbit într-unul din capitolele precedente; în cel de faţă vreau să zăbovesc asupra oamenilor fericiţi pe care i-am întâlnit în decursul vieţii.

Fericirea e de două feluri, deşi, fireşte, există şi grade intermediare. Cele două feluri pe care le am în vedere pot fi caracterizate ca fiind simplă şi, respectiv, fantezistă; sau animală şi, respectiv, spirituală; sau a inimii şi, respectiv, a minţii. Care dintre aceste denumiri se recomandă a fi aleasă depinde, fireşte, de teza ce urmează a fi dovedită. Deocamdată, nu mă preocupă să dovedesc vreo teză, ci doar să descriu. Poate că modul cel mai simplu de a descrie diferenţa dintre cele două feluri de fericire este de a spune că una este la îndemâna oricărei fiinţe umane, iar cealaltă, doar a celor ce ştiu să citească şi să scrie. Când eram copil, am cunoscut un bărbat al cărui chip radia de fericire şi a cărui ocupaţie era cea

de săpător de fântâni. Era de o înălțime impunătoare și avea o musculatură incredibilă; nu cunoștea cititul, nici scrisul, iar când, în 1885, a obținut dreptul de a vota la alegerile generale, a fost pentru prima dată când a aflat de existența unei instituții numite parlament. Fericirea sa nu provenea din surse intelectuale; nu se baza pe credința în dreptul natural sau în perfectibilitatea speciei umane, pe proprietatea publică asupra utilităților publice, pe biruința finală a adventiștilor de ziua a șaptea sau pe vreun alt crez pe care intelectualii îl consideră indispensabil pentru a se putea bucura de viață. Se baza, pur și simplu, pe vigoarea fizică, pe capacitatea de a munci și pe biruirea obstacolelor pe care i le crea solul stâncos. De același soi este și fericirea grădinarului meu; el duce un război nesfârșit cu iepurii de casă, despre care vorbește la fel cum Scotland Yard-ul vorbește despre bolșevici; îi consideră prefăcuți, uneltitori și cruzi și este de părere că nu li se poate veni de hac decât printr-o viclenie egală cu a lor. Aidoma eroilor din Valhalla, care-și petreceau toate zilele vânând un anumit mistreț, pe care-l ucideau în fiecare seară, dar care în chip miraculos învia în dimineața următoare, grădinarul meu își putea ucide inamicul într-o zi fără teama că a doua zi acesta nu va reapărea. Deși e trecut binișor de șaptezeci de ani, el muncește cât e ziua de lungă, iar apoi parcurge pe bicicletă vreo douăzeci și cinci de kilometri până acasă și înapoi, pe un drum povârnit; izvorul bucuriei sale este însă inepuizabil, ca și mulțimea „afurisiților de iepuri" din care se alimentează.

Dar, veți spune dumneavoastră, niște oameni superiori cum suntem noi nu pot avea parte de aceste delicii simple. Ce bucurie ne-ar putea prilejui nouă să ne războim cu niște făpturi amărâte cum sunt iepurii? Acesta e, după părerea

mea, un argument slab. Un iepure e incomparabil mai mare decât bacilul febrei galbene, şi totuşi un om superior îşi poate găsi fericirea în a se război cu acesta. De plăceri întru totul similare celor ale grădinarului meu se pot bucura şi cei mai şcoliţi dintre oameni. Deosebirile create de educaţie privesc doar activităţile prin care aceste plăceri se pot obţine. Plăcerile reuşitei presupun asemenea dificultăţi încât la început ea pare îndoielnică, deşi în cele din urmă este de obicei atinsă. Acesta e pesemne motivul principal pentru care o preţuire neexcesivă a propriilor forţe este o sursă de fericire. Omul care se subestimează este mereu surprins de reuşitele sale, pe când unul care se supraestimeză este la fel de des surprins de eşecuri. Primul fel de surpriză este plăcut, cel de-al doilea e neplăcut. Este deci înţelept ca omul să nu fie peste măsură de îngâmfat, dar nici atât de modest încât să nu cuteze să încerce.

Din categoriile mai instruite ale comunităţii, cei mai fericiţi în prezent sunt oamenii de ştiinţă. Din rândul celor mai eminenţi dintre ei, mulţi se caracterizează printr-o afectivitate simplă, iar munca lor le procură o mulţumire atât de profundă încât mâncatul, ba chiar şi căsătoria sunt pentru ei prilejuri de plăcere. Artiştii şi literaţii consideră *de rigueur* să fie nefericiţi în căsnicie, pe când oamenii de ştiinţă foarte adesea rămân în stare şi de demodata fericire conjugală. Explicaţia rezidă în faptul că părţile superioare ale inteligenţei lor sunt total absorbite de munca lor, nefiindu-le îngăduit să se amestece în zone unde nu-şi pot afla aplicaţie. Munca lor îi face fericiţi pentru că în lumea modernă ştiinţa progresează şi are putere şi pentru că de importanţa ei nu se îndoiesc nici ei înşişi, nici profanii. Drept urmare, oamenii de ştiinţă n-au nevoie de emoţii complexe, întrucât acelea

mai simple nu întâmpină nici un fel de obstacole. Complexitatea în sfera emoțională este aidoma spumei de la suprafața unui râu. Ea este produsă de obstacole care tulbură curgerea lină a curentului. Câtă vreme însă energiile vitale nu întâmpină piedici, ele nu produc nici un fel de încrețituri la suprafață, iar puterea lor rămâne ascunsă privitorilor superficiali.

În viața omului de știință se găsesc întrunite toate condițiile fericirii. El are o activitate care-i solicită din plin aptitudinile și obține rezultate de a căror importanță își dă seama nu doar el, ci și publicul general, chiar dacă acesta nu înțelege o boabă din ele. În această privință el este mai norocos decât artistul. Când publicul nu reușește să înțeleagă o pictură sau un poem, el trage concluzia că acea pictură sau acel poem sunt proaste. Când însă nu înțelege teoria relativității, trage (în mod corect) concluzia că nu este îndeajuns de instruit. Ca urmare, Einstein se bucură de cinstire, pe când pictori dintre cei mai de seamă sunt lăsați să flămânzească prin mansarde, astfel că Einstein e fericit, iar pictorii cu pricina sunt nefericiți. Foarte puțini sunt oamenii care pot fi cu adevărat fericiți într-o viață ce presupune o continuă autoafirmare față cu scepticismul majorității oamenilor, dacă nu izbutesc cumva să se închidă în câte o coterie, uitând de lumea vitregă de afară. Omul de știință n-are nevoie de coterie, pentru că toată lumea gândește despre el favorabil, cu excepția propriilor lui colegi. Artistul, dimpotrivă, se află în situația dureroasă de a trebui să aleagă între a fi desconsiderat și a fi vrednic de dispreț. Dacă e înzestrat cu puteri de prim rang, nu va putea evita unul din aceste ponoase – pe unul dacă își folosește puterile, pe celălalt dacă nu și le folosește. Nu întotdeauna și nu pretutindeni

lucrurile au stat aşa. Au existat epoci în care până şi artiştii valoroşi, şi asta încă de când erau tineri, au fost apreciaţi cum se cuvenea. Papei Iuliu II, deşi nu s-a purtat întotdeauna ireproşabil cu Michelangelo, nu i-a trecut niciodată prin minte că acesta e incapabil să picteze tablouri. Milionarul de astăzi, deşi e posibil să reverse bogăţii asupra artiştilor mai vârstnici după ce aceştia şi-au pierdut puterile creatoare, nu s-ar gândi niciodată că munca lor e la fel de importantă ca munca lui. Pesemne că aceste împrejurări nu sunt fără legătură cu faptul că artiştii sunt în medie mai puţin fericiţi decât oamenii de ştiinţă.

Trebuie, cred, să recunoaştem că majoritatea tinerilor inteligenţi din ţările occidentale sunt vulnerabili la acel gen de nefericire care vine din imposibilitatea de a găsi o întrebuinţare adecvată pentru cele mai valoroase talente ale lor. În ţările din Est, însă, lucrurile nu stau aşa. Probabil că în ziua de astăzi cei mai talentaţi tineri sunt mai fericiţi în Rusia decât oriunde aiurea în lume. Ei au o nouă lume de creat şi un crez înflăcărat în conformitate cu care să o creeze. Cei bătrâni au fost executaţi, înfometaţi, exilaţi sau eliminaţi pe altă cale, astfel că nu mai pot, ca în orice ţară din Vest, să-i oblige pe tineri să aleagă între a face rău şi a nu face nimic. Occidentalului rafinat, crezul tineretului rus poate să-i pară simplist, dar, la urma urmelor, ce s-ar putea spune împotriva lui? Aceşti tineri creează o lume nouă; este aproape cert că această lume nouă, odată creată, îl va face pe rusul mediu mai fericit decât a fost înainte de Revoluţie. Poate că nu va fi o lume în care intelectualul occidental rafinat s-ar simţi fericit, dar pe acesta nimeni nu-l obligă să trăiască acolo. După orice criteriu pragmatic, aşadar, crezul Rusiei tinere este justificat, iar dezaprobarea lui pe motivul

lipsei de rafinament nu poate invoca decât nişte considerente teoretice.

În India, China şi Japonia, împrejurările externe de ordin politic sunt potrivnice fericirii intelectualității tinere, dar acolo nu există obstacole interne de felul celor din Vest. Există activități ce apar importante în ochii celor tineri, şi în măsura în care aceste activități sunt încununate de succes, tinerii sunt fericiți. Ei simt că au de jucat un rol important în viața națională, şi obiective de urmărit care, deşi sunt grele, nu sunt cu neputință de atins. Cinismul care se observă foarte adesea la majoritatea tinerilor educați din Occident rezultă din combinarea confortului cu neputința. Neputința îi face pe oameni să simtă că nu merită făcut nimic, iar confortul vieții face totuşi, cum-necum, suportabil acest sentiment dureros. Oriunde în Est studentul poate spera să exercite mai multă influență asupra opiniei publice decât poate exercita în Occidentul de astăzi, dar are mult mai puține posibilități decât în Occident să-şi asigure un venit substanțial. Nesimțindu-se nici neputincios, nici confortabil, el devine un reformator sau un revoluționar, nu un cinic. Fericirea reformatorului sau a revoluționarului depinde de mersul vieții publice, dar probabil că, şi dacă ajunge în fața plutonului de execuție, va simți mai multă fericire reală decât poate simți cinicul cu trai confortabil. Îmi amintesc de un tânăr chinez aflat temporar la şcoala mea, care urma să se întoarcă acasă şi să găsească o şcoală similară în partea reacționară a Chinei. Se aştepta la eventualitatea de a fi decapitat. Simțea totuşi o fericire calmă pentru care nu puteam decât să-l invidiez.

Nu vreau însă să sugerez că aceste genuri de fericire excentrice sunt singurele posibile. În realitate, ele nu sunt accesibile

decât unei minorități, deoarece presupun o înzestrare și o lărgime de orizont ce nu se întâlnesc la tot pasul. Nu numai pentru oamenii de știință munca poate fi o sursă de plăcere, și nu numai unui om de stat susținerea unei cauze îi poate procura plăcere. Plăcerea muncii este la îndemâna oricui poate să ajungă la o calificare specializată, cu condiția ca exercitarea acesteia să-i procure satisfacție chiar și în lipsa unei admirații universale. Am cunoscut un bărbat care din fragedă tinerețe își pierduse uzul ambelor picioare, dar s-a bucurat totuși de o fericire netulburată de-a lungul întregii sale vieți; a izbutit acest lucru scriind o lucrare în cinci volume despre mana trandafirilor, domeniu în care, din câte știu, a contat mereu drept un expert de prestigiu. N-am avut plăcerea să cunosc mulți specialiști în conchiliologie – studiul scoicilor –, dar de la câți am cunoscut am înțeles că această îndeletnicire poate oferi mari satisfacții celor ce o practică. Am mai avut prilejul să cunosc un om care era cel mai bun zețar din lume și care era căutat de toți cei ce se consacrau inventării de litere artistice. Îl umplea de bucurie nu atât respectul sincer pe care i-l arătau persoane altminteri parcimonioase cu acordarea respectului, cât reala delectare pe care i-o pricinuia practicarea meseriei sale, delectare asemănătoare pe undeva celei pe care o simt dansatorii buni în timp ce dansează. Am cunoscut, tot așa, zețari specializați în simboluri matematice sau în manuscrisele nestoriene sau în scrierea cuneiformă, sau alți oameni specializați în diverse alte îndeletniciri neobișnuite și dificile. Nu m-am preocupat să aflu dacă viața privată a acestor oameni era sau nu fericită, dar, în orele consacrate muncii, instinctele lor constructive erau satisfăcute din plin.

A devenit un obicei să se spună că în epoca noastră maşinistă nu mai e atâta loc ca înainte pentru bucuria pe care i-o procură meşteşugarului lucrul executat cu pricepere profesională. Nu sunt deloc sigur că lucrurile stau aşa: lucrătorul calificat face astăzi, ce-i drept, lucruri total diferite de cele pe care le migăleau breslaşii medievali, dar este încă foarte important, chiar esențial în economia mecanizată. Să ne gândim la cei ce confecționează instrumente ştiințifice şi maşini de mare finețe, la proiectanți, la mecanicii de aviație, la şoferi şi la nenumărați alții cu meserii în care priceperea poate evolua aproape indefinit. Muncitorul agricol şi țăranul din comunitățile relativ primitive nu e, din câte am putut eu să observ, nici pe departe la fel de fericit ca un şofer sau un mecanic de locomotivă. E adevărat că munca țăranului care-şi cultivă propriul pământ este variată: el ară, tot el seamănă şi tot el culege. Dar el se află la discreția elementelor şi este foarte conştient de această dependență, pe când omul care manipulează un mecanism modern are conştiința puterii şi dobândeşte sentimentul că omul nu este sclavul, ci stăpânul forțelor naturii. Este, fireşte, adevărat că munca e foarte neinteresantă pentru multitudinea celor ce doar supraveghează câte o maşină, repetând întruna câte o operație mecanică rutinieră, dar, cu cât munca devine mai neinteresantă, cu atât creşte posibilitatea de a o trece asupra unei maşini. Țelul final al producției mecanizate – de care, ce-i drept, suntem încă departe – este un sistem în care tot ce e neinteresant este executat de maşini, oamenilor revenindu-le doar activități ce presupun varietate şi inițiativă. Într-o asemenea lume munca va fi mai puțin plictisitoare şi mai puțin deprimantă decât a fost vreodată de la apariția agriculturii încoace. Apucându-se de agricultură, oamenii au decis să

accepte monotonia şi plictiseala în schimbul micşorării riscului de a muri de foame. Pe vremea când oamenii îşi procurau hrana din vânătoare, munca era o plăcere, după cum se vede din faptul că cei bogaţi practică încă aceste ocupaţii străvechi, ca divertisment. Odată cu începuturile agriculturii, însă, omenirea a intrat într-o lungă perioadă de mediocritate, mizerie şi sminteală, de care se eliberează abia acum graţie acţiunii benefice a maşinii. Sentimentalii n-au decât să vorbească mai departe despre contactul cu glia şi despre marea înţelepciune a ţăranilor-filozofi ai lui Hardy, dar fapt e că un tânăr de la ţară nu are dorinţă mai aprigă decât cea de a găsi de lucru la oraş, spre a scăpa de capriciile vremii şi de singurătatea mohorâtelor seri de iarnă şi a intra în atmosfera umană a fabricii şi a sălii de cinema. Societatea şi cooperarea sunt elemente esenţiale în fericirea omului mediu, iar acestea sunt oferite de industrie în mai mare măsură decât de agricultură.

Ataşamentul faţă de o cauză este o sursă de fericire pentru foarte mulţi oameni. Mă gândesc nu numai la revoluţionari, la socialişti, la naţionaliştii din ţările asuprite şi la alţii asemenea; mă gândesc şi la genurile mai umile de credinţă. Oamenii cunoscuţi de mine care credeau că englezii se trag din cele şapte triburi pierdute erau aproape fără excepţie fericiţi; cât despre cei ce credeau că englezii descind doar din triburile lui Efraim şi Manase, beatitudinea lor nu cunoştea limite. Nu sugerez cititorului să adopte şi el acest crez, deoarece nu pot pleda pentru o fericire bazată pe nişte credinţe pe care le consider false. Din acelaşi motiv nu-l pot îndemna pe cititor să creadă că oamenii trebuie să se hrănească exclusiv cu nuci, deşi, din cât am putut observa, această credinţă aduce invariabil după sine o fericire desăvârşită. Este

însă uşor de găsit câte o cauză care să nu fie deloc fantezistă, iar cei care se ataşează sincer unei astfel de cauze au asigurată o ocupaţie pentru orele lor libere şi un antidot infailibil la sentimentul că viaţa e lipsită de sens.

De la devotamentul faţă de cauze obscure la îmbrăţişarea unui hobby, drumul nu-i chiar atât de lung. Unul dintre cei mai eminenţi matematicieni în viaţă îşi împarte timpul în mod egal între matematici şi filatelie. Îmi închipui că aceasta din urmă îi aduce consolare în momentele când intră în impas cu prima. Dificultatea demonstrării unor propoziţii din teoria numerelor nu e singura supărare pe care colecţionarea de timbre o poate tămădui. Gândiţi-vă ce câmp vast pentru extaz se deschide dinaintea închipuirii când începem să ne pasionăm de vechile porţelanuri, de tabachere pentru tutun, de monedele romane, de vârfurile de săgeţi sau de accesoriile puştilor cu cremene. Unii dintre noi, ce-i drept, se simt prea „superiori“ pentru aceste plăceri simple. Le-am cunoscut cu toţii în copilărie, dar nu ştiu din ce motiv am ajuns să le considerăm nedemne de un adult. În privinţa asta greşim total; orice plăcere care nu face rău altor oameni se cuvine preţuită. În ce mă priveşte, eu colecţionez fluvii: mă bucur că am avut prilejul de a coborî pe cursul Volgăi şi de a urca pe cursul lui Yangtze, şi-mi pare tare rău că niciodată n-am văzut Amazonul şi Orinoco. Oricât de simple ar fi aceste emoţii, nu mi-e ruşine de ele. Sau să ne gândim la bucuria pasionată a amatorului de baseball: el îşi citeşte cu aviditate ziarul, iar transmisiunile meciurilor la radio îl electrizează de-a dreptul. Îmi amintesc de prima mea întâlnire cu unul dintre scriitorii de frunte ai Americii, un om pe care, citindu-i cărţile, îl credeam copleşit de melancolie. Întâmplarea a făcut însă ca în acel moment

să se transmită la radio cele mai importante rezultate din etapa de baseball; omul a uitat de mine, de literatură şi de toate vicisitudinile vieţii noastre sublunare şi scotea strigăte de bucurie la aflarea victoriei favoriţilor săi. După acest episod, am devenit capabil să-i citesc cărţile fără să mă simt deprimat de suferinţele personajelor sale.

În multe cazuri, poate chiar în majoritatea lor, pasiunile şi hobby-urile nu sunt însă o sursă de fericire propriu-zisă, ci mijloace de a fugi de realitate, de a uita pentru moment câte o suferinţă anevoie de suportat. Fericirea propriu-zisă depinde, mai mult decât orice altceva, de ceea ce am putea numi interes simpatetic faţă de persoane şi lucruri.

Interesul simpatetic faţă de persoane este o formă de iubire, dar nu acea iubire acaparatoare şi posesivă şi care caută întotdeauna o reciprocitate absolută. Această din urmă formă este adesea o sursă de nefericire. Cealaltă, care contribuie la fericire, găseşte delectare în a-i observa pe oameni şi bucurie în a înregistra trăsăturile care-i individualizează, este dispusă să lase câmp deschis intereselor şi plăcerilor celor cu care vine în contact, fără a dori să dobândească putere asupra lor sau să obţină admiraţia lor entuziastă. Persoana a cărei atitudine faţă de alţii este cu adevărat de acest fel va fi o sursă de fericire şi va avea parte, la rândul său, de bunăvoinţa altora. Relaţiile sale cu ceilalţi, fie ele superficiale sau mai profunde, îi vor satisface deopotrivă interesele şi sensibilitatea, ea nu se va înăcri din pricina ingratitudinii, pentru că rareori va avea parte de ea, şi nici atunci nu o va observa. Aceleaşi idiosincrazii care pe un altul l-ar enerva până la exasperare vor fi pentru ea o sursă de amuzament benign. Ea va obţine fără efort rezultate despre care alţii, după îndelungate strădanii, vor conchide că sunt irealizabile. Fiind ea însăşi

fericită, va fi un companion agreabil, lucru care, la rândul său, îi va spori fericirea. Toate acestea trebuie însă să fie genuine, nu să izvorască din ideea sacrificiului de sine inspirat de simțul datoriei. Sentimentul datoriei este util în muncă, dar jignitor în relațiile personale. Oamenilor le place să fie agreați, nu să fie suportați cu resemnare răbdătoare. A agrea mulți oameni în mod spontan şi fără efort este, probabil, cea mai de seamă sursă de fericire personală.

Am mai menționat în precedentul alineat ceea ce eu numesc interes simpatetic față de lucruri. Această expresie pare probabil forțată; s-ar putea obiecta că este cu neputință să simți prietenie față de lucruri. Totuşi, există ceva analog prieteniei în genul de interes pe care geologul îl manifestă față de roci sau arheologul față de vechi ruine, iar acest interes trebuie să fie o componentă a atitudinii noastre față de indivizi sau societăți. E posibil ca cineva să aibă față de lucruri un interes care să nu fie simpatetic, ci ostil. Un om poate aduna fapte privitoare la habitatul păianjenilor pentru că îi e scârbă de aceştia şi vrea să trăiască acolo unde sunt puțini. Acest fel de interes nu procură acelaşi gen de satisfacție cu cea pe care rocile o prilejuiesc geologului. Un interes pentru lucruri impersonale, deşi este poate un ingredient mai puțin valoros al fericirii cotidiene decât atitudinea prietenoasă față de semeni, este, cu toate acestea, foarte important. Lumea e mare, iar puterile noastre sunt limitate. Dacă întreaga noastră fericire este în legătură doar cu circumstanțele noastre personale, e greu să nu ceri de la viață mai mult decât poate să ofere. Iar a-i cere prea mult este calea cea mai sigură de a obține mai puțin decât este posibil. Omul capabil să uite de propriile necazuri grație unui interes sincer pentru, să zicem, Conciliul din Trento sau pentru istoria

aştrilor, va constata că, după ce se întoarce din excursiile sale în lumea impersonală, va simți un echilibru sufletesc şi un calm care-i vor permite să-şi gestioneze treburile şi necazurile în cel mai bun mod cu putință, iar între timp va fi trăit o fericire genuină, chiar dacă vremelnică.

Secretul fericirii în asta constă: să ai interese cât mai largi cu putință, iar reacțiile tale față de lucrurile şi persoanele care te interesează să fie, pe cât posibil, simpatetice, iar nu ostile.

Această trecere în revistă preliminară a posibilităților de fericire va fi amplificată în capitolele care urmează, unde voi oferi şi sugestii privind căile de a evita sursele psihologice ale nefericirii.

11
Pofta de viață

În capitolul de față îmi propun să discut despre ceea ce mi se pare a fi cel mai universal și distinctiv însemn al oamenilor fericiți: pofta de viață.

Cea mai bună cale de a înțelege sensul expresiei din titlul acestui capitol este să ne gândim la modurile diferite în care oamenii se comportă la masă. Pentru unii dintre ei, luatul mesei este o treabă plicticoasă; oricât de bună ar fi mâncarea ce li se servește, ea nu le stârnește nici un interes. Mâncare bună li s-a servit și înainte, probabil ori de câte ori au stat la masă. N-au simțit niciodată ce înseamnă să nu ai ce pune în gură și cum e să suferi cu adevărat de foame, ci au ajuns să privească mesele ca nefiind decât niște evenimente convenționale, impuse de moda societății în care trăiesc. Ca orice altceva, mesele zilnice sunt un lucru plicticos, dar e lipsit de noimă să facem caz din asta, căci în privința asta ele nu constituie o excepție. Sunt apoi suferinzii, care mănâncă dintr-un simț al datoriei, pentru că medicul le-a spus că măcar un minim de mâncare este necesar ca să-și păstreze cât de cât puterile. Mai sunt, după aceea, epicureii, care pornesc cu mult elan, dar după o vreme constată că nimic nu a fost gătit așa cum trebuie. Mai sunt și gurmanzii, care se reped la mâncare cu lăcomie, mănâncă prea mult și curând

devin corpolenți şi gâfâitori. În sfârşit, sunt cei care de la bun început au o poftă de mâncare normală, cărora mâncatul le face plăcere, care mănâncă până-şi potolesc foamea, iar apoi se opresc. La banchetul vieții oamenii manifestă atitudini similare față de bunătățile pe care ea li le oferă. Omul fericit corespunde ultimului din seria de meseni de mai sus.

Ceea ce foamea este în relație cu hrana este pofta de viață în relație cu ceea ce ne oferă viața. Omul pe care mesele îl plictisesc seamănă cu victima nefericirii byroniene. Suferindul care mănâncă din simțul datoriei corespunde asceticului, iar gurmandul, senzualului. Epicureul corespunde persoanei simandicoase care dezavuează plăcerile vieții pe motiv că sunt inestetice. În mod destul de straniu, toate aceste tipuri de oameni, cu posibila excepție a gurmandului, simt dispreț față de omul cu apetit sănătos şi se consideră superiori acestuia. Li se pare vulgar să te bucuri de hrană pentru că ți-e foame sau să te bucuri de viață pentru că ea îți oferă o mulțime de priveliști interesante şi de experiențe surprinzătoare. De la înălțimea dezabuzării lor, se uită în jos la cei pe care-i disprețuiesc ca pe niște suflete simple. În ce mă privește, nu simpatizez deloc cu această viziune. Orice dezabuzare mi se pare a fi o maladie, care, ce-i drept, în anumite circumstanțe poate fi inevitabilă, dar care totuşi, atunci când se produce, trebuie tratată neîntârziat, şi nu considerată o formă superioară de înțelepciune. Să presupunem că unui om îi plac fragii, iar unui alt om nu; în ce sens ar fi acesta din urmă superior? Nu se poate dovedi în mod abstract şi impersonal că fragii sunt buni ori că nu sunt buni. Pentru omul căruia îi plac sunt buni, pentru cel căruia nu-i plac, nu sunt buni. Dar omul căruia îi plac are o plăcere pe care celălalt n-o are; în raport cu aceasta, pentru primul

viața e mai delectabilă și el este mai bine adaptat la lumea în care amândoi trebuie să trăiască. Ceea ce e adevărat în acest exemplu banal este la fel de adevărat și în lucrurile mai importante. Un om căruia îi place să privească meciurile de fotbal este în acest punct superior omului care nu are această plăcere. Omul căruia îi place lectura este în și mai mare măsură superior celui căruia nu-i place, căci oportunitățile de a citi sunt mai numeroase decât cele de a privi meciuri de fotbal. Cu cât un om e interesat de mai multe lucruri, cu atât are oportunități mai multe de a se simți fericit, și cu atât mai puțin se află la cheremul sorții, căci, dacă se întâmplă să piardă un lucru, va putea să afle compensație într-un altul. Viața e prea scurtă pentru ca omul să se poată interesa de toate, dar este bine să fie interesat de suficient de multe lucruri pentru a-și umple zilele. Sunt predispuși la maladia introvertirii toți cei ce, având în față priveliștea multicoloră a lumii, îi întorc spatele și privesc insistent doar la golul dinăuntru. Să nu ne închipuim însă că nefericirea introvertitului ar avea în ea ceva nobil.

Au fost odată două mașini de făcut mezeluri, ingenios construite pentru scopul de a transforma carnea de porc în cârnați delicioși. Una din ele și-a păstrat pofta de a face acest lucru și producea mulțime de cârnați; cealaltă a zis: „Ce mă interesează pe mine carnea de porc? Propria mea alcătuire e un lucru mult mai interesant și mai minunat.“ Această a doua mașină a refuzat să-și facă vechea treabă și s-a apucat să-și studieze interiorul. Fiind de acum lipsit de hrana-i naturală, acest interior a încetat să mai funcționeze, și, cu cât mașina îl studia mai mult, cu atât i se părea mai găunos și mai lipsit de noimă. Tot aparatul complicat prin care se realiza până atunci delicioasa transformare a încetat să mai funcționeze

și mașina nu izbutea să priceapă ce anume era capabil să facă. Această a doua mașină de cârnați era aidoma omului care și-a pierdut interesul pentru viață, pe când prima era aidoma omului care și l-a păstrat. Spiritul uman este o mașină stranie, capabilă să combine în cele mai uimitoare moduri materialele ce i se oferă, însă când nu mai primește materiale din afară, este neputincioasă și, spre deosebire de mașina de făcut cârnați, e silită să-și facă singură rost de material, dat fiind că evenimentele nu devin experiențe decât prin interesul pe care li-l arătăm: dacă nu ne interesează, nu facem nimic cu ele. Așa se face că omul a cărui atenție este îndreptată spre interior nu găsește nimic demn de a fi luat în seamă, pe când cel a cărui atenție este îndreptată spre exterior poate descoperi înăuntrul său, în rarele momente când își examinează sufletul, o mulțime de ingrediente variate și interesante supuse disecării și recombinării în configurații frumoase și instructive.

Pofta de viață îmbracă nenumărate forme. Să ne amintim cum Sherlock Holmes ridică de jos o pălărie peste care a dat din întâmplare pe stradă. După ce se uită o clipă la ea, trage concluzia că proprietarul ei a decăzut ca urmare a băuturii și că soția lui nu mai ținea la el așa de mult ca altădată. Viața nu putea fi niciodată plictisitoare pentru cineva căruia orice obiect zărit din întâmplare îi stârnea în așa măsură interesul. Gândiți-vă la sumedenia de lucruri ce pot fi observate în cursul unei plimbări pe câmp. Un om poate fi interesat de păsări, un altul de plante, altul de geologie, altul, iarăși, de agricultură și așa mai departe. Oricare dintre aceste lucruri e interesant dacă vă interesează și, *ceteris paribus*, omul care e interesat de oricare dintre ele este mai bine adaptat la lume decât unul neinteresat.

Cât de mult se deosebesc, apoi, între ele atitudinile diferiților oameni față de semenii lor. În timpul unei lungi călătorii cu trenul, unul nu se va uita cu luare-aminte la nici unul dintre tovarăşii de drum, pe când un altul îi va examina pe rând, îşi va creiona în minte personalitatea fiecăruia, va încerca să le ghicească situația materială şi poate chiar să adulmece prin cele mai tainice unghere din trecutul unora dintre ei. Oamenii diferă între ei la fel de mult în ceea ce simt față de alții, ca şi în ceea ce află despre aceştia. Unii oameni îi găsesc plicticoşi aproape pe toți ceilalți, pe când alții dezvoltă prompt şi cu uşurință un sentiment prietenesc față de cei cu care vin în contact, în afară de cazul când au un motiv anume să simtă altfel. Să luăm din nou ca exemplu călătoriile: unii oameni călătoresc prin numeroase țări, se cazează întotdeauna la cele mai bune hoteluri, consumă exact aceleaşi alimente ca acasă, se întâlnesc cu aceiaşi bogătaşi trândavi ca şi acasă, conversează despre aceleaşi subiecte ca şi la masa din sufrageria lor de acasă. Când se întorc din călătorie, singurul lor sentiment este unul de uşurare că s-a terminat cu plictiseala unei deplasări costisitoare. Alți oameni, oriunde s-ar duce, observă ceea ce e caracteristic acolo, fac cunoştință cu persoane reprezentative pentru acel ținut, observă tot ceea ce prezintă interes istoric sau social, mănâncă ceea ce se mănâncă în acea țară, îi învață manierele şi limba, şi se întorc acasă cu o nouă provizie de gânduri plăcute pentru serile de iarnă.

În toată această diversitate de situații omul înzestrat cu poftă de viață este în avantaj față de cel ce nu o are. Primul găseşte de folos chiar şi experiențele neplăcute. Eu sunt bucuros că am avut prilejul să cunosc mirosul unei mulțimi umane din China sau al unui sat sicilian, deşi n-aş putea spune că în

momentul respectiv am simțit o mare plăcere. Indivizilor aventuroşi le plac naufragiile, răzmerițele, cutremurele de pământ, incendiile şi tot soiul de experiențe neplăcute, cu condiția doar să nu pățească ceva din pricina lor. Când li se întâmplă, bunăoară, să simtă un cutremur, ei îşi spun în sinea lor: „Carevasăzică, aşa arată un cutremur" şi le face plăcere că şi-au mai îmbogățit cu ceva cunoştințele despre lume. N-ar fi adevărat să spunem că astfel de oameni nu sunt defel la cheremul sorții, căci, dacă li se întâmplă să-şi piardă sănătatea, e foarte probabil să-şi piardă, odată cu aceasta, şi pofta de viață, deşi acest lucru nu e nicidecum sigur. Eu am cunoscut oameni care, aflați în preajma morții după ani de suferință atroce, şi-au păstrat pofta de viață până în ultima clipă. Unele forme de boală distrug pofta de viață, altele nu. Nu ştiu dacă biochimiştii au putut până în prezent să distingă între aceste două categorii de cazuri. Probabil că după ce biochimia va mai fi progresat, vom avea posibilitatea de a lua pastile care să ne facă să ne păstrăm interesul pentru tot ce ne oferă viața; până atunci însă suntem nevoiți să ne bizuim pe obişnuita observare a vieții în emiterea de judecăți despre cauzele ce-i fac capabili pe unii oameni să manifeste interes pentru orice, iar pe alții să nu-i intereseze nimic.

Bucuria de a trăi este uneori generală, alteori specializată. Cei care l-au citit pe Borrow* pot să-şi amintească de un personaj al său din *Romany Rye*. Acesta îşi pierduse soția, căreia îi fusese devotat, şi pentru un timp a simțit că viața sa devenise cum nu se poate mai searbădă. Dar apoi a devenit

* George Borrow (1803–1881), scriitor englez, autor de romane şi cărți de călătorie; *Romany Rye* face parte dintre cărțile sale cele mai cunoscute şi vorbeşte despre timpul petrecut de autor într-o comunitate de romi. (*N.t.*)

interesat de inscripțiile chinezești de pe ceainice și de pe cutiile de ceai și, apelând la o gramatică a limbii chineze scrisă în franceză, după ce învățase franceza în acest scop, a ajuns treptat să le poată descifra, dobândind astfel un nou interes pentru viață, deși niciodată nu și-a folosit cunoștințele de chineză în alte scopuri. Personal am cunoscut oameni absorbiți total de strădania de a afla totul despre erezia gnostică și pe alții al căror interes special consta în a confrunta manuscrisele lui Hobbes cu primele ediții ale scrierilor sale. Este absolut imposibil să ghicești dinainte ce anume îl va interesa pe un anumit om, dar majoritatea oamenilor sunt capabili să manifeste un viu interes față de un lucru sau altul, iar odată stârnit acest interes, viața lor nu va mai cunoaște plictiseala. Interesele foarte specializate sunt însă un izvor de fericire mai puțin satisfăcător decât pofta generală de viață, pentru că nu prea au cum să umple tot timpul unui om și există mereu pericolul ca acesta să ajungă să cunoască tot ce e de cunoscut în chestiunea particulară din care și-a făcut un hobby.

Să ne amintim că printre tipurile de oameni reuniți la banchet l-am inclus și pe gurmand, pe care nu eram dispuși să-l elogiem. Cititorul s-ar putea gândi că omul cu poftă de viață, lăudat de mine în rândurile de mai înainte, nu diferă în mod limpede de gurmand. Să încercăm, așadar, o trasare mai netă a distincției dintre cele două tipuri.

Anticii, după cum toată lumea știe, considerau cumpătarea drept una dintre virtuțile esențiale. Sub influența Romantismului și a Revoluției Franceze, această concepție a fost abandonată de mulți, care au ajuns să admire pasiunile dominatoare, chiar și dacă acestea, aidoma celor ale eroilor lui Byron, ar fi de natură distructivă și antisocială. Neîn-

doielnic însă că anticii aveau dreptate. Într-o viață bună este nevoie să existe un echilibru între diferitele activități, nici una dintre ele netrebuind să fie dusă până într-acolo încât să le facă imposibile pe celelalte. Gurmandul își sacrifică toate celelalte plăceri plăcerii de a mânca, şi prin asta împuținează fericirea totală a vieții sale. Şi cu multe alte pasiuni, pe lângă cea de a mânca, se întâmplă să fie duse la un asemenea exces. Împărăteasa Josephine era o gurmandă în materie de îmbrăcăminte. La început Napoleon obişnuia să plătească facturile croitorilor ei, chiar dacă de la o vreme începuse să bombăne. În cele din urmă, el i-a spus împărătesei că este realmente cazul să-şi mai modereze dorințele şi că pe viitor nu-i va mai plăti decât facturile la care suma va părea rezonabilă. Când a sosit noua factură de la croitor, în primul moment ea s-a pierdut cu firea, dar repede a ticluit un plan. S-a dus la ministrul de război şi i-a cerut să-i plătească el factura din fondurile destinate armatei. Cum ministrul ştia că dânsa avea puterea de a obține demiterea lui, s-a conformat, urmarea fiind că Franța a pierdut Genova. Aşa cel puțin scrie în anumite cărți, deşi eu n-aş băga mâna-n foc că povestea e sută-n sută adevărată. Pentru ceea ce ne preocupă aici, ea este binevenită indiferent dacă e adevărată sau e o exagerare, deoarece arată unde o poate duce pasiunea vestimentară pe o femeie aflată e în postura de a-i putea da frâu liber. Dipsomanii şi nimfomanele sunt alte exemple evidente ale aceluiaşi fenomen. În astfel de chestiuni, principiul de urmat este cât se poate de evident. Toate poftele şi dorințele noastre particulare trebuie potrivite cu un cadru de viață general. Pentru a fi o sursă de fericire, ele trebuie să fie compatibile cu sănătatea, cu afecțiunea celor pe care-i iubim şi cu respectul față de societatea în care trăim. Unele

pasiuni pot fi lăsate să se dezvolte aroape oricât fără a încălca aceste condiții; altele nu. Dacă, să zicem, un ins pasionat de jocul de şah se întâmplă să fie celibatar şi independent din punct de vedere material, nu-i nevoie ca el să pună nici un fel de frâu pasiunii sale, pe când, dacă are soție şi copii şi nu este rentier, va trebui s-o mențină riguros între anumite limite. Dipsomanul şi gurmandul, chiar dacă n-au nici un fel de obligații sociale, sunt nechibzuiți din punctul de vedere al propriului bine, deoarece răsfățul pe care şi-l îngăduie le subminează sănătatea, făcându-i ca pentru nişte minute de plăcere să aibă mai apoi de plătit cu multe ore de suferință. Anumite lucruri alcătuiesc laolaltă un cadru în care trebuie să se înscrie orice pasiune individuală, spre a nu deveni o sursă de suferință. Astfel de lucruri sunt sănătatea, posesia generală a propriilor facultăți, un venit îndestulător pentru a asigura cele necesare traiului şi cele mai esențiale îndatoriri sociale, cum sunt acelea față de soție şi copii. Un om care sacrifică aceste lucruri de dragul pasiunii pentru şah este în esență la fel de condamnabil ca şi dipsomanul. Singurul motiv care ne face să nu-l condamnăm la fel de aspru este că se întâlneşte mai rar şi că numai cuiva cu oarecare aptitudini i se poate întâmpla să fie acaparat de un joc atât de intelectual. Formula grecească privind cumpătarea acoperă practic aceste cazuri. Omul căruia îi place atât de mult şahul încât de-a lungul întregii lui zile lucrătoare se gândeşte la plăcerea jocului de care va avea parte seara este un om norocos, pe când acela care abandonează munca spre a putea să joace şah cât e ziua de lungă a pierdut virtutea cumpătării. Am citit undeva că Tolstoi, pe când era tânăr şi neconvertit la noua lui credință, fusese într-un rând decorat cu crucea militară pentru vitejie pe

câmpul de luptă, dar la ora când trebuia să se prezinte spre a-i fi acordată era atât de cufundat într-o partidă de şah, încât a decis să nu se ducă. Cu greu am putea să-i facem lui Tolstoi un reproş pentru comportarea sa de atunci, căci e foarte posibil ca pentru el să nu prea fi contat dacă primea decorații militare sau nu, însă la un om de talie mai modestă un astfel de act ar fi fost o sminteală.

În chip de limitare a valabilității doctrinei expuse în rândurile de mai sus, trebuie admis că unele fapte sau îndeletniciri sunt considerate a fi esențialmente atât de nobile încât pentru ele merită sacrificat orice altceva. Un bărbat care-şi pierde viața apărându-şi țara nu este blamat dacă prin aceasta soția şi copiii lui ajung să trăiască strâmtorat. Omul ocupat cu experimente făcute în vederea unei mari descoperiri ştiințifice sau unei importante inovații nu va fi mai apoi blamat pentru sărăcia pe care din pricina asta a trebuit s-o îndure familia sa, cu condiția ca eforturile sale să fi fost finalmente încununate de succes. Dacă însă până la urmă el nu reuşeşte să facă descoperirea sau invenția la care năzuise, opinia publică îl condamnă ca pe un ins bizar şi iresponsabil, ceea ce nu mi se pare tocmai în regulă, căci într-o astfel de întreprindere nimeni nu poate fi dinainte sigur de succes. În primul mileniu al erei creştine, un om care îşi abandona familia pentru o viață de sfânt era lăudat, pe când astăzi s-ar considera că era dator să le asigure cât de cât alor săi nişte mijloace de trai.

Eu sunt de părere că există întotdeauna o diferență psihologică profundă între gurmand şi omul cu poftă de mâncare sănătoasă. Omul în care o dorință devine excesivă pe seama tuturor celorlalte este de obicei un om cu o suferință ascunsă, care caută să fugă de o nălucă. În cazul dipsomanului, lucrul

acesta este evident: oamenii beau pentru a uita. Dacă viața lor nu ar fi bântuită de nici un fel de năluci, starea de ebrietate nu le-ar fi mai agreabilă decât cea de trezie. Vorba chinezului din poveste: „Eu nu bei pentru beutura, eu bei pentru imbetat." Lucrul acesta este tipic pentru toate pasiunile excesive şi unilaterale. Insul care este pradă unei astfel de pasiuni nu aleargă după obiectul însuşi, ci după uitare. Există însă o foarte mare deosebire între a râvni la uitare prin alcool sau prin exercitarea unor facultăți ce sunt prin ele însele dezirabile. Eroul lui Borrow, care a învățat singur limba chineză pentru a putea să suporte pierderea soției căuta şi el uitarea, dar o căuta într-o activitate fără nici un fel de efecte nocive, care, dimpotrivă, îi ameliora inteligența şi cunoaşterea. Împotriva unor astfel de forme de evaziune nu este nimic de spus. Altfel stau lucrurile cu omul care caută uitarea în băutură, în jocul de cărți sau în orice altă formă de divertisment neprofitabil. Există, ce-i drept, şi cazuri ambivalente. Ce-ar trebui să spunem despre un om care înfruntă riscuri nebuneşti în aeroplane sau pe piscuri de munte pentru că e plictisit de viață? Dacă riscurile sale au vreo miză publică, putem să-l admirăm, dar în caz contrar va trebui să-l plasăm doar cu puțin mai presus de cartofor sau de bețiv.

Adevărata râvnă pentru ceva, nu una care de fapt înseamnă căutare a uitării, este parte constitutivă a alcătuirii fireşti a ființei umane, exceptând cazul în care a fost nimicită de nişte împrejurări nefericite. Copiii mici sunt interesați de tot ce văd sau aud; pentru ei, lumea e plină de surprize şi sunt necontenit captivați de aventura cunoaşterii – fireşte, nu a unei cunoaşteri scolastice, ci a uneia ce constă în familiarizarea cu obiectele care le atrag atenția. Animalele, chiar şi cele mature, îşi păstrează râvna de cunoaştere, cu

condiția de a fi sănătoase. O pisică ajunsă într-o încăpere nefamiliară nu va afla astâmpăr până nu va fi adulmecat prin toate ungherele spre a se dumiri dacă nu cumva există pe undeva miros de şoarece. Omul care n-a suferit o înfrângere definitivă îşi va păstra interesul firesc față de lumea din afară, şi, cât timp îl păstrează, va găsi o plăcere în viață, cu condiția ca libertatea să nu-i fie în mod excesiv îngrădită. Lipsa poftei de viață în societatea modernă se datorează în foarte mare măsură îngrădirilor impuse libertății, care sunt esențiale pentru modul nostru de viață. Sălbaticul pleacă la vânătoare când i se face foame, şi prin asta se supune unui impuls nemijlocit. Omul care se duce la muncă în fiecare dimineață la o anumită oră este mânat în esență de acelaşi impuls, acela de a-şi asigura mijloacele de trai; numai că în cazul său acest impuls nu acționează direct şi în clipa când este simțit, ci indirect, prin intermediul unor abstracții, credințe şi voliții. În momentul când pleacă la slujbă, el nu e flămând, deoarece abia a luat micul dejun. El ştie doar că foamea va reapărea şi că mersul la muncă este un mijloc de a-şi potoli foamea viitoare. Impulsurile sunt neregulate, pe când deprinderile, într-o societate civilizată, trebuie să fie regulate. La sălbatici, chiar şi acțiunile colective, în măsura în care se întreprind, sunt spontane şi impulsive. Când tribul pleacă la război, bătaia tobelor stârneşte înflăcărarea războinică, iar excitația gloatei îl însuflețeşte pe fiecare individ să-şi îndeplinească sarcina ce-i revine. Întreprinderile moderne nu pot fi gestionate în acest fel. Când un tren urmează să plece la momentul stabilit, este cu neputință să-i inspiri pe hamalii şi pe însoțitorii de vagoane, pe mecanicul de locomotivă şi pe acar printr-o muzică barbară. Fiecare dintre ei trebuie să-şi facă treaba, pentru că aceasta se cere neapărat

făcută; motivația lor este, aşa-zicând, indirectă: ei nu au un impuls spre activitatea ce le revine, ci doar spre remunerația pe care finalmente o vor primi în schimbul ei. O mare parte a vieții sociale suferă de acelaşi neajuns. Oamenii intră în relații unii cu alții, nu din vreo dorință de a face acest lucru, ci din pricina unui câştig pe care finalmente speră să-l obțină de pe urma cooperării. În fiecare moment al vieții, omul civilizat se vede îngrădit din toate părțile prin restricții impuse pornirilor sale spontane: dacă e cuprins de veselie, n-are voie să cânte sau să danseze pe stradă, iar dacă se întâmplă să fie trist, n-are voie să se aşeze în mijlocul trotuarului şi să plângă, pentru că ar stânjeni circulația pietonilor. În tinerețe îşi vede libertatea îngrădită la şcoală, în viața adultă şi-o vede îngrădită în orele de muncă. Toate acestea fac mai greu de păstrat pofta de viață, pentru că necontenitele îngrădiri generează îndeobşte oboseală şi plictiseală. Cu toate acestea, o societate civilizată este de neconceput fără o mulțime de îngrădiri impuse pornirilor spontane, dat fiind că aceste porniri pot genera doar cele mai simple forme de cooperare socială, nu şi acele forme extrem de complexe pe care le presupune organizarea economică modernă. Pentru a se ridica deasupra acestor stavile în calea poftei de viață, un om are nevoie de sănătate şi de energie cât cuprinde, sau, dacă e un norocos, să aibă parte de o muncă pe care s-o găsească interesantă prin ea însăşi. Sănătatea, atât cât putem afla din statistici, s-a ameliorat constant, în cursul ultimei sute de ani, în toate țările civilizate, dar energia e mai greu de măsurat, iar eu mă întreb dacă vigoarea fizică în momentele de sănătate mai este la fel de mare cum era odinioară. Problema pe care ne-o punem acum este una în mare parte socială, drept care nu-mi propun s-o discut în

volumul de față. Ea are însă şi un aspect personal şi psihologic, despre care am vorbit deja în legătură cu oboseala. Unii oameni își păstrează pofta de viață în pofida neajunsurilor vieții civilizate, şi mulți ar putea să şi-o păstreze dacă n-ar suferi de conflicte psihologice lăuntrice care le consumă o mare parte din energie. Pofta de viață presupune o energie mai mare decât cea necesară pentru a munci, iar pentru aceasta maşinăria psihologică trebuie să funcționeze nestânjenit. Despre factorii care favorizează această funcționare nestânjenită voi avea mai mult de spus în capitolele ce urmează.

În cazul femeilor, în prezent mai puțin ca odinioară, dar totuşi într-o măsură foarte mare, pofta de viață este mult diminuată de o concepție greşită despre respectabilitate. S-a considerat că femeile nu se cade să nutrească un interes vizibil față de bărbați sau să manifeste prea multă vivacitate în public. Învățând să nu fie interesate de bărbați, foarte adesea ele au învățat să nu fie interesate de nimic, exceptând, eventual, un anumit fel de conduită corectă. A predica o atitudine de inactivitate şi retractilitate față de viață înseamnă a predica un lucru potrivnic poftei de viață şi a favoriza un anumit fel de cufundare în sine caracteristic femeilor foarte respectabile, mai ales dacă sunt neinstruite. Ele nu nutresc față de sport şi de petreceri acel interes pe care-l nutreşte media bărbaților, nu le preocupă defel politica, față de bărbați atitudinea lor este una de indiferență afectată, iar față de femei, una de ostilitate voalată bazată pe convingerea că alte femei sunt mai puțin respectabile decât ele. Se mândresc că formează un cerc aparte, cu alte cuvinte lipsa lor de interes pentru semeni li se înfățişează sub chipul unei virtuți. Fireşte, nu trebuie blamate din această pricină; ele nu fac

decât să accepte doctrina morală dominantă de milenii cu privire la femei. Sunt însă victime, demne de compătimit, ale unui sistem represiv de a cărui inechitate nu-şi dau seama. În ochii unor astfel de femei, tot ce-i lipsit de generozitate este bun, şi tot ce-i generos este rău. În propriul lor cerc social, ele fac tot posibilul spre a ucide bucuria, iar în domeniul politic le place legislația represivă. Din fericire, acest tip de femeie devine cu timpul mai puțin comun, dar este încă precumpănitor într-o măsură mai mare decât îşi închipuie cei ce trăiesc în cercuri emancipate. Oricui se îndoieşte că lucrurile stau aşa, îi recomand să dea o tură pe la un număr de case de raport în căutarea unei locuințe de închiriat şi să le observe pe proprietarele pe care le va întâlni în timpul acestei căutări. Va constata că ele împărtăşesc o concepție despre virtutea feminină care are drept componentă esențială nimicirea oricărei pofte de viață şi că, drept urmare, mințile şi inimile lor sunt ofilite şi pipernicite. Între virtutea masculină şi cea feminină, corect concepute, nu-i nici o deosebire de felul celor inculcate de tradiție. Atât pentru femei, cât şi pentru bărbați, aptitudinea de a se bucura de viață constituie secretul fericirii şi al echilibrului sufletesc.

12
Afecțiunea

Una din principalele cauze ale absenței poftei de viață este sentimentul de a nu fi iubit, după cum, invers, sentimentul de a fi iubit susține pofta de viață mai mult ca orice altceva. Există o multitudine de motive pentru care un om poate simți că nu este iubit. E posibil ca el să se considere a fi o persoană atât de nesuferită, încât nimeni să nu-l poată iubi; e posibil, tot așa, ca în copilărie el să fi trebuit să se obișnuiască să aibă parte de mai puțină afecțiune decât alți copii; după cum e posibil și ca în fapt el să fie o persoană pe care nimeni nu o iubește. Dar în această din urmă eventualitate, cauza rezidă probabil în lipsa încrederii în sine, datorată vreunei neșanse din prima tinerețe. Omul care se simte privat de iubire poate adopta, în consecință, o diversitate de atitudini. E posibil ca el să depună eforturi disperate de a se face iubit, dedându-se, de pildă, la acte de caritate neobișnuite. Este însă foarte probabil că astfel nu va obține ceea ce dorește, pentru că motivele carității cuiva sunt ușor de ghicit de către beneficiari, iar firea umană este astfel alcătuită încât e dispusă să ofere dragoste mai ales celor care par să o ceară cel mai puțin. Așa se face că omul care se străduiește să cumpere afecțiunea prin acțiuni caritabile devine deziluzionat de experiența ingratitudinii umane. Nu-i trece

nicicum prin minte că afecțiunea pe care el încearcă s-o cumpere este ceva cu mult mai valoros decât foloasele materiale pe care el le oferă în schimb, şi totuşi sentimentul că aşa stau lucrurile stă la baza acțiunilor sale. Un altul, observând că nu este iubit, poate căuta să se răzbune pe lume, fie stârnind războaie şi revoluții, fie mânuind un condei muiat în fiere, aşa cum a făcut-o Jonathan Swift. Aceasta e o reacție eroică la nenoroc, care reclamă suficientă forță de caracter pentru a-l face pe omul în cauză să se ridice împotriva restului lumii. Puțini sunt oamenii capabili să se ridice la asemenea înălțimi; marea majoritate, atât a bărbaților cât şi a femeilor, dacă se simt privați de iubire, se cufundă într-o deznădejde timidă, uşurată doar prin ocazionale izbucniri de invidie şi răutate. De regulă, viețile unor asemenea oameni devin extrem de egocentrice, iar absența afecțiunii le dă un sentiment de insecuritate de care ei încearcă în mod instinctiv să scape lăsând ca obişnuința să le domine total viața. Pentru că cei care se fac sclavii unei rutine invariabile sunt îndeobşte oameni stăpâniți de teama față de lumea rece de afară şi de sentimentul că numai umblând pe cărări ce le sunt deja familiare vor fi feriți de surprize neplăcute.

Cei ce înfruntă viața cu un sentiment de securitate sunt mult mai fericiți decât cei ce o înfruntă cu unul de insecuritate, cel puțin câtă vreme sentimentul de securitate nu-i duce la dezastru. Iar în marea majoritate a cazurilor, deşi nu în toate, sentimentul de securitate va contribui el însuşi la a-l feri pe cel în cauză de primejdii în fața cărora alții ar sucomba. Dacă păşeşti pe o scândură îngustă deasupra unui abis, e mult mai probabil să cazi dacă simți frică decât dacă nu simți. Acelaşi lucru se aplică şi la conduita omului în viață. E posibil, fireşte, ca şi un om neînfricat să fie lovit de

o nenorocire neaşteptată, dar este probabil că el va trece teafăr prin numeroase situații dificile în care un om timid ar sfârşi prost. Această formă utilă de încredere în sine îmbracă, fireşte, nenumărate forme. Unul o simte la munte, altul pe mare, iar un al treilea în aer. Dar încrederea în sine generală în fața vieții izvorăşte, mai mult decât din orice altceva, din obişnuința insului de a primi atâta afecțiune de felul potrivit, de câtă are nevoie. Tocmai despre această deprindere mintală privită ca sursă a poftei de viață vreau să vorbesc în capitolul de față.

Afecțiunea primită, nu cea oferită, este cea care generează acest sentiment de securitate, deşi el izvorăşte în cea mai mare măsură dintr-o afecțiune reciprocă. Strict vorbind, nu doar afecțiunea, ci şi admirația are acest efect. Persoanele a căror profesie presupune obținerea admirației publice, cum este cazul cu actorii, predicatorii, oratorii şi politicienii, ajung să depindă din ce în ce mai mult de aplauze. Atunci când primesc răsplata admirației publice, ei îşi simt viața plină de miez; pe când atunci când nu o obțin, devin mohorâți şi egocentrici. Bunăvoința difuză a unei mulțimi valorează pentru ei cât valorează pentru alții atenția mai concentrată a câtorva. Copilul iubit de părinți primeşte afecțiunea lor ca pe o lege a naturii. Nici nu se gândeşte prea mult la ea, deşi aceasta are o mare importanță pentru fericirea lui. Gândurile îi sunt îndreptate spre lume, spre aventurile prin care trece şi spre cele şi mai minunate de care va avea parte când va fi mare. În spatele tuturor acestor interese exterioare subzistă, însă, sentimentul că afecțiunea părintească îl va feri de dezastre. Copilul care, din indiferent ce motiv, este privat de afecțiunea părintească va deveni probabil timid şi nedoritor de aventuri, plin de teamă şi

autocompătimire, incapabil să manifeste față de lume o dispoziție de voioasă explorare. Un asemenea copil se poate apuca de la o vârstă surprinzător de fragedă să mediteze despre viață și moarte, despre soarta omului. El devine un introvertit, la început melancolic, dar în cele din urmă caută o consolare fictivă în câte un sistem de filozofie sau de teologie. Lumea e un loc pestriț, care cuprinde deopotrivă lucruri plăcute și neplăcute, în succesiune aleatorie. Iar dorința de a face din ea un sistem sau o întocmire inteligibile este finalmente un rezultat al fricii, de fapt un fel de agorafobie sau frică de spații deschise. Între cei patru pereți ai bibliotecii sale, un cercetător timid se simte în siguranță. Dacă izbutește să se autoconvingă că și universul e la fel de ordonat, el poate simți aproape aceeași siguranță atunci când se încumetă să iasă în oraș. Un asemenea om, dacă ar fi avut parte de mai multă afecțiune, s-ar fi temut mai puțin de lumea reală și n-ar fi fost nevoit să născocească o lume ideală care în gândurile sale să țină locul celei reale.

Nu orice afecțiune, însă, are acest efect de încurajare a spiritului de aventură. Afecțiunea acordată trebuie ea însăși să fie robustă, și nu timidă, să dorească din partea subiectului ei excelență chiar mai mult decât siguranță, deși, firește, nici aceasta din urmă nu trebuie nesocotită. O mamă sau bonă timidă, care îi previne întruna pe copii asupra năpastelor ce se pot întâmpla, care crede că orice câine mușcă și că orice vacă e un taur turbat, poate produce în ei o timiditate egală cu a ei și-i poate face să simtă că nu sunt în siguranță decât atunci când se află în imediata ei apropiere. Unei mame peste măsură de posesive, acest sentiment din partea copilului poate să-i fie agreabil: dependența copilului față de ea i se poate părea mai de dorit decât capacitatea acestuia

de a se confrunta cu realitățile lumii. În acest caz, pe termen lung, copilul ei va avea probabil mai mult de pierdut decât dacă n-ar fi fost iubit deloc. Deprinderile sufleteşti formate la vârsta fragedă tind să persiste de-a lungul întregii vieți. Mulți oameni, atunci când se îndrăgostesc, caută un mic liman unde să se refugieze din lume, unde să poată fi siguri că vor fi admirați, deşi nu sunt demni de admirație, şi lăudați chiar şi atunci când nu merită. Pentru mulți bărbați, căminul familial e un refugiu din calea adevărului: temerile şi timiditățile lor sunt cele ce-i fac să se bucure de o companie în care pot face uitate aceste sentimente. Ei cer din partea soțiilor lor ceea ce mai înainte le oferea o mamă nechibzuită, şi totuşi se arată surprinşi dacă soțiile îi privesc ca pe nişte copii mari.

Definirea celui mai bun fel de afecțiune nu este un lucru tocmai uşor, pentru că, evident, ea trebuie să cuprindă şi un oarecare element protector. Nu ne simțim indiferenți față de durerile celor pe care-i iubim. Eu sunt totuşi de părere că teama de nenorociri, spre deosebire de simpatia față de cel căruia i s-a întâmplat efectiv o nenorocire, trebuie să joace în afecțiune un rol cât se poate mai mic. Teama pentru alții nu-i decât un pic mai bună decât teama pentru noi înşine. În plus, ea este foarte adesea un paravan după care se ascunde posesivitatea. Sperăm că sporindu-le temerile, putem obține o dominație mai deplină asupra lor. Acesta e, fireşte, unul din motivele pentru care bărbaților le plac îndeobşte femeile timide, pentru că, protejându-le, ajung să le stăpânească. Cantitatea de solicitudine care poate fi arătată unei persoane fără a-i aduce prejudicii depinde de caracterul acesteia: o persoană cutezătoare şi aventuroasă poate suporta o doză mare de solicitudine fără ca aceasta să-i

dăuneze, pe când o persoană timidă trebuie îndemnată să nu-şi pună toată nădejdea în alţii.

Afecţiunea primită are o dublă funcţie. Până acum am vorbit despre ea în legătură cu sentimentul de securitate, dar în viaţa adultă ea are un rost biologic şi mai important, şi anume paternitatea. Incapacitatea de a inspira iubire sexuală este o mare nefericire pentru orice bărbat sau femeie, deoarece ea îi privează de una dintre cel mai mari bucurii pe care le are de oferit viaţa. Mai devreme sau mai târziu, această deprivare va duce în mod aproape sigur la pierderea poftei de viaţă şi la introvertire. Foarte adesea, însă, necazurile din copilărie dau naştere unor defecte de caracter care sunt cauza incapacităţii de mai târziu de a beneficia de iubire. Această observaţie este pesemne mai adevărată în privinţa bărbaţilor decât a femeilor, pentru că îndeobşte femeile îi îndrăgesc pe bărbaţi pentru caracterul lor, pe când bărbaţii se înamorează de femei pentru felul cum arată. Sub acest aspect, trebuie spus, bărbaţii se dovedesc inferiori femeilor, deoarece calităţile pe care bărbaţii le găsesc plăcute la femei sunt în ansamblu mai puţin dezirabile decât cele care le plac femeilor la bărbaţi. Nu sunt însă câtuşi de puţin sigur că e mai uşor de dobândit un caracter frumos decât o înfăţişare agreabilă; în orice caz, ceea ce e necesar pentru aceasta din urmă este mai bine înţeles şi mai lesne de realizat de către femei decât ceea ce e necesar pentru cel dintâi în cazul bărbaţilor.

Până aici am vorbit despre afecţiunea de care o persoană beneficiază. În continuare vreau să vorbesc despre afecţiunea pe care o persoană o dăruie. Şi aceasta este de două feluri, dintre care unul este probabil cea mai importantă expresie a poftei de viaţă, pe când celălalt este o expresie a fricii.

Primul mi se pare întru totul admirabil, pe când cel din urmă este în cel mai bun caz o consolare. Dacă într-o zi însorită faceți o plimbare cu vaporul de-a lungul unui țărm frumos, veți contempla țărmul și veți simți plăcere privindu-l. Această plăcere izvorăşte integral din privitul spre în afară şi nu are nimic de-a face cu vreo nevoie disperată a dumneavoastră. Pe când, dacă vaporul pe care vă aflați a naufragiat şi dumneavoastră vă îndreptați înot spre țărm, veți simți pentru acesta un nou fel de iubire: țărmul reprezintă securitatea față de valuri, iar frumusețea sau urâțenia lui devin un lucru neimportant. Felul mai bun de afecțiune corespunde sentimentelor omului al cărui vapor este în siguranță, iar celălalt fel, mai puțin elevat, corespunde sentimentelor înotătorului naufragiat. Primul dintre ele este posibil doar dacă un om se simte în siguranță sau cel puțin este indiferent față de primejdiile care-l pândesc; cel de-al doilea, dimpotrivă, este pricinuit de sentimentul de insecuritate. Acest din urmă sentiment este cu mult mai subiectiv şi egocentric decât celălalt, deoarece persoana iubită este prețuită pentru serviciile pe care le oferă, nu pentru calitățile ei intrinseci. Nu vreau să sugerez însă că acest fel de afecțiune nu are de jucat un rol legitim în viață. În fapt, aproape orice afecțiune reală cuprinde, în combinație, câte ceva din ambele feluri, şi în măsura în care afecțiunea vindecă realmente sentimentul de insecuritate, ea îl face pe om liber să simtă din nou acel interes pentru lume, eclipsat în momentele de primejdie şi frică. Recunoscând rolul pe care o asemenea afecțiune îl are de jucat în viață, se impune totodată să admitem că ea este mai puțin desăvârşită decât cealaltă, pentru că depinde de frică, iar aceasta este un rău, şi de asemenea pentru că este mai egocentrică. În soiul cel mai bun de afecțiune

un om speră să aibă parte de o nouă fericire, nu doar să scape de o veche nefericire.

Tipul optim de afecțiune este reciproc însuflețitor; fiecare din cei doi primește afecțiunea cu bucurie și o dăruiește fără efort, și fiecare găsește întreaga lume mai interesantă ca urmare a existenței acestei fericiri reciproce. Mai există însă și un alt tip, destul de des întâlnit, în care una din persoane suge vitalitatea celeilalte, una primește ceea ce cealaltă dăruie, dar fără a da aproape nimic în schimb. Acestui tip-vampir îi aparțin anumiți inși foarte plini de viață. Ei își extrag vitalitatea din victime una după alta, dar, în timp ce ei devin prosperi și interesanți, cei din a căror sevă se hrănesc devin palizi, melancolici și posomorâți. Indivizii de acest fel se folosesc de alții în chip de mijloace pentru propriile lor scopuri, nevăzând niciodată în aceștia niște scopuri în sine. La drept vorbind, ei nu sunt interesați de cei pe care pentru moment cred că-i iubesc; îi interesează doar stimulentele pentru propriile lor activități, posibil de un fel cu totul impersonal. Evident că asta li se trage din câte o deficiență a propriei lor firi, una însă extrem de greu de diagnosticat și de lecuit. Este o caracteristică deseori asociată cu o mare ambiție și care, aș zice, își are obârșia într-o viziune prea unilaterală despre factorii fericirii umane. Afecțiunea în sensul de interes genuin a două persoane una pentru cealaltă, așadar nu doar ca mijloc pentru binele fiecăreia din ele în parte, ci ca o combinație având un bine comun, este unul din elementele cele mai importante ale adevăratei fericiri, iar omul al cărui eu este atât de îngrădit între niște pereți de oțel încât o asemenea dilatare îi este imposibilă pierde lucrul cel mai de preț pe care-l poate oferi viața, chiar dacă înregistrează mari reușite profesionale. Ambiția

din al cărei orizont lipseşte afecțiunea este, de regulă, rezultatul unui fel de mânie sau ură împotriva genului uman, născută din vreun nenoroc din tinerețe, din nedreptăți suferite în viața de mai târziu sau din vreo altă cauză dintre cele ce duc la mania persecuției. Un eu prea puternic este o închisoare din care un om trebuie să evadeze spre a se bucura din plin de viață. Aptitudinea pentru afecțiune genuină este unul din însemnele omului care a evadat din închisoarea eului său. A avea parte de afecțiunea altora nu e nicidecum suficient; afecțiunea primită ar trebui să fie un declanşator al afecțiunii ce se cuvine oferită; afecțiunea îşi dobândeşte posibilitățile optime doar dacă este pe deplin reciprocă.

Obstacolele, psihologice sau sociale, care stânjenesc înflorirea afecțiunii reciproce reprezintă un mare rău, de care lumea a suferit dintotdeauna şi suferă şi în prezent. Oamenii pregetă să-şi exprime admirația, de teama ca aceasta să nu fie cumva nelalocul ei; de asemenea, pregetă să ofere afecțiune, de teama suferinței pe care le-ar putea-o provoca fie chiar persoana căreia i-o dăruiesc, fie răutățile şi clevetirile altora. Omul e îndemnat la precauție atât în numele moralei, cât şi în numele experienței de viață, rezultatul fiind descurajarea generozității şi a cutezanței în materie de sentimente. Toate acestea tind să provoace timiditate şi mânie față de omenire, deoarece mulți indivizi îşi reprimă astfel de-a lungul întregii lor vieți ceea ce constituie cu adevărat o nevoie fundamentală, iar în nouă cazuri din zece o condiție indispensabilă a unei atitudini fericite şi expansive față de lume. Nu înseamnă că cei taxați în mod curent drept imorali ar fi în această privință superiori celor ce nu sunt aşa. În relațiile sexuale foarte adesea nu există aproape nimic

care să merite numit afecţiune reală; nu rareori există chiar o ostilitate fundamentală. Fiecare din cei doi încearcă nu să se dăruie pe sine, ci persevereazǎ într-o singurătate funciară, fiecare rămâne intact şi, ca atare, nefructificat. Asemenea experienţe sunt lipsite de orice valoare fundamentală. Nu susţin că astfel de relaţii trebuie neapărat evitate, pentru că paşii întreprinşi într-o asemenea direcţie ar împuţina şi ocaziile unde s-ar putea dezvolta o afecţiune sinceră şi profundă. Susţin însă că singurele relaţii sexuale care posedă cu adevărat valoare sunt cele în care nu există nici o reticenţă şi în care personalităţile celor doi se contopesc într-o unică personalitate colectivă. Dintre toate formele de precauţie, precauţia în dragoste este, probabil, cea mai fatală adevăratei fericiri.

13
Familia

Dintre toate instituțiile care ni s-au transmis din trecut, nici una nu este în prezent mai dezorganizată şi mai deraiată decât familia. Afecțiunea părinților față de copii şi cea a copiilor față de părinți ar putea fi una din cele mai mari surse de fericire, dar, de fapt, în ziua de astăzi relațiile dintre părinți şi copii sunt, în nouă cazuri din zece, o sursă de nefericire pentru ambele părți, şi în nouăzeci şi nouă de cazuri din o sută, o sursă de nefericire pentru cel puțin una din cele două părți. În această nereuşită a familiei de a oferi acea satisfacție fundamentală de care este în principiu capabilă rezidă una din cele mai adânci cauze ale nemulțumirii ce domină în epoca noastră. Adultul care vrea să aibă o relație fericită cu propriii copii sau să le asigure o viață fericită trebuie să reflecteze profund asupra calității de părinte, iar după ce a reflectat, să acționeze cu înțelepciune. Problematica familiei este mult prea vastă pentru a putea fi discutată pe larg în acest volum, încât nu o vom examina decât în relație cu problema care ne preocupă aici, cea a dobândirii fericirii. Şi chiar şi din această perspectivă limitată, o putem discuta numai în măsura în care ameliorarea ține de ceea ce stă în puterea fiecărui individ în parte, fără modificări ale structurii sociale.

Această limitare este, fireşte, una foarte serioasă, dat fiind că în zilele noastre cauzele nefericirii în familie sunt de cele mai diverse feluri – psihologice, economice, sociale, educaţionale şi politice. În ceea ce priveşte categoriile sociale înstărite, două sunt cauzele care, împreună, au făcut ca femeile să simtă maternitatea ca pe o povară mult mai grea decât a fost în trecut. Cele două cauze sunt, pe de o parte apariţia de profesii ce pot fi îndeplinite de către femei necăsătorite, iar pe de alta, lipsa personalului de calitate pentru treburile casnice. Odinioară, femeile erau împinse spre căsătorie din pricina condiţiilor de viaţă insuportabile ale celor celibatare. O femeie celibatară se afla acasă într-o situaţie de dependenţă economică, întâi faţă de tatăl ei, iar mai apoi de câte un frate care nu prea agrea prezenţa ei acolo. Ea nu avea nici o ocupaţie cu care să-şi umple zilele şi era total lipsită de libertatea de a se distra în vreun fel în afara zidurilor protectoare ale locuinţei familiale. Nu avea nici oportunităţi şi nici înclinaţie spre aventura sexuală, despre care şi ea însăşi era ferm convinsă că în afara căsniciei e un lucru oribil. Dacă, în ciuda tuturor acestor precauţii, îşi pierdea virtutea prin vicleşugul vreunui afemeiat care izbutise s-o farmece, situaţia ei era cum nu se poate mai jalnică, aşa cum o găsim zugrăvită în *Vicarul din Wakefield*:

„Ce artă, oare, poate vina să-i mai spele?
Doar una e în stare s-o dezvinovăţească,
Ruşinea să-i ascundă de văzul tuturor,
Iubitului perfid căinţă să-i trezească,
Şi inima să-i mişte – să piară ca un nor."*

* Trad. rom. Paul B. Marian. (*N.t.*)

Fata bătrână din zilele noastre nu consideră, în aceste împrejurări, moartea drept singura soluție. Dacă a primit o bună educație, nu-i va fi greu să-şi găsească de lucru şi să ducă o viață înlesnită, fiind ca atare independentă de aprobarea părinților. Dat fiind că şi-au pierdut puterea economică asupra fiicelor lor, părinții au devenit mult mai rețineți în a-şi exprima dezaprobarea morală față de ele; la ce bun să cicăleşti pe cineva căruia nu-i pasă de mustrările tale? O tânără nemăritată cu studii de specialitate are, aşadar, în prezent, posibilitatea, cu condiția de a nu fi sub medie în privința inteligenței şi atractivității, să ducă o viață cât se poate de agreabilă cât timp nu se lasă biruită de dorința de a avea copii. Dacă însă nu se poate sustrage acestei dorințe, va trebui să se mărite şi atunci, aproape cu siguranță, îşi va pierde slujba. Nivelul de confort îi va scădea mult sub cel cu care se obişnuise, deoarece venitul soțului, foarte probabil, nu e mai mare decât câştigul ei de până atunci şi acum trebuie să acopere nevoile unei familii, şi nu doar pe cele ale unei femei singure. După ce s-a bucurat de independență, acum îi vine peste mână să ceară altcuiva fiecare bănuț pentru cheltuielile indispensabile. Din toate aceste motive, acest fel de femei ezită să devină mame.

O femeie care totuşi face acest pas se va pomeni confruntată, comparativ cu femeile din generațiile anterioare, cu o mare şi redutabilă problemă – aceea de a găsi personal de calitate pentru treburile casnice. Ca urmare a acestui fapt, ajunge legată de propria-i casă, silită să efectueze singură nenumărate treburi mărunte nedemne de aptitudinile şi pregătirea ei, sau, dacă nu le efectuează singură, să-şi strice buna dispoziție certându-şi servitoarele care nu le fac ca lumea. În ce priveşte îngrijirea fizică a propriilor copii, dacă

şi-a dat silinţa să înveţe cele necesare în acest domeniu, va constata că nu poate, fără riscuri grave, să încredinţeze copiii unei bone sau chiar să lase în seama altora cele mai elementare precauţii ţinând de curăţenie şi igienă, dacă nu-şi poate permite angajarea unei bone şcolite cu mari cheltuieli la vreun institut. Copleşită de o multitudine de treburi mărunte, ea se va putea considera norocoasă dacă în scurt timp nu-şi pierde tot farmecul şi trei sferturi din inteligenţă. Foarte adesea, prin simpla îndeplinire a îndatoririlor necesare, astfel de femei devin obositoare pentru soţii lor şi enervante pentru copii. Când vine seara şi soţul se întoarce acasă de la serviciu, femeia care se apucă să-i înşire supărările ei de peste zi este agasantă, iar una care nu o face, este considerată absentă. În raporturile cu copiii, sacrificiile pe care le-a făcut ca să-i aibă îi sunt atât de prezente în minte, încât aproape sigur va simţi că i se cuvine o răsplată mai mare decât cea la care este de dorit să se aştepte, iar deprinderea constantă de a se ocupa de tot soiul de lucruri mărunte şi banale o va face sâcâitoare şi îngustă la minte. Aceasta e cea mai pernicioasă dintre toate nedreptăţile pe care trebuie să le îndure: că îndeplinindu-şi îndatoririle pe lângă familie, ajunge să piardă afecţiunea acesteia, pe când dacă le-ar fi neglijat, dar ar fi rămas veselă şi fermecătoare, probabil că ar fi fost iubită[1].

Aceste dificultăţi sunt în principal economice, aşa cum este şi o alta, aproape la fel de gravă. Am în vedere problemele pe care le pune locuirea, ivite în urma concentrării

1. Toată această problemă aşa cum afectează ea categoriile sociale instruite este tratată cu remarcabilă pătrundere şi capacitate constructivă în *The Retreat from Parenthood* de Jean Ayling.

populației în marile orașe. În Evul Mediu orașele erau la fel de rurale cum sunt acum localitățile de la țară. Copiii mai cântă și azi vechiul cântecel:

„La Sân' Paul, pe-o cărare
E-un pom doldora de meare.
De la Londra, vin ciopoare
De puștani, să le doboare
Cu prăjini; apoi ca vântul
O zbughesc de rup pământul
Peste garduri și răzoare,
Să nu-i prinză vr'un aprod
Până la al Londrei pod."

Cărarea între timp a dispărut, iar zăplazurile dintre ea și Podul Londrei au dispărut și ele, n-aș putea spune exact când. Au trecut niște veacuri de pe vremea când puștanii din târgul Londrei se mai puteau bucura de plăcerile sugerate în acest cântecel, dar nu e chiar atât de mult de când grosul populației trăia la țară. Orașele nu erau foarte întinse; era ușor să ieși din ele, și nu rareori casele erau împrejmuite de grădini. În prezent, în Anglia, populația urbană este cu mult mai numeroasă decât cea rurală. În America, această disproporție nu este deocamdată atât de mare, dar e în creștere foarte rapidă. Orașe cum sunt Londra și New York sunt atât de întinse încât îți ia foarte mult timp să ieși din ele. Cei care trăiesc în orașul propriu-zis trebuie de obicei să se mulțumească cu câte un apartament de bloc, care, firește, n-are nici un centimetru pătrat de sol cultivabil, iar în cazul oamenilor cu venituri modeste suprafața apartamentului este redusă la minimul necesar. Pentru copiii mici, viața la

bloc este grea. Acasă n-au unde să se joace, iar părinţii n-au unde să fugă de zarva copiilor. Drept urmare, persoanele cu statut profesional ridicat caută din ce în ce mai mult să locuiască în suburbii. Lucrul acesta este, fără îndoială, dezirabil din punctul de vedere al copiilor, dar face sensibil mai obositoare viaţa adulţilor şi diminuează considerabil rolul pe care taţii pot să-l joace în familie.

Aici însă nu vreau să discut despre asemenea aspecte economice la scară mare, ele situându-se în afara problemei care ne preocupă, aceea a lucrurilor pe care le poate face aici şi acum individul pentru a avea parte de fericire. Ne apropiem de această problemă dacă trecem la examinarea dificultăţilor psihologice ce se ivesc în epoca noastră în relaţiile dintre părinţi şi copii. Acestea se numără într-adevăr printre problemele pe care le generează democraţia. Pe vremuri existau stăpâni şi sclavi; stăpânii stabileau ce era de făcut şi, una peste alta, ţineau la sclavi, care contribuiau la fericirea lor. Sclavii poate că îşi urau stăpânii, deşi asta nu se întâmpla nici pe departe atât de des cum vrea să ne convingă teoria democratică. Dar, chiar şi atunci când îşi urau stăpânii, aceştia nu conştientizau acest lucru şi cel puţin ei erau fericiţi. Odată cu acceptarea generală a teoriei democratice, toate acestea s-au schimbat: sclavii, care odinioară îşi acceptau statutul, au încetat să-l mai accepte resemnaţi, iar stăpânii, care odinioară n-aveau nici un fel de îndoieli în privinţa propriilor drepturi, au devenit ezitanţi şi nesiguri. S-au ivit fricţiuni, care au provocat nefericire de ambele părţi. Nu spun toate acestea în chip de argument împotriva democraţiei, pentru că astfel de probleme se numără printre cele inevitabile în orice tranziţie de amploare. Dar nu foloseşte la

nimic să închidem ochii în fața faptului că, pe măsură ce înaintează, această tranziție sporește disconfortul în lume.

Schimbarea ce se produce în relațiile dintre părinți și copii constituie un exemplu particular al răspândirii generale a democrației. Părinții nu mai sunt siguri de drepturile pe care le au față de copiii lor, iar copiii nu mai simt că datorează respect părinților lor. Virtutea supușeniei, care odinioară era pretinsă în mod necondiționat, nu mai e la modă, și pe bună dreptate. Psihanaliza le-a insuflat părinților școliți teama de răul pe care în mod involuntar l-ar putea pricinui copiilor lor. Dacă îi sărută, riscă să producă în ei complexul lui Oedip; dacă nu o fac, riscă să producă crize de gelozie. Dacă le ordonă copiilor să facă diverse lucruri, în aceștia ar putea încolți sentimentul păcatului; dacă se abțin să le ordone, copiii capătă deprinderi pe care părinții le consideră indezirabile. Când văd că bebelușul lor își suge un deget, părinții trag tot felul de concluzii spăimoase, dar n-au nici cea mai mică idee despre ce ar trebui să facă spre a-l opri. Postura de părinte, care odinioară consta într-o exercitare discreționară a puterii, a devenit timidă, anxioasă și plină de îndoieli și scrupule. Bucuriile simple de altădată au dispărut, și asta tocmai în momentul în care, datorită noii libertăți a femeilor nemăritate, o mamă a ajuns să trebuiască să sacrifice mult mai mult decât înainte odată cu asumarea maternității. În aceste împrejurări, mamele chinuite de scrupule le cer prea puțin copiilor lor, iar cele ce nu sunt așa le cer prea mult. Cele dintâi își înfrânează afecțiunea firească și devin circumspecte; celelalte caută în copiii lor o compensație pentru bucuriile la care au trebuit să renunțe. În primul caz, afectivitatea copilului e frustrată, în cel de-al doilea este

suprastimulată. În ambele situații lipsește acea fericire simplă și firească pe care o poate oferi familia în starea ei optimă.

Având în vedere toate aceste dificultăți și pregete, mai e de mirare că natalitatea scade? Declinul natalității în ansamblul populației a atins un punct care arată că în curând populația va începe să scadă, dar în rândul claselor înstărite acest punct a fost deja de mult depășit, și nu într-o singură țară, ci practic în toate țările mai civilizate. Nu dispunem de foarte multe statistici privitoare la natalitatea în rândul populației înstărite, dar două fapte merită reținute din cartea adineauri menționată a doamnei Jean Ayling. Bunăoară, la Stockholm, în răstimpul 1919–1922 fertilitatea femeilor cu studii superioare atingea abia o treime din cea a femeilor în ansamblu, iar printre cele patru mii de absolvente ale Colegiului Wellesley din SUA, în perioada 1896–1913 numărul nou-născuților a fost de circa o mie, în condițiile când, pentru a se preîntâmpina actuala scădere a populației, ar fi trebuit să se nască opt mii de copii și dintre ei nici unul să nu fi murit tânăr. Nu încape îndoială că civilizația produsă de rasa albă prezintă această caracteristică singulară, că pe măsură ce este asimilată de bărbați și de femei, aceștia devin sterili. Oamenii cei mai civilizați sunt cei mai sterili, iar cei mai puțin civilizați sunt cei mai fertili, între aceste două extreme existând o gradație continuă. În prezent, sectoarele cele mai inteligente ale națiunilor occidentale se împuținează continuu. Într-un răstimp foarte scurt, națiunile occidentale în ansamblul lor vor scădea numeric, dacă nu cumva scăderea va fi compensată prin imigrație din regiuni mai puțin civilizate. Iar imigranții, pe măsură ce asimilează civilizația țării de adopție, vor deveni și ei, la rândul lor, relativ sterili. Este clar că o civilizație ce posedă această carac-

teristică devine instabilă; dacă nu poate fi determinată să se reproducă numeric, cu siguranță că, mai devreme sau mai târziu, se va stinge, lăsând locul unei alte civilizații, la care dorința de a avea copii și-a păstrat destulă vigoare pentru a împiedica declinul demografic.

Exponenții moralei oficiale din toate țările occidentale s-au străduit să abordeze această problemă apelând la îndemnuri şi sentimente. Pe de o parte, ei spun că este de datoria fiecărui cuplu conjugal să aibă atâți copii câți vrea Dumnezeu, indiferent de ce perspective de sănătate şi fericire ar avea aceşti copii. Pe de altă parte, teologii de sex bărbătesc pălăvrăgesc despre bucuriile sacre ale maternității şi susțin că o familie numeroasă, cu copii bolnavi şi subnutriți, este o sursă de fericire. Statul li se alătură şi el, cu argumentul că trebuie să existe suficientă carne de tun, căci cum ar putea să funcționeze eficient toate aceste minunate şi ingenioase arme de distrugere dacă nu există suficientă populație pe care s-o măcelărească? Numai că, iată, părintele individual, chiar dacă acceptă aceste argumente când e vorba de alții, rămâne cu totul surd la ele când e vorba să şi le aplice sieşi. Psihologia teologilor şi a patrioților capotează în acest punct. Teologii pot găsi ascultare cât timp izbutesc să amenințe în mod eficace cu flăcările iadului, dar în prezent doar o mică parte a populației mai ia în serios această amenințare. Cu atât mai puțin pot fi eficace alte amenințări, mai puțin terifiante, în a controla comportamentul oamenilor într-o chestiune eminamente privată. Cât despre stat, argumentul său este, privit în ansamblu, prea feroce. Oamenii pot fi de acord că alții au datoria de a furniza carne de tun, dar nu-i atrage perspectiva de a-şi vedea propriii copii folosiți în acest fel. Tot ce poate face statul este deci să

se străduiască să-i țină pe cei săraci în ignoranță, strădanie care, după cum arată statisticile, nu se bucură de succes în Occident decât în țările cele mai înapoiate. Foarte puțini bărbați sau femei ar fi dispuşi să aibă copii dintr-un sentiment de datorie cetățenească, chiar şi dacă ar fi mult mai limpede decât este în fapt că o asemenea îndatorire există. Când aduc pe lume copíi, familiile o fac fie în speranța că aceştia le vor spori fericirea, fie pentru că nu ştiu cum să preîntâmpine conceperea şi naşterea lor. Acest al doilea motiv acționează încă puternic, dar puterea sa este în continuă scădere. Şi nimic din ceea ce ar putea face statul sau Bisericile nu va împiedica această scădere să continue. Aşadar, dacă popoarele de rasă albă vor să supraviețuiască, se impune ca statutul de părinte să recapete capacitatea de a aduce fericire părinților.

Când examinăm natura umană separat de circumstanțele specifice lumii de astăzi, este clar, cred, că statutul de părinte este capabil să genereze cea mai mare şi mai durabilă fericire din câte poate oferi viața. Această apreciere este, fără îndoială, valabilă mai mult în privința femeilor decât a bărbaților, dar şi pentru bărbați este valabilă mai mult decât înclină să admită majoritatea autorilor contemporani. Ea este considerată un lucru de la sine înțeles în aproape toată literatura din trecut. Hecuba ține la copiii ei mai mult decât la Priam; MacDuff ține mai mult la copiii săi decât la soție. În Vechiul Testament, atât bărbații, cât şi femeile nutresc pătimaş dorința de a lăsa urmaşi; în China şi Japonia această atitudine persistă până în zilele noastre. Unii vor spune că această dorință vine din cultul strămoşilor. Eu cred însă că lucrurile stau invers: cultul strămoşilor este un reflex al preocupării oamenilor pentru perpetuarea familiei lor. Reve-

nind la femeile cu studii, despre care vorbeam ceva mai înainte, e clar că dorința de a avea copii trebuie să fie în cazul lor foarte puternică, deoarece altminteri nici una dintre ele nu ar face sacrificiile pe care le presupune satisfacerea ei. În ceea ce mă priveşte, vorbind personal, fericirea dată de paternitate mi s-a părut mai mare decât oricare alta de care am avut parte. Sunt convins că atunci când circumstanțele îi fac pe oameni să renunțe la această fericire, în ei rămâne nesatisfăcută o nevoie dintre cele mai profunde, şi că aici îşi află obârşia o insatisfacție şi o apatie a căror cauză poate rămâne total necunoscută. Spre a fi fericit în această lume, mai cu seamă după ce tinerețea a trecut, este necesar să te simți nu doar ca un individ izolat şi ale cărui zile se apropie de sfârşit, ci ca parte din şuvoiul vieții, care curge de la primul microorganism până în viitorul îndepărtat şi necunoscut. Ca sentiment conştient, exprimat în termeni stereotipi, aceasta presupune, fără îndoială, o viziune hiper-civilizată şi intelectualizată asupra lumii, dar ca vagă emoție instinctivă are un caracter primitiv şi natural, absența ei fiind cea care este hiper-civilizată. Un om capabil de o înfăptuire mare şi remarcabilă, care-şi va pune amprenta asupra epocilor viitoare, îşi poate satisface această nevoie prin muncă, dar pentru bărbații şi femeile fără înzestrări excepționale, singura cale de a face acest lucru o reprezintă copiii lor. Oamenii care şi-au lăsat impulsurile procreative să se atrofieze s-au separat de şuvoiul vieții şi prin asta s-au expus riscului grav de a deveni sufleteşte seci. Pentru ei, dacă nu sunt cumva firi excepţional de impersonale, moartea pune capăt la toate. Lumea care va veni după ei nu-i preocupă deloc, şi din această pricină ceea ce fac li se pare banal şi neimportant. Pentru bărbatul sau femeia care are copii şi

nepoți și îi iubește cu o afecțiune firească, viitorul e important, cel puțin până la limita vieții lor, nu doar prin prisma moralei sau printr-un efort de imaginație, ci în chip natural și instinctiv. Iar omul ale cărui interese s-au extins într-atât de mult dincolo de viața lui personală va avea probabil capacitatea de a le extinde și mai departe. Asemenea lui Avraam, va afla satisfacție în gândul că cei din seminția sa vor moșteni pământul făgăduit, chiar dacă lucrul acesta nu se va întâmpla decât după un șir de generații. Iar prin astfel de sentimente va fi ferit de senzația de zădărnicie care altminteri îi tocește și anihilează toate emoțiile.

Baza familiei o constituie, firește, faptul că părinții simt față de copiii lor un gen de afecțiune aparte, diferită de cea pe care o simt unul față de celălalt sau față de alți copii. E adevărat că unii părinți simt puțină afecțiune parentală sau deloc, după cum e adevărat și că unele femei sunt capabile să simtă și față de copii ce nu sunt ai lor o afecțiune la fel de puternică precum cea față de propriii lor copii. Rămâne însă adevărat că afecțiunea parentală este un sentiment de un tip special pe care ființa umană normală îl are față de progenitura sa, dar nu și față de vreo altă ființă umană. E o emoție pe care o moștenim de la strămoșii noștri din lumea animală. În această privință viziunea lui Freud nu mi se pare a fi suficient de biologică, pentru că oricine observă o mamă-animal cu puii ei va constata că ea se poartă față de aceștia după un tipar cu totul diferit de comportamentul ei față de masculul cu care are relații sexuale. Același *pattern* instinctiv diferențial, deși într-o formă modificată și mai puțin accentuată, există și la ființele umane. Dacă n-ar exista această emoție specială, nu ar fi aproape nimic de spus în favoarea familiei ca instituție, căci copiii ar putea fi la fel de

bine lăsați în grija unor profesioniști. Așa cum stau lucrurile însă, afecțiunea specială pe care părinții le-o poartă copiilor, cu condiția ca instinctele să nu le fie atrofiate, este prețioasă atât pentru părinții înșiși, cât și pentru copii. Valoarea afecțiunii părintești față de copii rezidă în bună parte în faptul că este mai sigură decât orice altă afecțiune. Un om este iubit de prieteni pentru calitățile sale, de partenera sau partenerul în dragoste pentru farmecul său; dacă farmecul sau calitățile declină, s-ar putea ca afecțiunea prietenilor sau a iubiților să se stingă. Or, pe părinți, dacă sunt oameni de soi, te poți bizui cel mai mult în timpurile de restriște, de boală și chiar de dizgrație. Cu toții ne simțim bine când suntem admirați pentru calitățile noastre, dar majoritatea dintre noi suntem îndeajuns de modești în sinea noastră pentru a simți precaritatea unei astfel de admirații. Părinții, însă, ne iubesc pentru că suntem copiii lor, și acesta e un fapt inalterabil, astfel că alături de ei ne simțim mai în siguranță decât alături de oricine altcineva. În vremuri de succes lucrul acesta poate să pară neimportant, dar în vremuri de eșec el oferă o consolare și o siguranță ce nu pot veni din partea nimănui altcuiva.

În toate relațiile umane, este destul de ușor de procurat fericirea pentru una din părți, dar mult mai greu de procurat pentru amândouă. Gardianului îi poate face plăcere să-l păzească pe deținut; patronul poate găsi plăcere să-l terorizeze pe angajat; cârmuitorului îi poate face plăcere să-și conducă supușii cu o mână de fier; iar tatălui de modă veche îi făcea, desigur, plăcere să inculce virtuți fiului său folosind nuiaua. Acestea sunt însă plăceri unilaterale, situația fiind mai puțin agreabilă uneia din părți decât celeilalte. Noi am ajuns să simțim că aceste delectări unilaterale au ceva reprobabil:

ni se pare că o bună relație umană trebuie să fie gratifiantă pentru ambele părți. Aceasta se aplică în particular relațiilor dintre părinți şi copii, rezultatul fiind că părinții obțin mult mai puțină plăcere de la copii decât obțineau odinioară, pe când copiii, reciproc, au mai puțin de pătimit din partea părinților decât era cazul la generațiile din trecut. Eu nu sunt de părere că există vreun motiv real pentru ca părinții să aibă plăcere de copii mai puțin ca altădată, deşi în mod neîndoielnic aşa stau lucrurile în prezent. Tot aşa, nu văd de ce părinții n-ar mai putea contribui la sporirea fericirii copiilor lor. Aceasta însă reclamă, ca şi celelalte relații de egalitate spre care năzuieşte lumea modernă, o anumită delicatețe şi tandrețe, un anumit respect față de persoana celuilalt, sentimente pe care rivalitățile din viața de fiecare zi sunt departe de a le încuraja. Să examinăm mai îndeaproape fericirea părintească, mai întâi în esența ei biologică, iar apoi aşa cum poate deveni la un părinte inspirat de acel gen de atitudine față de alții despre care sugeram adineauri că este esențială pentru o lume ce crede în egalitate.

Plăcerea de a fi părinte are o dublă rădăcină primară. Pe de o parte sentimentul că parte din corpul nostru se externalizează, prelungindu-şi viața dincolo de moartea restului acestuia, şi posibilitatea ca partea externalizată, la rândul ei, să se externalizeze în acelaşi mod, asigurând astfel imortalitatea plasmei germinative. Pe de altă parte, un amestec intim de putere şi de tandrețe. Noua făptură este neajutorată şi există un impuls de a-i satisface nevoile, impuls ce mulțumeşte nu doar dragostea părintelui pentru copil, ci şi dorința de putere a părintelui. Câtă vreme simțim că pruncul e neajutorat, afecțiunea pe care i-o oferim are în ea un grăunte de egoism, fiind ceva de felul protejării unei părți

din noi înşine. Dar încă de la o vârstă foarte fragedă se iveşte un conflict între plăcerea pe care i-o procură părintelui propria putere şi dorinţa binelui pentru copil, căci în timp ce puterea asupra copilului stă într-o anumită măsură în chiar firea lucrurilor, este totuşi dezirabil ca, pe cât posibil mai repede, copilul să înveţe să fie independent în cât mai multe privinţe, ceea ce stânjeneşte impulsul către putere al părintelui. Unii părinţi nu ajung să conştientizeze niciodată acest conflict şi rămân tiranici până când copii ajung în poziţia de a se putea răzvrăti. Alţii însă devin conştienţi de conflict şi astfel ajung pradă unor emoţii contradictorii. Aceasta pune capăt fericirii părinteşti. După toată grija pe care au dăruit-o copilului, ei constată cu un sentiment de umilinţă că acesta evoluează altfel decât speraseră ei. Ei voiau să-l vadă militar, şi descoperă că el e un pacifist, sau, ca în cazul lui Tolstoi, ei l-ar fi vrut un pacifist şi când colo, el se alătură Sotniilor Negre*. Dificultatea este resimţită însă nu doar în aceste evoluţii de mai târziu. Dacă ai continua să-i dai mâncarea în gură unui copilaş care este deja capabil să se hrănească singur, prin asta ai aşeza pofta ta de putere mai presus de binele copilului, deşi ţi se pare că nu faci decât să-i cruţi o osteneală, aşadar că făptuieşti un lucru bun. Dacă stărui peste măsură în a-l avertiza asupra pericolelor de tot felul, probabil că o faci mânat de dorinţa de a-l ţine dependent de tine. Dacă-i acorzi afecţiune ostentativă şi aştepţi din partea lui un răspuns în consecinţă, probabil că te străduieşti să-l ţii legat de tine cu ajutorul emoţiilor lui. În nenumărate moduri, importante şi neînsemnate, impulsul posesiv al părinţilor îl va face să se rătăcească, afară de cazul când ei sunt foarte

* Mişcare militantă naţionalistă şi xenofobă din Rusia la începutul secolului XX. (*N.t.*).

vigilenți sau cu inima foarte curată. Părinții de astăzi, conștienți de aceste pericole, își pierd uneori încrederea în modul lor de a se purta cu copiii, iar prin aceasta devin și mai puțin capabili de a le fi de ajutor decât dacă și-ar permite să comită anumite greșeli spontane, dat fiind că nimic nu provoacă atâta îngrijorare în mintea copilului ca lipsa de certitudine și de încredere în sine a unui adult. Decât peste măsură de grijuliu, este, așadar, mai bine să fii cu inima curată. Părintele care dorește cu adevărat binele copilului mai mult decât să aibă putere asupra lui nu va avea nevoie de manuale de psihanaliză spre a ști să spună ce trebuie și ce nu trebuie făcut, ci va fi călăuzit de-a dreptul de propria pornire spontană. Iar într-un astfel de caz, relația dintre părinte și copil va fi armonioasă de la început la sfârșit și nu va pricinui răzvrătire din partea copilului și nici frustrare de partea părintelui. Pentru asta este însă nevoie ca părinții să manifeste de la bun început respect față de personalitatea copilului – respect ce nu trebuie să fie doar o chestiune de principiu, moral sau intelectual, ci ceva adânc simțit cu o convingere aproape mistică, în așa măsură încât posesivitatea și opresiunea să fie cu totul imposibile. Firește că o astfel de atitudine este dezirabilă nu doar față de copii; ea este foarte necesară în căsnicie, precum și în prietenie, deși în prietenie este mai puțin dificilă. Într-o lume bine orânduită, ea ar fi prezentă și în relațiile politice între grupuri umane, deși aceasta e o speranță atât de îndepărtată, încât aici nu e cazul să zăbovim asupra ei. Dar oricât de universală ar fi necesitatea acestui fel de blândețe și amabilitate, de ea este nevoie cel mai mult când e vorba de copii, din pricina neajutorării lor și pentru că puținătatea lor fizică și puterile lor firave fac ca sufletele vulgare să-i desconsidere.

Revenind însă la problemele care ne preocupă în această carte, de bucuria părintească deplină nu pot avea parte în lumea de astăzi decât cei capabili să simtă în profunzime această atitudine de respect față de copil, despre care vorbeam. Căci ei nu vor simți nici o îngrădire supărătoare a dorinței lor de putere şi nici nu vor trebui să se teamă de acea deziluzie amară pe care o trăiesc părinții despotici atunci când copiii lor îşi dobândesc libertatea. Iar pentru un părinte care are o astfel de atitudine există mai multă bucurie părintească decât a fost vreodată posibilă pentru un despot în zilele de glorie ale puterii părinteşti. Pentru că dragostea pe care bunătatea a purificat-o de orice tendință spre tiranie poate naşte o bucurie mai intensă, mai tandră, mai capabilă să transmute metalul ordinar al vieții cotidiene în aurul pur al extazului mistic decât orice emoție ce poate fi trăită de un om care încă luptă şi se opinteşte să-şi păstreze dominația în această lume nesigură.

Deşi acord o foarte mare valoare afecțiunii părinteşti, eu nu trag, ca atâția alții, concluzia că mamele trebuie să facă ele însele cât mai mult posibil pentru copiii lor. Există pe această temă o tradiție care îşi avea rostul ei când despre creşterea copiilor nu se ştia nimic în afară de nişte vechituri neştiințifice pe care femeile vârstnice le transmiteau celor mai tinere. În prezent, o parte însemnată din îngrijirea copiilor este preferabil să fie încredințată celor care au făcut studii specializate într-o ramură sau alta a acestui vast domeniu. În privința acelei părți din educație numite „învățământ“, acest lucru este recunoscut. Oricât de mult şi-ar iubi o mamă copilul, nu trebuie aşteptat ca ea să-l învețe analiză matematică. În ceea ce priveşte cunoştințele teoretice, se recunoaşte că ele pot fi dobândite mai bine de la cei ce le

posedă, decât de la o mamă care nu le posedă. Privitor însă la multe alte aspecte ale îngrijirii copiilor, lucrul acesta nu este recunoscut, pentru că nu a fost încă recunoscută experiența de care este nevoie în ele. Fără îndoială că anumite lucruri este mai bine să le facă mama, dar, pe măsură ce copilul crește, va exista un număr tot mai mare de lucruri pe care e preferabil să le facă alții. Dacă adevărul acesta ar fi general recunoscut, mamele ar fi scutite de o mare parte din îndeletnicirile inevitabil obositoare pentru ele pentru că se află în afara competențelor lor profesionale. O femeie care a dobândit o calificare profesională ar trebui, atât spre binele ei, cât şi spre cel al comunității, să aibă libertatea de a-şi practica în continuare profesia, deşi a devenit mamă. Poate că nu va fi capabilă să facă acest lucru în ultimele luni de sarcină şi pe durata alăptării copilului, dar un copil în vârstă de peste nouă luni ar trebui să nu constituie un obstacol de netrecut în calea activității profesionale a mamei. Ori de câte ori societatea pretinde de la o mamă, pentru binele copilului, sacrificii care depăşesc măsura rezonabilă, acea mamă, dacă nu are cumva un suflet de sfântă cu totul ieşit din comun, va aştepta de la copilul ei compensații mai mari decât cele pe care e îndreptățită să le ceară. Mama despre care se spune în mod convențional că s-a jertfit pentru binele copiilor săi este, în marea majoritate a cazurilor, neobişnuit de egoistă față de aceşti copii, căci oricât de important este în viață statutul de părinte, el nu trebuie să fie tratat ca şi cum ar însemna întreaga viață, iar părintele nemulțumit este probabil să fie pe plan afectiv un părinte acaparator. Important, deopotrivă în interesul copiilor, cât şi în cel al mamei, este ca maternitatea să nu ducă la abandonarea tuturor celorlalte interese şi îndeletniciri. Dacă o femeie posedă o

vocație reală pentru îngrijirea copiilor şi suficient de multe cunoştințe care o abilitează să-şi îngrijească propriii copii, ar trebui să i se încredințeze îngrijirea unui grup de copii, din care să facă parte, dacă e cazul, şi copiii ei. Este îndreptățit ca părinții, cu condiția de a îndeplini minimul de cerințe impuse de stat, să-şi poată exprima preferințele cu privire la cum şi de către cine să le fie îngrijiți copiii, cu condiția de a se mărgini, în alegere, la cercul persoanelor calificate în acest sens. Dar nu trebuie considerat o regulă ca fiecare mamă să trebuiască să facă ea însăşi ceea ce o altă femeie poate face mai bine. Mamele care, aşa cum se întâmplă în multe cazuri, se simt descumpănite şi depăşite când e vorba de a-şi creşte copiii n-ar trebui să pregete câtuşi de puțin să-i încredințeze spre creştere unor femei care au aptitudini pentru această muncă şi au beneficiat de instruirea necesară. Nu există vreun instinct providențial care să le învețe pe femei cum anume trebuie să procedeze cu copiii lor, iar solicitudinea care depăşeşte un anumit punct este un paravan al posesivității. Nu puțini copii ajung psihologic dezechilibrați ca urmare a tratamentului ignorant şi sentimental din partea mamei lor. S-a recunoscut dintotdeauna că de la tați nu este de aşteptat să facă prea multe pentru copiii lor, şi totuşi copiii pot să-şi iubească tații în aceeaşi măsură ca şi pe mame. În viitor, relația mamei cu copilul va trebui să semene din ce în ce mai mult cu cea pe care o are în prezent tatăl, dacă se doreşte ca viețile femeilor să fie eliberate de o sclavie nenecesară, iar copiii să poată beneficia de cunoaşterea ştiințifică, mereu mai bogată, privitoare la îngrijirea fizică şi psihică a micuților în primii lor ani de viață.

14
Munca

La întrebarea dacă munca trebuie inclusă printre cauzele fericirii sau printre cele ale nefericirii, răspunsul nu este simplu şi univoc. Există, cu siguranţă, numeroase munci nespus de plictisitoare, iar excesul de muncă este întotdeauna foarte greu de suportat. Cred totuşi că, dacă nu este cantitativ excesivă, chiar şi cea mai plictisitoare muncă este, pentru majoritatea oamenilor, mai puţin chinuitoare decât inactivitatea. Munca se înfăţişează în nenumărate grade, de la simpla alungare a plictisului, până la cele mai profunde delectări, în funcţie de natura muncii şi de aptitudinile lucrătorului. Cele mai multe dintre muncile pe care trebuie să le presteze majoritatea oamenilor nu sunt prin ele însele interesante, dar chiar şi o asemenea muncă oferă unele mari avantaje. Întâi de toate, umple un număr însemnat de ore din zi, în care cel în cauză nu va fi nevoit să decidă cu privire la ce are de făcut. Majoritatea oamenilor, când se află în postura de a-şi umple singuri timpul după cum vor, nu reuşesc să se decidă ce ar fi mai plăcut să facă. Şi, indiferent cum ar decide, îi va sâcâi apoi senzaţia că ar fi putut opta pentru altceva mai plăcut. Priceperea de a-ţi umple în mod inteligent timpul liber este ultimul produs al civilizaţiei, şi deocamdată foarte puţini oameni au ajuns la acest nivel. În plus, exerciţiul

alegerii este prin el însuşi obositor. Exceptându-i pe oamenii deosebit de înzestraţi cu spirit de iniţiativă, este efectiv agreabil să ţi se spună ce ai de făcut în fiecare oră a zilei, cu condiţia doar ca ordinele să nu fie din cale afară de neplăcute. Majoritatea bogătaşilor inactivi au parte de o plictiseală de nedescris ca preţ al scutirii lor de muncă. Câteodată ei găsesc un remediu plecând la vânătoare în Africa sau făcând ocolul lumii în avion, dar numărul unor astfel de divertismente este limitat, mai ales după ce tinereţea a trecut. Aşa se face că bogătaşii mai inteligenţi muncesc aproape la fel de mult cum ar face-o dacă ar fi săraci, în timp ce femeile bogate îşi ocupă în cea mai mare parte timpul cu nenumărate fleacuri de a căror importanţă capitală sunt ferm convinse.

Munca este, prin urmare, dezirabilă în primul rând ca antidot al plictiselii, dat fiind că plictiseala pe care un om o simte atunci când face o muncă necesară, deşi neinteresantă, este floare la ureche în comparaţie cu plictiseala care îl chinuie când n-are cu ce să-şi ocupe zilele. De acest avantaj al muncii se leagă un altul – acela de a face mult mai delicioase vacanţele şi zilele de sărbătoare, atunci când vin. Dacă un om nu e nevoit să muncească atât de mult şi de solicitant încât să-şi pericliteze sănătatea şi vigoarea fizică, este probabil ca el să se bucure în mult mai mare măsură de timpul său liber decât un om fără ocupaţie.

Al doilea avantaj al muncii plătite – şi al unor munci neplătite – rezidă în şansele de succes şi de satisfacere a unor ambiţii. În cazul majorităţii muncilor, succesul se măsoară prin venit, şi, cât timp se perpetuează societatea noastră capitalistă, lucrul acesta este inevitabil. Numai în cazul muncilor celor mai valoroase folosirea acestei măsuri nu este firească. Dorinţa pe care o au oamenii de a-şi spori venitul

este deopotrivă o dorință de succes şi una de sporire a confortului vieții pe care o poate aduce un venit superior. Oricât de neinteresantă ar fi o muncă, ea devine suportabilă dacă reprezintă pentru cel în cauză un mijloc de a-şi clădi o reputație, fie în cercul propriilor cunoştințe, fie în lumea mai largă. Continuitatea scopului este unul dintre cele mai esențiale ingrediente ale fericirii pe termen lung, iar pentru majoritatea oamenilor aceasta se realizează prin muncă. Din acest punct de vedere, femeile care îşi petrec viața cu treburile casnice sunt mult mai puțin norocoase decât bărbații sau decât femeile care lucrează în afara casei. Soția legată de casă nu primeşte salariu, n-are nici un mijloc de a progresa, munca pe care o prestează este privită ca un lucru de la sine înțeles de către soț (care nu vede practic nimic din ceea ce face ea), şi acesta îşi prețuieşte soția nu pentru activitățile ei casnice, ci pentru cu totul alte calități. Fireşte, asta nu se aplică în cazul acelor femei îndeajuns de înstărite încât să-şi permită case şi grădini frumoase, care stârnesc invidia vecinilor; astfel de femei sunt însă relativ puține, iar pentru marea majoritate munca în gospodărie nu poate aduce atâta satisfacție câtă aduc alte feluri de muncă bărbaților şi femeilor cu slujbe.

Cele mai multe munci oferă satisfacția ocupării timpului şi o oarecare posibilitate, cât de modestă, de manifestare a ambiției, ceea ce e suficient pentru ca până şi un om cu o muncă anostă să se simtă în medie mai fericit decât unul care nu face nici o muncă. Când însă munca este şi interesantă, ea este în măsură să ofere o satisfacție de un nivel mult mai înalt decât simpla alungare a plictiselii. Felurile de muncă în măsură să capteze cât de cât interesul pot fi dispuse într-o ierarhie. Voi începe cu cele care sunt doar

moderat de interesante şi voi încheia cu cele care merită să li se dedice toate energiile unui om remarcabil.

Două sunt elementele principale ce fac interesantă o muncă: primul este exersarea unei iscusințe, iar cel de-al doilea, construcția.

Oricine şi-a însuşit o anumită iscusință se bucură de exersarea ei până când ajunge s-o facă aproape mecanic sau până atinge pragul de sus al posibilităților sale de perfecționare. Această motivație pentru activitate începe să se manifeste încă din fragedă copilărie: pentru un băiat care poate să stea în cap, statul în picioare nu mai prezintă nici un interes. O seamă de munci oferă aceeaşi plăcere ca jocurile de îndemânare. Munca unui avocat sau a unui om politic cuprinde cu siguranță, într-o formă mai delectabilă, mult din genul de plăcere pe care îl procură jocul de bridge. Aici, fireşte, nu e la mijloc doar exersarea unei iscusințe, ci şi biruirea unui oponent abil. Dar chiar şi atunci când acest element competitiv lipseşte, efectuarea unor isprăvi dificile este o sursă de plăcere. Un om capabil să execute figuri de pilotaj cu avionul trăieşte o plăcere atât de intensă, încât de dragul ei este dispus să-şi rişte şi viața. Îmi închipui că şi unui chirurg priceput, chiar dacă lucrează în împrejurări dificile, îi procură satisfacție precizia desăvârşită a operațiilor pe care le efectuează. Acelaşi fel de plăcere, deşi sub o formă mai puțin intensă, o procură şi numeroase munci cu statut mai umil. Am auzit chiar şi despre instalatori care-şi fac cu plăcere meseria, deşi eu unul n-am avut niciodată norocul să întâlnesc vreunul de acest fel. Orice activitate calificată poate fi o sursă de plăcere, cu condiția de a fi ori variabilă, ori susceptibilă de îmbunătățire la nesfârşit. Dacă aceste condiții lipsesc, ea va înceta să mai fie interesantă când cel

ce o practică a atins maximul de virtuozitate. Unui alergător de fond, această ocupație nu-i va mai face plăcere după ce trece de vârsta la care poate să depășească propriile sale recorduri anterioare. Din fericire, există numeroase munci în care schimbarea împrejurărilor reclamă noi priceperi și în care un om poate progresa întruna, cel puțin până ajunge între două vârste. În unele genuri de activitate calificată, cum este de pildă cea politică, se pare că oamenii își ating optimul la vârste între șaizeci și șaptezeci de ani, motivul fiind acela că în astfel de ocupații este esențial să posezi o bogată experiență în materie de contacte cu alți oameni. Așa se explică faptul că la vârsta de șaptezeci de ani politicienii se simt de regulă mai fericiți decât alți oameni de aceeași vârstă. Singurii lor competitori în această privință sunt cei ce conduc mari afaceri.

Există însă și un alt element inerent celor mai bune munci, care, ca sursă de fericire, este și mai important decât exersarea priceperii. Acest element este constructivitatea. În cazul unor munci, deși nicidecum al tuturor, se construiește ceva care, odată munca încheiată, rămâne ca un monument. Putem deosebi construcția de destrucție după următorul criteriu: la construcție, stadiul inițial al activității lasă o impresie de relativ hazard, pe când stadiul final întruchipează o finalitate; la destrucție, lucrurile se petrec invers: starea inițială întruchipează o finalitate, pe când cea finală este una de dezordine, adică tot ce urmărește destructorul este să producă o stare de lucruri ce nu întruchipează o anumită finalitate. În sensul cel mai literal și evident, acest criteriu se aplică în cazul construirii și respectiv al demolării clădirilor. La construirea unei clădiri se execută un plan dinainte întocmit, pe când la demolarea ei nimeni nu stabilește cu

exactitate în ce fel se vor înfăţişa materialele la terminarea demolării. Destrucţia este, fireşte, foarte adesea necesară ca preliminar al unei construcţii ulterioare, în care caz ea este parte componentă a unui întreg constructiv. Nu de puţine ori, totuşi, câte un om se angajează în activităţi al căror scop este destructiv, fără a se avea în vedere vreo construcţie ulterioară distrugerii. Adesea el îşi va disimula sieşi acest lucru prin credinţa că distruge doar spre a construi pe teren curat, dar acest pretext, dacă e într-adevăr doar un pretext, este în genere uşor de demascat întrebându-l pe cel în cauză care urmează să fie noua construcţie. Veţi constata că pe această temă el se va exprima vag şi fără entuziasm, pe când despre destrucţia preliminară v-a vorbit cu plăcere şi cu precizie. Lucrul acesta este valabil pentru numeroşi revoluţionari, militarişti şi alţi apostoli ai violenţei. Ei sunt mânaţi, de obicei fără ştirea lor, de ură; distrugerea a ceea ce urăsc este adevăratul lor scop, fiindu-le relativ indiferent ce va urma după aceea. În ce mă priveşte, nu pot să neg că şi activitatea de distrugere poate fi o sursă de bucurie, întocmai ca şi cea de construcţie. E vorba de o bucurie mai feroce, pe moment poate chiar mai intensă, dar care nu prilejuieşte o mulţumire la fel de profundă, dat fiind că rezultatul e unul ce nu poate oferi decât o satisfacţie precară. Îţi ucizi, bunăoară, inamicul, iar când acesta e mort, ocupaţia ta s-a terminat şi satisfacţia pe care ţi-o procură victoria se stinge repede. Opera de construcţie, dimpotrivă, atunci când e încheiată, prilejuieşte desfătarea de a fi contemplată şi, în plus, nu este niciodată atât de încheiată încât să nu mai rămână nimic de făcut în legătură cu ea. Cele mai mari satisfacţii le procură acele scopuri care conduc în chip indefinit de la un succes la altul, fără a ajunge vreodată în impas; şi în această

privință construcția reprezintă o mai mare sursă de fericire decât distrugerea. Pesemne că ar fi mai corect să spunem că aceia care-şi află satisfacție în a construi, regăsesc în aceasta o satisfacție mai mare decât cea pe care o pot afla pasionații distrugerii în distrugere, căci, odată ce un om s-a umplut de ură, e greu ca el să afle în construcție aceeaşi plăcere ca alții.

În acelaşi timp, puține alte lucruri pot lecui omul de obişnuința urii în aceeaşi măsură ca oportunitatea de a desfăşura o activitate constructivă de oarecare importanță.

Satisfacția pe care o aduce succesul unei mari întreprinderi constructive este una dintre cele mai mari din câte poate oferi viața, deşi din nefericire în formele ei cele mai înalte ea nu este accesibilă decât oamenilor deosebit de înzestrați. Nimic nu-i poate răpi unui om fericirea de a fi dus la bun sfârşit o muncă importantă, decât eventuala dovadă că toată opera lui este fără valoare. Satisfacția de care vorbim aici îmbracă numeroase forme. Omul care, cu ajutorul unui proiect de irigații, a făcut ca un pustiu să înflorească aidoma unui trandafir are parte de ea în formele ei cele mai tangibile. Crearea unei organizații poate fi o operă de maximă importanță. La fel şi lucrarea acelor puțini oameni de stat care şi-au închinat viața producerii din haos a ordinii şi al căror exponent suprem în zilele noastre este Lenin*. Exemplele cele mai evidente sunt însă artiştii şi oamenii de ştiință. Shakespeare spune despre poezia sa: „Cât va fi suflet, văz, şi versul meu / Prin tot ce-am scris tu vei trăi mereu."** Şi, în mod neîndoielnic, acest gând îl consola

* Russell scrie aceste rânduri în deceniul al treilea al secolului XX. (*N.t.*)

** Shakespeare, *Sonetul 18*, trad. rom. Neculai Chirca şi Dan Grigorescu. (*N.t.*)

în nefericire. În sonetele sale el susține că gândul la prietenul său îl făcea să se reîmpace cu viața; eu însă nu-mi pot alunga bănuiala că sonetele pe care le scria pentru prietenul său erau, în raport cu acest scop, mai eficace chiar decât prietenul însuşi. Marii artişti şi marii oameni de ştiință fac o muncă ce este prin ea însăşi delectabilă; cât timp o fac, ea le câştigă respectul celor al căror respect înseamnă ceva, ceea ce le conferă cel mai de seamă gen de putere – puterea asupra gândurilor şi simțămintelor oamenilor. Ei au de asemenea cele mai solide temeiuri de a gândi favorabil despre ei înşişi. Această combinație de împrejurări norocoase ar trebui, în aparență, să fie suficientă spre a face fericit orice om. Totuşi, nu este aşa. Michelangelo, de pildă, a fost un om profund nefericit şi spunea (ceea ce, sunt sigur, nu era adevărat) că nu s-ar fi ostenit să creeze opere de artă dacă n-ar fi fost nevoit să plătească datoriile rudelor sale nevoiaşe. Foarte adesea, deşi, fireşte, nu întotdeauna, puterea de a produce marea artă se întovărăşeşte cu o nefericire temperamentală, şi anume cu una atât de mare încât, dacă n-ar fi bucuria pe care i-o procură artistului munca sa, acesta ar fi împins la sinucidere. Nu putem, aşadar, susține nici chiar despre cele mai mari opere că-l fac în mod invariabil fericit pe creatorul lor; putem susține doar că ele îl fac negreşit mai puțin nefericit. La oamenii de ştiință, în schimb, se întâmplă mult mai rar decât la artişti să fie temperamental nefericiți; şi în general oamenii cu contribuții de seamă în ştiință sunt oameni fericiți, iar fericirea le vine în principal din munca lor.

Una din cauzele nefericirii printre intelectualii de astăzi este că mulți dintre ei, îndeosebi dintre cei ce se îndeletnicesc cu scrisul, nu găsesc oportunități pentru libera exercitare a talentelor lor, fiind nevoiți să se pună în slujba unor

corporații bogate, conduse de nişte filistini care le cer insistent să producă lucruri pe care ei înşişi le consideră nişte fleacuri dăunătoare. Dacă ați face o anchetă printre ziariştii din Anglia sau din America, întrebându-i dacă agreează politica ziarului pentru care lucrează, ați descoperi, cred, că doar o mică minoritate v-ar răspunde afirmativ; ceilalți, pentru a-şi câştiga existența, îşi prostituează talentul pentru scopuri pe care le consideră nocive. O asemenea muncă nu poate procura o satisfacție reală, iar resemnându-se să o facă, un om devine vrând-nevrând atât de cinic încât nimic nu-i mai poate prilejui o satisfacție sinceră. Eu unul nu pot să-i condamn pe oamenii care fac astfel de munci, pentru că foamea e o alternativă mult prea gravă, dar cred că acolo unde există posibilitatea de a presta o muncă de natură să satisfacă impulsurile constructive dintr-un om, fără a-l aduce cu totul în postura de muritor de foame, ar fi recomandabil, din punctul de vedere al propriei sale fericiri, să o accepte mai degrabă decât o muncă mult mai bine retribuită dar care prin ea însăşi i se pare nedemnă. În lipsa respectului de sine, o fericire autentică mi se pare cu neputință. Iar omul care se ruşinează de munca sa n-are cum să capete respect față de sine.

Satisfacția muncii constructive, deşi s-ar putea ca în actuala stare de lucruri să fie privilegiul unei minorități, poate fi totuşi privilegiul unei minorități destul de mari. O poate simți orice om care îşi este propriul său stăpân în munca pe care o face; tot aşa şi orice om convins de utilitatea muncii sale şi în condițiile în care aceasta necesită o calificare considerabilă. Creşterea şi îngrijirea copiilor este o muncă constructivă grea, capabilă să ofere o satisfacție profundă. Orice femeie care reuşeşte să o facă bine simte că drept urmare a

muncii sale lumea cuprinde ceva valoros, de care altminteri ar fi fost lipsită.

Oamenii diferă profund între ei în privința înclinației de a-și privi propria viață ca pe un întreg. Pentru unii e firesc să facă acest lucru, și capacitatea de a-l face cu o oarecare satisfacție este o condiție esențială a fericirii lor. Pentru alții viața e o serie de incidente disparate, fără vreo direcție și fără vreo unitate. Eu cred că pentru cei din prima categorie există o mai mare probabilitate de a dobândi fericirea decât pentru cei din a doua, pentru că treptat ei vor construi acele circumstanțe care le pot oferi mulțumire sufletească și respect de sine, pe când ceilalți vor fi purtați încoace și încolo de vântul împrejurărilor, fără a ajunge vreodată la un liman. Deprinderea de a-și privi viața în ansamblu este o componentă esențială atât a înțelepciunii, cât și a adevăratei moralități, fiind, de aceea, unul din lucrurile ce se cuvin încurajate în educație. Consecvența în scopuri nu e suficientă pentru o viață fericită, dar este o condiție aproape indispensabilă a unei astfel de vieți. Iar consecvența scopului se manifestă în principal în muncă.

15
Interesele impersonale

În acest capitol vreau să discut nu despre interesele majore în jurul cărora se organizează viața unui om, ci despre acele interese minore care-i umplu timpul liber şi îi prilejuiesc o destindere a încordării produse de preocupările lui mai serioase. În viața omului mediu, soția şi copiii, munca şi situația financiară ocupă partea principală a gândurilor şi a grijilor sale. Chiar dacă are cumva legături amoroase extraconjugale, acestea, probabil, nu-l vor preocupa atât de profund prin ele însele, cât prin efectele lor posibile asupra vieții sale de familie. Interesele legate de munca pe care un ins o face nu le privesc în discuția de față ca fiind impersonale. Un om de ştiință, de exemplu, trebuie să se țină la curent cu cercetarea din domeniul său. Sentimentele sale față de astfel de cercetări posedă căldura şi vivacitatea a ceva ce are de-a face îndeaproape cu cariera sa, pe când, dacă citeşte ceva despre cercetări dintr-o cu totul altă ştiință, care nu-l preocupă profesional, o face într-un spirit diferit – neprofesionist, mai puțin critic, mai dezinteresat. Chiar dacă trebuie şi aici să-şi folosească mintea spre a urmări ce se spune în text, lectura sa va fi totuşi o relaxare, pentru că e fără legătură cu responsabilitățile sale. Dacă textul pe care-l citeşte îl interesează, acest interes al său va fi impersonal într-un sens

ce nu este aplicabil şi în cazul textelor care se ocupă de ceva ce aparţine domeniului său de specialitate. Despre astfel de interese, situate în afara activităţilor principale din viaţa unui om, vreau să vorbesc în capitolul de faţă.

Una din sursele nefericirii, ale oboselii şi ale încordării nervoase rezidă în incapacitatea insului de a fi interesat de ceea ce nu prezintă importanţă practică în propria-i viaţă. Urmarea e că mintea sa conştientă va fi neîncetat absorbită de un anumit număr, mic, de lucruri ce presupun, probabil, fiecare în parte, oarecare anxietate şi un element de îngrijorare. Exceptând orele de somn, minţii sale conştiente nu i se îngăduie să-şi ia răgaz în timpul în care gândirea subconştientă îşi face lucrarea. Rezultatul e excitabilitatea, lipsa de sagacitate, iritabilitatea şi pierderea simţului proporţiilor. Toate acestea sunt deopotrivă cauze şi efecte ale oboselii. Cu cât un om oboseşte mai mult, cu atât interesele sale externe slăbesc, iar pe măsură ce acestea slăbesc, el pierde destinderea pe care ele i-o procură şi astfel devine şi mai obosit. Acest cerc vicios e foarte probabil să ducă la epuizare. Elementul odihnitor din interesele impersonale rezidă în faptul că ele nu reclamă nici un fel de acţiune. Luarea de decizii şi exercitarea voinţei sunt foarte obositoare, mai cu seamă dacă sunt făcute în grabă şi fără ajutorul subconştientului. Oamenii care simt că, înainte de a lua o decizie importantă, trebuie ca, dormind, să se deconecteze o vreme de „toată tărăşenia", au perfectă dreptate. Dar procesele mentale subconştiente pot funcţiona nu doar în somn. Ele pot funcţiona şi atunci când mintea conştientă a omului este ocupată cu altceva. Omul care la terminarea programului poate să uite de munca sa şi să nu-şi mai amintească de ea decât a doua zi, când trebuie s-o reînceapă, probabil că-şi va face

munca mult mai bine decât unul pe care ea îl frământă şi în restul timpului. Iar uitarea muncii în răstimpul cât trebuie să fie uitată este mult mai uşoară dacă un om are, pe lângă munca sa, multe alte interese, decât dacă nu are. Este însă esențial ca aceste alte interese să nu-i solicite tocmai acele facultăți pe care munca de peste zi i le-a sleit. Ele nu trebuie să implice voința şi luarea promptă de decizii, nu trebuie, ca în cazul jocurilor de noroc, să cuprindă vreun element financiar, şi trebuie, de regulă, să nu fie atât de excitante încât să producă oboseală emoțională şi să acapareze atât partea conştientă, cât şi pe cea inconştientă a minții.

Sunt foarte multe distracții care îndeplinesc toate aceste condiții. Privitul jocurilor sportive, mersul la teatru, jocul de golf sunt toate lucruri impecabile din acest punct de vedere. Pentru un om împătimit de lectură, lecturile fără legătură cu activitatea sa profesională sunt cât se poate de binevenite. Oricât de importantă ar fi o grijă sau o supărare, ea nu trebuie să ne ocupe întruna mintea în starea de veghe.

În această privință există o mare diferență între bărbați şi femei. Vorbind în mare, bărbaților le vine mult mai uşor decât femeilor să-şi uite munca. În cazul femeilor gospodine e firesc să fie aşa, pentru că la ele nu intervine, spre a le aduce o nouă dispoziție sufletească, acea schimbare de loc care se produce la un bărbat când pleacă de la serviciu. Însă, dacă nu mă înşel, femeile care muncesc în afara casei diferă în această privință de bărbați aproape la fel de mult ca şi acelea exclusiv casnice. Lor le este, mai exact, foarte greu să devină interesate de lucruri ce nu au pentru ele nici o importanță practică. Scopurile lor le domină gândurile şi activitățile şi rareori ajung să fie absorbite de câte o preocupare total dezinteresată. Nu neg, fireşte, că există şi excepții, vorbesc doar

de ceea ce mi se pare a constitui regula. Într-un colegiu de fete, bunăoară, profesoarele, dacă nu e de față nici un bărbat, discută seara chestiuni profesionale, ceea ce, la colegiile de băieți, profesorii bărbați nu fac. Femeile înclină să vadă în această caracteristică a lor un grad de conştiinciozitate superior celui al bărbaților, eu însă nu cred că pe termen lung ea le ameliorează calitatea muncii; în schimb, tinde să genereze o anumită îngustare de orizont care duce nu rareori la un fel de fanatism.

Toate interesele impersonale, pe lângă importanța pe care o au ca factori de relaxare, au şi multe alte efecte benefice. În primul rând, ele îl ajută pe om să-şi păstreze simțul proporțiilor. Foarte uşor se poate întâmpla să ajungem atât de absorbiți de îndeletnicirile noastre, de cercul din care facem parte, de tipul de muncă pe care-l practicăm, încât să uităm cât de mică este partea pe care o reprezintă toate acestea din totalul activității umane şi cât de multe lucruri din lume rămân dincolo de perimetrul acțiunii noastre. Dar de ce e necesar să nu uităm acest lucru? veți întreba dumneavoastră. Există la asta mai multe răspunsuri. În primul rând, e bine să ai despre lume o reprezentare atât de adevărată cât este compatibil cu activitățile pe care eşti nevoit să le faci. Fiecare dintre noi se află pe lume nu foarte multă vreme, iar în răstimpul puținilor ani ai vieții sale trebuie să dobândească tot ce-i necesar să ştie despre această stranie planetă şi despre locul ei în univers. A ignora posibilitățile noastre de cunoaştere este ca şi cum te-ai duce la teatru şi n-ai asculta ce se vorbeşte pe scenă. Lumea e plină de lucruri tragice sau comice, eroice sau bizare sau surprinzătoare, încât cei neinteresați de spectacolul oferit de ea renunță la unul din privilegiile pe care viața le are de oferit.

Apoi, simțul proporțiilor e un lucru foarte prețios, iar câteodată şi foarte mângâietor. Noi suntem înclinați a fi excesiv de emoționați, de încordați, de impresionați de importanța micului colț de lume în care trăim, a scurtului segment de timp cuprins între naşterea şi moartea noastră. Această emoție sau supraestimare a propriei noastre importanțe nu este câtuşi de puțin dezirabilă. E adevărat că ea ne poate face să muncim mai cu zel, nu însă şi să muncim mai bine. O cantitate mai mică de muncă îndreptată spre un scop valoros este mai bună decât o mare cantitate de muncă îndreptată spre un scop nefast, deşi apostolii vieții trăite cu maximă intensitate par a fi de altă părere. Cei care țin prea mult la munca lor se află întotdeauna în primejdia de a aluneca în fanatism, care în esență constă în a ține minte unul sau două lucruri dezirabile, uitând de orice altceva, şi în a presupune că nu contează prea mult dacă în urmărirea acelor unu sau două lucruri se comit incidental şi prejudicii de vreun fel. Împotriva acestei dispoziții fanatice nu există profilaxie mai bună decât o concepție largă despre viața omului şi locul său în univers. Poate părea disproporționat să invocăm un lucru atât de mare în contextul de față, dar în afară de această utilizare particulară, o asemenea concepție reprezintă prin ea însăşi o mare valoare.

Unul din neajunsurile învățământului superior de astăzi constă în faptul că a devenit într-o prea mare măsură o formare în vederea dobândirii anumitor calificări, manifestând prea puțină preocupare pentru lărgirea orizonturilor intelectual şi afectiv, pe calea observării dezinteresate a lumii. Un om ajunge, de pildă, să fie preocupat şi pasionat de lupta politică, şi să lucreze din răsputeri pentru victoria partidului său politic. Până aici, toate bune. Se poate întâmpla însă ca

în cursul acelei lupte să se ivească o oportunitate de a obține victoria folosind metode ce sunt de natură să sporească ura, violența și suspiciunea în lume. Spre exemplu, cel în cauză ar putea constata că drumul cel mai bun spre victorie constă în a aduce jigniri unei alte națiuni. Dacă orizontul mental al omului respectiv este limitat la prezent, sau dacă el și-a însușit doctrina că singurul lucru care contează este ceea ce se cheamă eficiență, va recurge la asemenea mijloace dubioase. Cu ajutorul lor va izbuti să-și atingă obiectivele imediate, însă consecințele mai îndepărtate s-ar putea dovedi catastrofale. În schimb, dacă el a dobândit un orizont intelectual care cuprinde epocile trecute ale omenirii, desprinderea ei lentă și încă incompletă de barbarie, în fine, scurtimea propriei lui existențe în comparație cu epocile astronomice – dacă, așadar, astfel de gânduri i-au modelat în mod durabil sensibilitatea, el își va da seama că bătălia momentană în care este angajat nu poate fi de o asemenea importanță încât să îndreptățească riscul unui pas înapoi spre bezna din care atât de anevoios ne desprindem. Mai mult chiar, dacă va eșua în atingerea obiectivului imediat, își va afla un sprijin în același sentiment al vremelniciei acestuia, care îl făcea să pregete de a recurge în lupta sa la arme degradante. Omul în cauză va avea, dincolo de activitățile sale imediate, scopuri îndepărtate și care i se dezvăluie pe încetul, scopuri în raport cu care nu se va simți un individ izolat, ci parte a marii armate a celor ce au dus omenirea spre o existență civilizată. Dacă a ajuns la o astfel de viziune, o anume fericire profundă nu-l va părăsi niciodată, oricare i-ar putea fi destinul personal. Viața va deveni pentru el o comuniune cu marile spirite din toate epocile, iar moartea personală nu va însemna mai mult decât un incident neglijabil.

Dacă mi-ar sta în putere să organizez învățământul superior așa cum mi-ar plăcea mie să fie, aș căuta să înlocuiesc vechile religii ale dreptei credințe – care nu-i atrag decât pe puțini tineri, și pe aceștia, de regulă, dintre cei mai puțin inteligenți și mai obscurantiști – prin ceva ce, pesemne, cu greu ar putea fi numit religie, deoarece nu constă decât în focalizarea atenției asupra unor fapte bine stabilite. Aș căuta să-i fac pe tineri intens conștienți de trecut, de faptul că viitorul omenirii va fi, după toate probabilitățile, incomparabil mai lung decât trecutul ei, de micimea planetei pe care trăim și de faptul că viața pe această planetă nu-i decât un incident vremelnic. Iar odată cu aceste fapte, în care accentul cade pe insignifianța individului, aș prezenta un ansamblu de fapte total diferit, care să întipărească în mintea tinerilor ideea măreției de care individul este capabil și conștiința faptului că nicăieri în imensitatea spațiului astral nu cunoaștem ceva de o asemenea valoare. Spinoza a scris odinioară despre sclavia și libertatea omului; forma și limbajul în care este exprimată gândirea sa o fac greu accesibilă oamenilor fără studii aprofundate de filozofie, dar esențialul din ceea ce vreau să comunic cititorului nu diferă semnificativ de ceea ce spunea el.

Omul care a priceput odată, fie și în chip trecător și pentru scurtă vreme, în ce constă măreția sufletului nu mai poate fi fericit dacă își îngăduie să fie meschin, egoist, tulburat de mici necazuri, temător de ceea ce i-ar putea rezerva soarta. Omul capabil de magnanimitate va deschide larg ferestrele minții sale, lăsând să pătrundă în ea vânturile venite din toate părțile universului. El își va făuri despre sine, despre viață și despre lume o imagine cât mai adevărată în limitele puterilor noastre omenești; înțelegând scurtimea și

precaritatea vieții omenești, el va înțelege totdeodată că în mințile individuale este concentrat tot ce reprezintă valoare în universul cunoscut. Și-și va da seama că omul a cărui minte oglindește lumea devine, într-un anumit sens, la fel de măreț ca lumea. Emanciparea de spaimele de care e bântuit robul împrejurărilor îl va face să simtă o bucurie profundă, și oricare ar fi vicisitudinile vieții sale exterioare, el va rămâne statornic în adâncul ființei sale de om fericit.

Părăsind acum aceste speculații vaste și revenind la subiectul nostru nemijlocit, cel al valorii intereselor impersonale, mai trebuie evidențiat și un alt considerent care le face de mare ajutor pentru dobândirea fericirii. Chiar și în cuprinsul celor mai norocoase vieți survin momente când lucrurile nu merg bine. Puțini sunt bărbații căsătoriți care nu s-au certat niciodată cu soțiile lor; puțini sunt părinții care n-au avut parte de grave îngrijorări pricinuite de boli ale copiilor lor; puțini sunt oamenii de afaceri care n-au avut niciodată parte de griji financiare; puțini sunt specialiștii care n-au cunoscut perioade de eșec iminent. În astfel de perioade, capacitatea omului de a deveni interesat de ceva nelegat de cauza anxietății sale este cum nu se poate mai binevenită. În astfel de perioade, când în ciuda anxietății nu este pentru moment nimic de făcut, un om va juca șah, un altul va citi romane polițiste, un al treilea se va pasiona de astronomia populară, un al patrulea se va consola citind despre săpăturile arheologice de la Ur din Mesopotamia. Oricare din aceștia patru procedează înțelept, pe când omul care nu întreprinde nimic spre a-și destinde mintea și lasă ca supărarea din acel moment să-l copleșească total procedează neînțelept și își diminuează aptitudinea de a face față necazurilor atunci când va veni momentul să acționeze.

Considerații foarte asemănătoare se aplică şi necazurilor ireparabile, de felul decesului unei persoane mult iubite. Nimănui nu-i foloseşte ca în astfel de prilejuri să se lase, pur şi simplu, pradă durerii. Durerea sufletească e inevitabilă şi omul trebuie să se aştepte la ea, dar trebuie făcut tot ce se poate face spre a o diminua. Este un simplu sentimentalism să cauți, aşa cum fac unii, a stoarce dintr-un necaz până şi ultima picătură de suferință. Nu neg, fireşte, că un mare necaz îl poate zdrobi sufleteşte pe un om; spun doar că fiecare dintre noi trebuie să facă tot ce-i stă în putință spre a evita un astfel de deznodământ şi să caute indiferent ce divertisment, oricât de banal, cu condiția doar ca acesta să nu fie prin el însuşi nociv sau degradant. Printre aceste divertismente nocive şi degradante eu includ lucruri cum sunt beția şi drogurile, al căror scop este de a anihila gândirea, cel puțin pentru moment. Ceea ce trebuie să facă un om lovit de o nenorocire nu este să-şi anihileze gândirea, ci să o canalizeze în noi direcții, sau măcar în direcții fără legătură cu respectiva nenorocire. Lucrul acesta e greu de făcut dacă viața de până atunci a fost concentrată asupra unui număr foarte mic de interese, iar acestea au fost acum covârşite de supărare. Spre a putea suporta cu bine nenorocul atunci când te loveşte, este înțelept ca în vremuri mai fericite să fi cultivat o anumită diversitate de interese, astfel încât mintea să-şi poată afla, dinainte pregătit, un loc tihnit care să sugereze alte asociații şi alte emoții decât cele ce fac prezentul anevoie de suportat.

Un om înzestrat cu destulă vitalitate şi poftă de viață va putea trece peste toate vicisitudinile prin activarea, după fiecare din loviturile primite, a câte unui interes față de viață şi lume care să nu poată fi îngustat în aşa măsură încât o

singură pierdere să devină fatală. A fi doborât de o pierdere sau chiar şi de mai multe nu-i un lucru demn de admirat ca dovadă de sensibilitate, ci unul de deplorat ca o carenţă de vitalitate. Toate afecţiunile noastre sunt la cheremul morţii, care ni-i poate răpi în orice clipă pe cei dragi. Este, prin urmare, necesar ca vieţile noastre să nu aibă acea intensitate strâmtă care lasă tot sensul şi rostul existenţei noastre la voia întâmplării.

Din toate aceste motive, omul care-şi caută cu înţelepciune fericirea va urmări să posede un număr de interese subsidiare, pe lângă cele centrale pe care şi-a clădit viaţa.

16
Efortul şi resemnarea

Doctrina căii de mijloc este neinteresantă şi îmi aduc aminte că pe când eram tânăr o respingeam cu dispreţ şi indignare, pentru că ceea ce admiram pe atunci erau extremele eroice. Adevărul, însă, nu este totdeauna interesant, iar multe lucruri sunt crezute deoarece sunt interesante, chiar dacă în favoarea lor nu există, de fapt, decât puţine alte dovezi. Aşa stau lucrurile şi cu calea de mijloc: s-ar putea să fie o doctrină neinteresantă, dar în foarte multe chestiuni se vădeşte a fi adevărată.

Una din privinţele în care ea trebuie păstrată este cea a echilibrului dintre efort şi resemnare. Acestea şi-au găsit amândouă susţinători ferventi. Doctrina resemnării a fost predicată de către sfinţi şi mistici; cea a efortului a fost predicată de către experţii în eficienţă şi de către creştinii viguroşi. Fiecare din aceste şcoli rivale deţinea câte o parte din adevăr, dar nu adevărul întreg. În capitolul de faţă îmi propun să găsesc un echilibru între ele şi pentru început voi prezenta argumentele în favoarea efortului.

Fericirea nu e, exceptând anumite cazuri foarte rare, ceva ce ne pică în poală, aidoma unui fruct copt, printr-un simplu concurs de împrejurări norocoase. Iată de ce am şi ales drept titlu al cărţii de faţă *În căutarea fericirii.* Lumea e atât

de plină de nenorociri evitabile şi inevitabile, de boli şi de blocaje psihice, de lupte, de sărăcie şi de rea-voinţă, încât pentru a ajunge la fericire, un om trebuie să găsească moduri de a face faţă nenumăratelor cauze de nefericire care-l împresoară. În anumite cazuri rare s-ar putea să nu fie nevoie de un mare efort. Un om blajin din fire, care moşteneşte o mare avere, se bucură de o sănătate bună şi are gusturi simple poate trece prin viaţă uşor şi plăcut, mirându-se de toată vânzoleala pe care o vede în jur; o femeie frumoasă şi cu fire molatică, dacă se întâmplă să se mărite cu un bărbat înstărit care nu pretinde din partea ei nici un efort şi dacă după căsătorie nu-i pasă dacă se îngraşă, se poate bucura şi ea de un anume confort pasiv, cu condiţia de a fi norocoasă şi în privinţa copiilor. Astfel de cazuri sunt însă excepţionale. Majoritatea oamenilor nu sunt bogaţi; mulţi oameni nu se nasc cu o fire blajină; mulţi au pasiuni dificile, din pricina cărora o viaţă tihnită şi monotonă li se pare insuportabil de plicticoasă; sănătatea e o binecuvântare de care nimeni nu poate fi sigur că va dura; căsnicia nu este în mod invariabil o sursă de beatitudine. Din toate aceste motive, pentru majoritatea bărbaţilor şi femeilor, fericirea va trebui să fie o izbândă, şi nu un dar al zeilor, iar în această izbândă efortul, deopotrivă interior şi exterior, joacă în mod necesar un mare rol. Efortul lăuntric poate însemna şi o anume doză de resemnare; de aceea, să vorbim pentru început doar despre efortul exterior.

În cazul oricărei persoane, bărbat sau femeie, care îşi câştigă existenţa prin muncă, nevoia de efort în această privinţă este prea evidentă pentru a fi nevoie s-o mai subliniem. Fachirul indian, ce-i drept, îşi poate asigura existenţa şi fără efort, întinzând pur şi simplu un blid pentru pomeni

din partea credincioşilor, dar în ţările occidentale autorităţile nu privesc cu ochi buni această metodă de a obţine un venit. În plus, clima face aici mai puţin plăcută îndeletnicirea cu cerşitul decât în ţările mai calde şi mai uscate: iarna, în orice caz, puţini oameni sunt atât de leneşi încât să prefere trândăveala sub cerul liber muncii într-o încăpere încălzită. Resemnarea, aşadar, de una singură nu este în Occident o cale spre bunăstare.

Un procent foarte mare de oameni din ţările occidentale au nevoie, spre a fi fericiţi, de mai mult decât un minim de subzistenţă; ei doresc, în plus, să simtă că au reuşit în viaţă. În unele îndeletniciri, cum este, de pildă, cercetarea ştiinţifică, un astfel de sentiment pot să aibă şi oamenii care nu câştigă mult, dar în majoritatea îndeletnicirilor venitul a devenit măsura succesului. În acest punct atingem un aspect al vieţii unde în majoritatea cazurilor este de dorit un element de resemnare, dat fiind că într-o lume competitivă succesul vizibil nu este posibil decât pentru o minoritate.

Căsătoria e o chestiune în privinţa căreia poate să fie sau să nu fie nevoie de efort, în funcţie de împrejurări. Acolo unde unul din sexe este minoritar, cum sunt bărbaţii în Anglia sau femeile în Australia, cei ce aparţin acelui sex nu trebuie, de regulă, să depună un mare efort pentru a se căsători, dacă doresc. Invers stă situaţia cu membrii sexului majoritar. Cantitatea de efort şi de gândire investite în această direcţie de femei, acolo unde sunt majoritare, este evidentă pentru oricine urmăreşte anunţurile din revistele pentru femei. Bărbaţii, acolo unde ei sunt majoritari, adoptă adesea metode mai expeditive, precum dibăcia în mânuirea pistolului. E firesc să fie aşa, deoarece o majoritate masculină se înregistrează cel mai adesea la periferia civilizaţiei. Nu

ştiu ce ar face bărbaţii dacă o molimă discriminatorie i-ar face să ajungă majoritari în Anglia; poate că ar fi nevoiţi să revină la apucăturile cavalerilor de altădată.

Cuantumul de efort pe care-l presupune creşterea cu succes a copiilor este atât de evident încât, probabil, nimeni nu l-ar tăgădui. Ţările care cred în resemnare şi împărtăşesc ceea ce în mod greşit este numit viziune „spirituală" asupra vieţii sunt ţări cu o mortalitate infantilă ridicată. Medicina, igiena, asepsia, regimul alimentar adecvat sunt lucruri care nu se obţin fără preocupări mundane; ele reclamă energie şi inteligenţă orientate spre mediul de viaţă material. Cei care cred că materia este o iluzie probabil că gândesc la fel şi despre murdărie, şi, gândind aşa, pricinuiesc decesul propriilor copii.

Vorbind mai general, putem spune că un gen sau altul de putere reprezintă ţelul normal şi legitim al oricărei persoane ale cărei dorinţe naturale nu sunt atrofiate. Genul de putere dorit de un om depinde de pasiunile lui dominante; unul doreşte să aibă putere asupra acţiunilor oamenilor, un altul asupra gândurilor lor, iar un al treilea asupra emoţiilor lor. Unul doreşte să schimbe mediul material, altul îşi doreşte acel sentiment de putere pe care-l generează superioritatea intelectuală. Orice gen de activitate publică este animat de aspiraţia la un fel sau altul de putere, dacă nu cumva este întreprins doar în vederea propriei îmbogăţiri prin corupţie. Omul împins la acţiune doar de suferinţa altruistă pe care i-o pricinuieşte spectacolul nefericirii umane va dori, dacă suferinţa sa este autentică, puterea de a alina această nefericire. Singurul om total indiferent faţă de putere este omul total indiferent faţă de semenii săi. O formă sau alta a dorinţei de putere trebuie, aşadar, acceptată ca parte a

înzestrării acelui gen de oameni din care se poate alcătui o comunitate bună. Iar orice formă a dorinței de putere presupune, câtă vreme nu este înăbuşită, o formă corelativă de efort. Pentru mentalitatea Occidentului, această concluzie poate să pară o banalitate, dar sunt în țările occidentale şi mulți care cochetează cu ceea ce se cheamă „înțelepciunea Orientului“ tocmai în momentul când Orientul este pe cale să o abandoneze. Probabil că acestora spusele mele de aici nu le merg la suflet, iar dacă-i aşa, înseamnă că meritau spuse.

Resemnarea îşi are însă şi ea rolul ei în cucerirea fericirii, şi încă unul nu mai puțin esențial decât cel pe care-l joacă efortul. Omul înțelept, deşi nu va sta cu mâinile-n sân în fața unor calamități ce pot fi preîntâmpinate, nu-şi va irosi timpul şi emoțiile cu cele care sunt inevitabile, ba chiar se va supune şi unora dintre cele ce prin ele însele sunt evitabile, dacă timpul şi osteneala cerute de evitarea lor l-ar împiedica să urmărească vreun obiectiv mai important. Mulți oameni încep să se agite sau să se înfurie în legătură cu orice fleac ce nu merge cum trebuie şi în felul acesta îşi irosesc o mare parte din energia căreia i-ar putea da o întrebuințare mai utilă. Chiar şi în urmărirea unor obiective cu adevărat importante este nechibzuit să te implici emoțional până într-atât încât gândul că s-ar putea să eşuezi să-ți tulbure întruna liniştea sufletească. Creştinismul îi învăța pe adepții săi să se supună voinței lui Dumnezeu, dar chiar şi în cazul celor ce nu acceptă această formulă ar trebui să existe ceva de acest fel care să-şi pună amprenta pe toate activitățile lor. Eficiența într-o întreprindere practică nu e proporțională cu emoțiile pe care le investim în ea; ba chiar, emoția este uneori un obstacol în calea eficienței. Atitudinea recoman-

dabilă este cea de a face tot ce-ți stă în puteri, iar deznodământul să-l lași în voia sorții. Resemnarea este de două feluri, unul născut din disperare, celălalt dintr-o speranță de neînfrânt. Primul fel e reprobabil, cel de-al doilea e salutar. Omul care a suferit o înfrângere atât de profundă încât şi-a pierdut speranța că va mai putea înfăptui ceva de seamă poate fi cuprins de resemnarea disperării, în care caz va abandona orice activitate serioasă. El îşi poate camufla disperarea prin sentințe religioase sau prin doctrina că adevărata menire a omului este contemplarea, dar, indiferent ce travesti ar adopta spre a-şi ascunde înfrângerea lăuntrică, va rămâne un om eminamente inutil şi funciarmente nefericit. Omul a cărui resemnare se bazează pe o speranță de neînfrânt acționează cu totul altfel. O speranță, spre a fi de neînfrânt, trebuie să fie generoasă şi impersonală. Oricare ar fi activitățile mele personale, s-ar putea să mă înfrângă moartea sau vreo boală incurabilă; s-ar putea să mă biruie duşmanii; sau s-ar putea să descopăr că am apucat-o pe un drum greşit, care nu poate duce la succes. Există nenumărate feluri în care eşecul speranțelor pur personale poate deveni inevitabil, dar dacă scopurile personale sunt parte componentă a unor speranțe mai cuprinzătoare ce au în vedere omenirea, un eventual eşec nu va echivala cu o înfrângere totală. Omul de ştiință dornic să facă mari descoperiri s-ar putea să eşueze sau să fie nevoit să-şi abandoneze cercetările în urma unui grav accident, dar dacă doreşte în chip profund progresul ştiinței, şi nu doar să contribuie personal la acest obiectiv, nu va simți aceeaşi disperare ca un om ale cărui cercetări ar fi avut mobiluri pur egoiste. Un om preocupat de înfăptuirea unei reforme foarte necesare ar putea să-şi vadă toate strădaniile împinse pe linie moartă din pricina unui război

şi să-şi dea seama că obiectivul la care a lucrat nu va fi atins în răstimpul vieţii sale. N-ar trebui însă ca din această pricină să se scufunde într-o disperare totală, dacă îi pasă de viitorul omenirii indiferent de propria-i participare la el.

Cazurile despre care am discutat până aici sunt dintre cele în care resemnarea e cea mai grea; există însă şi destule altele în care ea este mult mai uşoară. Acestea sunt cazurile în care doar nişte scopuri subsidiare sunt ratate, în timp ce scopurile majore ale vieţii continuă să ofere perspective de reuşită. De exemplu, un om angajat într-o activitate importantă va rata genul dezirabil de resemnare dacă se lasă copleşit de o nefericire conjugală; dacă munca sa e cu adevărat una captivantă, el trebuie să privească astfel de necazuri incidentale în felul în care privim o zi ploioasă, aşadar ca pe o neplăcere de care ar fi absurd să facem mare caz.

Unii oameni sunt incapabili să suporte cu răbdare chiar şi acele mărunte supărări ce alcătuiesc, dacă le îngăduim, o mare parte din viaţă. Se înfurie dacă li se întâmplă să piardă trenul, îşi ies din fire dacă friptura care li se serveşte nu-i bine rumenită, sunt cuprinşi de disperare dacă soba fumegă şi jură să se răzbune pe întreaga ordine industrială când hainele date la curăţat nu le sunt aduse acasă la timp de la spălătorie. Energiile pe care astfel de oameni le irosesc cu nişte supărări banale ar fi de-ajuns, dacă ar fi mai bine direcţionate, să facă şi să desfacă imperii. Omul înţelept nu observă praful pe care servitoarea a omis să-l şteargă, cartoful pe care bucătarul nu l-a fiert îndeajuns şi funinginea pe care coşarul nu a curăţat-o ca lumea. Nu vreau să spun că el nu întreprinde nimic spre a remedia aceste lucruri, dacă are timp s-o facă; vreau să spun doar că le tratează fără emoţie. Frământarea, agitaţia şi iritarea sunt emoţii care nu servesc la nimic.

Cei care le simt intens ar putea obiecta că n-au cum să şi le înfrângă, şi nici eu nu sunt sigur că ar putea fi înfrânte altfel decât prin acea resemnare funciară despre care vorbeam mai înainte. Acelaşi gen de concentrare asupra unor generoase speranțe impersonale, care-l face capabil pe un om să suporte nereuşita personală în activitatea sa sau necazurile unui mariaj nefericit, îl va ajuta să nu-şi iasă din fire când pierde trenul sau când scapă umbrela în noroi. Dacă e o fire agitată, nu cred că pentru el există vreun remediu mai simplu.

Omului care s-a emancipat de imperiul îngrijorării viața i se va părea mult mai veselă decât i se părea atunci când era veşnic iritat. Idiosincraziile față de anumite persoane, care altădată îl aduceau la disperare, acum i se vor părea doar amuzante. Când domnul A. se va apuca pentru a suta şi nu mai ştiu câta oară să povestească întâmplarea episcopului din Tierra del Fuego, el se va amuza ținând scorul şi nu va simți înclinarea de a încerca zadarnic o diversiune printr-o întâmplare proprie. Dacă i se întâmplă să i se rupă şiretul de la pantof taman când se grăbea să prindă un tren de dimineață devreme, se va gândi, după ce va fi proferat înjurăturile de rigoare, că respectivul eveniment n-are cine ştie ce importanță în istoria cosmosului. Dacă i se întâmplă ca, tocmai când se pregătea să formuleze o cerere în căsătorie, să-i vină în vizită un vecin plicticos, se va gândi că oricui i se putea întâmpla un asemenea dezastru, cu excepția strămoşului nostru Adam, care, de altfel, a avut şi el oarece neplăceri în materie. Există nenumărate moduri de a te consola de necazuri mărunte, făcând analogii bizare şi paralele originale. Îmi închipui că orice bărbat sau femeie civilizată are o imagine despre sine şi că nu-i place când se întâmplă ceva ce pare să strice această imagine. Remediul cel mai bun este

să nu ai o singură astfel de imagine, ci o galerie întreagă, de unde să alegi pe cea potrivită cu incidentul de care ai parte. Dacă vreunul din aceste portrete e un pic ridicol, cu atât mai bine; nu-i inteligent să te vezi cât e ziua de lungă ca un erou de mare tragedie. Nu vreau să sugerez că e bine ca omul să se privească întotdeauna pe sine ca pe un clovn într-o comedie, pentru că cei ce fac aşa sunt şi mai enervanţi; în alegerea rolului potrivit cu o anumită situaţie e nevoie de un pic de tact. Fireşte că dacă poţi să uiţi de tine şi să nu adopţi nici un fel de rol, e perfect. În schimb, dacă jucarea unui rol ţi-a devenit a doua natură, gândeşte-te în ce fel de piesă joci şi astfel vei evita monotonia.

Mulţi oameni activi sunt de părere că orice grăunte de resemnare, cât de mărunt, şi orice licărire de umor, cât de mică, ar dăuna energiei cu care îşi fac munca şi determinării cu care, după cum cred ei, obţin succese. Opinia mea e că aceşti oameni greşesc. Munca ce merită făcută poate fi făcută chiar şi de cei care nu se autoamăgesc nici în privinţa importanţei ei, nici a uşurinţei cu care poate fi făcută. Cei care nu-şi pot face munca decât susţinuţi de autoamăgire ar face bine ca, înainte de a-şi continua cariera, să ia nişte lecţii despre cum să suporte adevărul, deoarece mai devreme sau mai târziu nevoia de a fi susţinuţi de mituri va face ca munca lor să devină dăunătoare, în loc de a fi benefică. E mai bine să nu faci nimic decât să faci rău. Jumătate din munca utilă prestată în lume constă în a combate activităţile dăunătoare. O câtime de timp cheltuită învăţând să judecăm corect faptele nu înseamnă timp pierdut, iar munca ce va fi făcută după aceea e mult mai puţin probabil să fie dăunătoare decât munca făcută de cei ce au nevoie de o continuă umflare a propriului eu spre a le stimula energia.

Disponibilitatea de a ne confrunta cu adevărul despre noi înşine presupune un anume gen de resemnare; una care, deşi în primele momente poate fi generatoare de durere, până la urmă oferă o protecţie – în fapt, singura protecţie posibilă – împotriva dezamăgirilor şi deziluziilor care-l aşteaptă pe cel ce se autoamăgeşte. Nimic nu e mai obositor şi, pe termen lung, mai exasperant decât efortul zilnic de a crede lucruri care, pe zi ce trece, devin tot mai puţin credibile. A scăpa de acest efort este o condiţie indispensabilă a fericirii liniştite şi durabile.

17
Omul fericit

În mod evident, fericirea unui om depinde în parte de împrejurările exterioare, iar în parte de el însuşi. În acest volum ne-am ocupat de partea care depinde de individ şi am ajuns la concluzia că, întrucât priveşte această parte, reţeta fericirii este foarte simplă. Mulţi, printre care cred că trebuie să-l includem şi pe dl Krutch, despre care am vorbit într-un capitol anterior, cred că fericirea e cu neputinţă fără un crez de tip mai mult sau mai puţin religios. Mulţi dintre cei ce sunt ei înşişi nefericiţi cred că nefericirea lor are surse complicate şi foarte intelectualizate. Eu nu cred că astfel de lucruri constituie adevăratele cauze ale fericirii sau nefericirii cuiva, ci cred că ele nu sunt decât nişte simptome. Omul nefericit va adopta, de regulă, un crez nefericit, şi tot aşa omul fericit va adopta un crez fericit. Fiecare din ei poate pune fericirea sau nefericirea sa pe seama credinţelor pe care le are, când de fapt legătura cauzală este inversă. În cazul majorităţii oamenilor anumite lucruri sunt indispensabile pentru fericire, iar acestea sunt lucruri simple: hrana şi adăpostul, sănătatea, dragostea, munca încununată de succes şi respectul celor din jur. Pentru unii oameni este esenţial şi să fie părinţi. Acolo unde aceste lucruri lipsesc, numai un om de excepţie poate dobândi fericirea, însă în cazul cuiva

care are parte de ele sau le poate obține prin efort bine direcționat şi totuşi este nefericit, la mijloc e o inadaptare psihologică – una care, dacă e foarte gravă, necesită serviciile unui psihiatru, dar altminteri poate fi tratată de pacientul însuşi, cu condiția de a şti ce anume trebuie să facă. Acolo unde împrejurările exterioare nu sunt din cale afară de vitrege, un om trebuie să fie capabil de a dobândi fericirea, cu condiția ca pasiunile şi interesele sale să fie orientate spre în afară, nu spre înăuntru. Se impune, aşadar, să ne străduim, atât în educație cât şi în încercările de a ne adapta la lume, să evităm pasiunile egocentrice şi să cultivăm în noi acele afecte şi acele interese care să împiedice ca gândurile noastre să ne aibă întruna drept obiect pe noi înşine. În firea majorității oamenilor nu e să se simtă fericiți într-o închisoare, iar pasiunile care ne închid în noi înşine constituie genul cel mai rău de închisori. Între aceste afecte, cel mai des întâlnite sunt teama, invidia, sentimentul păcatului, autocompătimirea şi autoadmirația. La toate acestea, dorințele ne sunt centrate asupra propriei noastre persoane: lipseşte orice interes autentic pentru lumea exterioară, există doar preocuparea ca ea să nu ne vatăme în vreun fel sau să nu fie neprielnică eului nostru. Teama e principalul motiv pentru care oamenii sunt atât de îndărătnici în a admite faptele şi atât de grăbiți să se înfăşoare cu haina călduroasă a mitului. Numai că spinii sfâşie haina călduroasă, prin găurile din ea pătrund rafalele reci ale vântului, iar omul care se obişnuise cu căldura suferă atunci mult mai mult decât omul care s-a călit de mic în confruntarea cu vitregiile. În plus, cei ce se autoamăgesc sunt îndeobşte conştienți în adâncul sufletului de această autoamăgire, drept care trăiesc

într-o stare de nelinişte, ca nu cumva vreun eveniment nedorit să-i readucă la realitatea crudă.

Unul din marile neajunsuri ale afectelor egocentrice constă în aceea că ele lasă loc la prea puţină varietate în viaţă. Omul care se iubeşte numai pe sine nu poate fi, ce-i drept, acuzat de promiscuitate în materie de sentimente, dar până la urmă el nu va putea scăpa de insuportabila plictiseală generată de invarianţa obiectului de care se simte ataşat. Omul care suferă de sentimentul păcatului suferă de o formă particulară a iubirii de sine. În tot acest imens univers, lucrul care i se pare de maximă importanţă este ca el însuşi să fie virtuos. Este o meteahnă gravă a anumitor forme ale religiei tradiţionale de a fi promovat această formă particulară de egocentrism.

Omul fericit este acela care trăieşte în mod obiectiv, cu sentimentele neîncătuşate şi cu interese largi, omul care-şi obţine fericirea prin aceste interese şi afecte şi prin faptul că, la rândul lor, aceste interese şi afecte fac din el un obiect de interes şi afecţiune pentru mulţi alţii. Faptul de a fi iubit este o puternică sursă de fericire, dar nu omul care solicită iubire este cel căruia aceasta i se dăruie. În general vorbind, omul care beneficiază de iubire este acelaşi cu omul care o dăruie. Este însă inutil să încerci să oferi iubire din calcul, în felul în care poţi să împrumuţi cuiva bani cu dobândă, deoarece o iubire calculată este lipsită de autenticitate, şi destinatarul simte acest lucru.

Ce poate face, aşadar, omul la care pricina nefericirii este închiderea în sine? Cât timp continuă să mediteze la cauzele propriei nefericiri, el va fi pe mai departe centrat asupra sa şi, ca atare, nu va putea rupe cercul vicios; din acest cerc nu va putea ieşi decât prin interese autentice, nu prin interese

simulate adoptate doar în chip de doctorie. Deşi aici este vorba de o dificultate reală, sunt totuşi multe lucruri pe care cel în cauză le poate face dacă şi-a diagnosticat corect maladia. Dacă, de pildă, aceasta se datorează unui sentiment, conştient sau inconştient, al păcatului, el poate să se convingă mai întâi în forul său interior că n-are nici un motiv să se simtă păcătos, iar apoi să se apuce, prin genul de tehnici despre care am vorbit în capitolele precedente, să sădească această convingere raţională şi în inconştientul său, îndeletnicindu-se între timp cu vreo activitate mai mult sau mai puţin neutră. Dacă izbuteşte să-şi alunge din suflet sentimentul păcatului, probabil că în el se vor ivi în mod spontan nişte interese obiective autentice. Dacă maladia sa constă în autocompătimire, o poate trata şi pe ea în acelaşi fel, după ce mai întâi se va fi convins că în situaţia în care se află nu este nimic de o gravitate ieşită din comun. Dacă pricina nefericirii cuiva este teama, să practice exerciţii de natură să dezvolte curajul. Din vremuri imemoriale, curajul în război era recunoscut drept o virtute importantă, iar o mare parte din educaţia adolescenţilor şi a tinerilor era consacrată producerii tipului de personalitate capabilă de neînfricare în luptă. Curajul moral şi cel intelectual au fost studiate mult mai puţin; dar şi ele îşi au, fiecare, tehnica proprie. Recunoaşteţi în fiecare zi, în ceea ce vă priveşte, câte un adevăr dureros; veţi constata că un astfel de exerciţiu este la fel de util ca acelea făcute zilnic de către tinerii din organizaţia de cercetaşi. Învăţaţi-vă să simţiţi că viaţa ar merita să fie trăită chiar dacă n-aţi fi – aşa cum fără doar şi poate sunteţi – incomparabil superiori, ca virtute şi inteligenţă, tuturor prietenilor dumneavoastră. Exerciţiile de acest fel, făcute constant timp de mai mulţi ani, vă vor face în cele din urmă capabili

să recunoașteți anumite fapte fără a vă cutremura, și prin asta vă vor elibera în foarte multe privințe de sub stăpânirea fricii.

Ce anume interese obiective se vor înfiripa în dumneavoastră pe măsură ce biruiți boala egocentrismului depinde de acțiunea spontană a firii dumneavoastră și a împrejurărilor exterioare. Nu vă spuneți dinainte „Aș fi fericit dacă aș putea să mă pasionez de filatelie", apucându-vă în consecință să colecționați timbre, căci s-ar putea prea bine ca filatelia să nu izbutească să vă capteze interesul. Doar ceea ce vă interesează cu adevărat vă poate fi de folos, dar puteți fi practic siguri că niște interese obiective autentice se vor ivi în dumneavoastră de îndată ce învățați să nu fiți mereu cufundat în propriul eu.

Viața fericită se suprapune în foarte mare măsură cu viața întru bine. Moraliștii de profesie au făcut prea mult caz de abnegație, punând astfel accentul într-un loc nepotrivit. Abnegația premeditată îl lasă pe om absorbit de propria-i persoană și dureros de conștient de ceea ce a sacrificat; drept urmare, își ratează adesea obiectivul imediat și aproape întotdeauna scopul final. Lucrul de care e nevoie nu este abnegația, ci acel mod de orientare a intereselor spre în afară care va duce spontan și firesc la acele acte pe care o persoană preocupată exclusiv de urmărirea propriei virtuți nu le-ar putea săvârși decât prin abnegație premeditată. Am scris în această carte ca un hedonist, așadar ca un individ care identifică binele cu propria-i fericire, dar faptele recomandabile din punctul de vedere al unui hedonist sunt în linii mari aceleași cu cele pe care ar trebui să le recomande și un moralist cu judecată sănătoasă. Moralistul însă – deși, firește, lucrul acesta nu este universal valabil – va tinde să pună accentul pe făp-

tuire, şi nu pe starea sufletească. Efectele unei fapte asupra făptuitorului pot fi însă foarte diferite, în funcție de starea lui sufletească în momentul respectiv. Dacă vezi un copil în pericol să se înece şi îl salvezi dintr-un impuls direct de a oferi ajutor, nu ți se va putea reproşa nimic din punct de vedere moral. În schimb, dacă-ți spui în sinea ta: „Este o virtute să dai sprijin celor aflați la ananghie, iar eu vreau să fiu un om virtuos, deci trebuie neapărat să salvez acest copil", vei fi după aceea un om şi mai nevrednic decât erai înainte. Ceea ce se aplică în acest caz extrem se aplică şi în multe alte cazuri, mai puțin evidente.

Mai există şi o altă diferență, un pic mai subtilă, între atitudinea față de viață pe care o recomand eu aici şi cea pe care o recomandă moraliştii tradiționali. Moralistul tradițional va spune, de pildă, că iubirea trebuie să fie altruistă. El are dreptate într-un anumit sens – acela că ea nu trebuie să fie egoistă dincolo de un anumit punct –, dar fără îndoială că trebuie să fie de o asemenea natură încât în ea să fie cuprinsă şi propria fericire. Dacă un bărbat ar cere în căsătorie o femeie pe temeiul că îi doreşte din tot sufletul să fie fericită, iar în acelaşi timp ar considera că ea i-ar crea oportunități ideale pentru abnegație, fie-mi îngăduit să mă îndoiesc că femeii i-ar fi cu totul pe plac o astfel de situație. Fără îndoială că trebuie să dorim fericirea celor pe care-i iubim, dar nu ca pe o alternativă la propria noastră fericire. De fapt, toată antiteza dintre eu şi restul lumii pe care o presupune doctrina abnegației dispare de îndată ce avem o preocupare sinceră pentru persoane şi lucruri din afara noastră. Prin astfel de preocupări un om ajunge să se simtă parte componentă a fluxului vieții, şi nu o rigidă entitate separată aidoma unei bile de biliard, care nu poate avea cu alte asemenea

entități decât relații de coliziune. Orice nefericire rezultă dintr-un fel de dezintegrare sau lipsă de integrare: dezintegrare poate exista înăuntrul eului, prin lipsa de coordonare între psihicul conştient şi cel inconştient; lipsă de integrare există între eu şi societate când cele două nu sunt sudate între ele de forța unor interese şi simțăminte obiective. Omul fericit este acela care nu suferă de nici una din aceste dezbinări, acela a cărui personalitate nu este nici divizată lăuntric, nici pornită împotriva lumii. Un astfel de om se simte cetățean al universului, se delectează cu spectacolul oferit de acesta şi cu bucuriile pe care i le pune la îndemână. Nu este frământat de gândul la moarte, pentru că nu se simte cu adevărat rupt de cei ce vor veni după el. Într-o asemenea profundă unire instinctivă cu fluxul vieții rezidă pentru om maxima fericire.